

ANITKABİR

YIL 25 • Sayı: 97

NİSAN 2025 DERGİSİ

***Türkiye
bütün medeni milletlerin
dostudur.***

MUSTAFA KEMAL ATATÜRK

Her Şey kanun yapmaktan ibaret değildir. Bilakis her Şey o kanunları tatbik etmek ve ettirmekten ibarettir. Dünyada hakikatı tarihiye, hakikatı kevnıye, hakikatı ilmiye (tarihi gerçek, duygusal gerçek, bilimsel gerçek) olarak söylüyorum, tatbik eden, icra eden (uygulayan) karar verenlerden daima daha kuvvetlidir.

Atatürk' n Söylev ve Demeçleri cilt I 1.12. 1921 s. 212

ANITKABİR DERGİSİ

YIL: 25 SAYI: 97 NİSAN 2025

Atatürkçü dünya görüşünü yaymak ve
Anıtkabir'i tanıtmak amacıyla
üç ayda bir Türkçe yayımlanır.

ANITKABİR DERNEĞİ Adına İmtiyaz sahibi
(E) Tuğgeneral Şadi ÖNER

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü
Prof. Dr. Seçil Karal AĞÜN

Yayın Kurulu

(E) Tuğg. Şadi ÖNER

Prof. Dr. Seçil Karal AĞÜN

Prof. Dr. M. Lütfü ÇAKMAKÇI

Prof. Dr. Oğuz AYTEPE

Prof. Dr. Bige SÜKAN

Doç Dr. Mehmet Balyemez

Doç Dr. Kenan ÖZKAN

Doç Dr. Halil ÖZCAN

Dr. Emine KISIKLI

Dr. Mehmet Sedat ERKAN

Dr. İbrahim YORGUN

Ahmet Haluk EKTİRİCİ

Aziz Kamil GÜLER

Hakan Osman SERT

Güneş MÜFTÜOĞLU

A. Ece Ercan NAMLI

Deniz KATI

Dergiyi Yayına Hazırlayan

A. Ece Ercan NAMLI

Yönetim Yeri

Turgut Reis Caddesi Arzu Apt. No: 3/5

Tandoğan / ANKARA

Tel: 0 312 213 16 58 Faks: 0 312 222 72 06

E-posta: dernek@anitkabir.com.tr

Anıtkabir Komutanlığı

0 312 231 18 61 - 0 312 231 52 80

Elektronik Ortam Adresi

<https://www.anitkabir.com.tr/dergi>

Dergide yayımlanan yazılar,
yazarların düşünceleridir. Gönderilen yazılar,
basılsın ya da basılmasın iade edilmez.
Anıtkabir Derneği ya da Anıtkabir
Komutanlığı sorumlu tutulamaz. Dergimiz
Basın Ahlak Yasalarına uymayı taahhüt eder.

Yıllık Abonelik Bedeli 500 TL.

Yayın Türü: Süreli-Yayın

Basım Tarihi / Yeri: NİSAN 2025 / ANKARA

Yapım

Pelin Ofset Ltd. Şti.

İvedik OSB 1514 Cadde No: 28

Yenimahalle/ANKARA

Tel: 0 312 395 25 80

www.pelinofset.com.tr

info@pelinofset.com.tr

İÇİNDEKİLER

2 Sunuş

3 Anıtkabir'i Ziyaret Eden Resmi Heyetler

27 Dr. Emine Kısıklı

Atatürk Dönemi Türk Basınında Voronoff (Gençlik) Aşısı Tartışmaları

32 Dr. Cüneyt Akalın

Türk Devrimi'nin 3. Dünyadaki Yansımaları

41 Dr. Sinan Balyemez

Atatürk Döneminde Türkiye'nin Savunma Ekonomisi (II)

50 Alara Demirağ

Bir Sofradan Çok Daha Fazlası: Atatürk'ün Bilim Sofraları

53 Öner Tanık

Bağımsızlık Savaşımızda Öğretmenlerin Rolü

57 Murat Soydan

Cemal Paşadan Eşi Seniha Hanım'a: "Ben Ölürsem
M. Kemal Sizi Unutmaz Merak Etmeyin!"

60 Şevket Süreyya Aydemir

İkinci Adam Kitabının Önsözünden

64 Atatürk ve Çocuk

66 Objektife Takılanlar

69 Mutluluklarını Atatürk'le Paylaşanlar

70 Atatürk'ün Yanındakiler

72 Anıtkabir Dergisinde Yayımlanacak Yazılarla İlgili Esaslar

ANITKABİR DERGİSİ ABONELİĞİ

Anıtkabir Dergisine abone olmak isteyenlerin; yıllık (4 sayı için) 500 TL'lik
abone ücretini aşağıdaki hesap numaralarından birine yatırmaları ve telefon
numaraları dâhil adreslerini tarafımıza bildirmeleri gerekmektedir.

Tel: 0 (312) 213 16 58

E-posta: dernek@anitkabir.com.tr; bilgi@anitkabir.com.tr

ANITKABİR DERNEĞİ İKTİSADİ İŞLETMESİ

TÜRKİYE İŞ BANKASI BEŞEVLER IBAN NO: TR05 0006 4000 0014 2190 9090 90

Değerli Okurlar,

1920'li yılların Ocak, Şubat, Mart ayları içerisinde gerçekleşen önemli tarihsel olaylara göz attığımızda aşağıda sıraladıklarım hemen dikkatimizi çekiyor:

Türkiye Cumhuriyetinin temellerinin atıldığı, sınırlarının ve yönetim şeklinin belirlendiği, 28 Ocak 1920'de Misak-ı Milli'nin Kabulü ile egemenliğin kayıtsız şartsız millete ait olduğunu gösteren ilk Anayasamızın 20 Ocak 1921'de Kabulü,

Mustafa Kemal ATATÜRK'ün de dediği gibi "bizim inkılabımızın ruhunu taşıyan, manevi ve milli duygularımızı güçlendiren" İstiklal Marşı'mızın 12 Mart 1921'de kabulü,

3 Mart 1924'te, ümmetçi devlet anlayışından ulus devlet anlayışına ve laikliğe geçiş sürecini hızlandıran, ulusal egemenlik bilincini güçlendiren, kadınlarımıza eğitim alma hakkını veren ve fırsat eşitliğini getiren Hilafetin Kaldırılması ile Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun Kabulü,

İnsana yakışan, ona medeni dünyada hak ettiği değeri verebilecek hükümler taşıyan Medeni Kanunun 17 Şubat 1926'da Kabulü,

"Ben size taarruzu emretmiyorum, ölmeyi emrediyorum. Biz ölünceye kadar geçecek zaman zarfında yerimize başka kuvvetler gelir, başka komutanlar hâkim olabilir." Mustafa Kemal.

Çanakkale Zaferi'nin kazanılması, bu kararlılığın

ve azmin eseridir. 18 Mart 2025 tarihinde şanlı zafere 110 uncu yıl dönümünü kutladık.

Dergimizin bu sayısında; Dr. Emine Kısıklı'nın, Atatürk Dönemi Türk Basınında Voronoff (Gençlik) Aşısı Tartışmaları, Dr. Cüneyt Akalın'ın, Türk Devrimi'nin 3. Dünyadaki Yansımaları, Dr. Sinan Bal-yemez'in, Atatürk Döneminde Türkiye'nin Savunma Ekonomisi (II), Alara Demirağ'ın, Bir Sofradan Çok Daha Fazlası Atatürk'ün Bilim Sofraları, Öner Tanık'ın, Bağımsızlık Savaşımızda Öğretmenlerin Rolü, Murat Soydan'ın, Cemal Paşadan eşi Seniha Hanım'a yazılarını bulabilirsiniz. Ayrıca, Geçmişten Seçmeler Bölümünde, Şevket Süreyya Aydemir'in, İsmet İnönü'yü anlattığı, İkinci Adam kitabının ön-sözünden bir kesiti sizlerin beğenisine sunuyoruz.

Bilimselliğinden ve doğruluğundan vazgeçmeye özen göstererek yayımlamayı sürdürdüğümüz dergimize, daha çok okurumuzun yazılarıyla katılımını ve katkısını sağlamak her zaman önceliğimiz olmuştur. Dergimizin geliştirilmesi ve sizlere daha layık duruma getirilmesi için her zaman önerilerinizi ve katkılarınızı beklediğimizi bir kez daha hatırlatır, gelecek sayımızda görüşmek ümidiyle saygılar sunarım.

Şadi ÖNER
(E) Tuğgeneral
Anıtkabir Derneği Başkanı

Anıtkabir'i Ziyaret Eden Resmi Heyetler

02.01.2025: TSK DAYANIŞMA VAKFI GENEL MÜDÜRÜ VE BERABERİNDEKİLERDEN OLUŞAN HEYET

02.01.2025

Akta Akın,
TSK Dayanışma Vakfı'nın "25'inci Kuruluş Yılı" münaseletiyle hazırlanmış olan bu grup fotoğrafı.

Yakınımız olan bu iki mekânı ziyaret, anıtlarında bizi birleştiren, aynı zamanda bizi birleştiren birer anıdır. Bu anıtların, bizi birleştiren birer anıdır. Bu anıtların, bizi birleştiren birer anıdır.

TSK Dayanışma Vakfı olarak, anıtların bizi birleştiren birer anıdır. Bu anıtların, bizi birleştiren birer anıdır. Bu anıtların, bizi birleştiren birer anıdır.

Rahatlı olsun.

TSK DAYANIŞMA VAKFI
Genel Müdürü
E. Karay Akın

10.01.2025: BİRLEŞİK KRALLIK GENELKURMAY BAŞKAN YARDIMCISI VE BERABERİNDEKİLERDEN OLUŞAN HEYET

On my first visit to Türkiye as UK's Deputy Chief of Defence Staff, it is a great honour to pay my respects to Mustafa Kemal Atatürk.

His leadership, both as a General, and as President, in founding Türkiye, has left a legacy which I very deeply respect.

HS Smith

AIR MARSHAL
ROYAL AIR FORCE
UK DCDS

Anıtkabir'i Ziyaret Eden Resmi Heyetler

16.01.2025: MOĞOLİSTAN CUMHURBAŞKANI VE
BERABERİNDEKİLERDEN OLUŞAN HEYET

20.01.2025: UMMAN DENİZ KUVVETLERİ KOMUTANI VE
BERABERİNDEKİLERDEN OLUŞAN HEYET

Anıtkabir'i Ziyaret Eden Resmi Heyetler

22.01.2025: PAKİSTAN KARA KUVVETLERİ HAREKET BAŞKANI VE BERABERİNDEKİLERDEN OLUŞAN HEYET

22.01.2025
Am on the official visit to Ankara, Turkey. It is an honor for me to visit and pay my respects at the Mausoleum of a Great leader and visionary Kemal Atatürk. He was a true leader who inspired millions.
May he Rest in Peace. Amen.
Hrind
Major General
Kasim Abdullah
DGMO, Pakistan Army

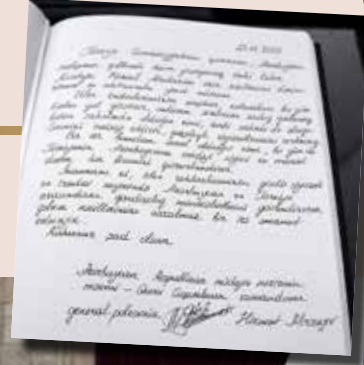
23.01.2025: RUANDA CUMHURBAŞKANI VE BERABERİNDEKİLERDEN OLUŞAN HEYET

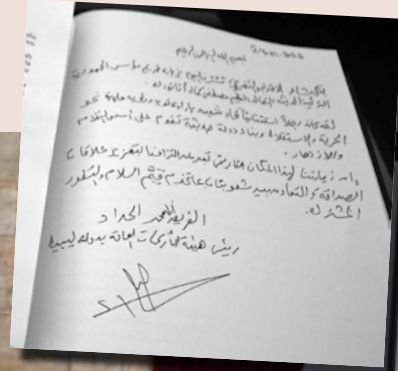
23.01.2025
I am honored to pay tribute to Mustafa Kemal Atatürk, the visionary leader and founder of modern Türkiye.
We are reminded, being here today, of his dedication to progress and sovereignty, which continues to have an indelible impact on the people of Türkiye.
There is no doubt that his legacy will forever live on. In the determination, a nation can overcome great challenges to achieve lasting peace, strength and dignity.
B. B. B. B. B.

Anıtkabir'i Ziyaret Eden Resmi Heyetler

23.01.2025: AZERBAIJAN SAVUNMA BAKAN YARDIMCISI İLE KARA KUVVETLERİ KOMUTANI VE BERABERİNDEKİLERDEN OLUŞAN HEYET

23.01.2025: LİBYA GENELKURMAY BAŞKANI VE BERABERİNDEKİLERDEN OLUŞAN HEYET

Anıtkabir'i Ziyaret Eden Resmi Heyetler

28.01.2025: BOSNA HERSEK TEMSİLCİLER MECLİSİ BAŞKANI VE BERABERİNDEKİLERDEN OLUŞAN HEYET

28.01.2025: JAPONYA ÖZ SAVUNMA KUVVET KOMUTANI VE BERABERİNDEKİLERDEN OLUŞAN HEYET

Anıtkabir'i Ziyaret Eden Resmi Heyetler

28.01.2025: PARAGUAY YÜKSEK SEÇİM KURULU BAŞKANI VE BERABERİNDEKİLERDEN OLUŞAN HEYET

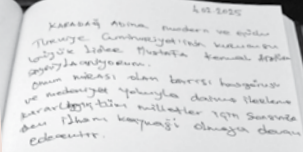

28.01.2025: İSVEÇ TÜRKİYE PARLAMENTOLAR ARASI DOSTLUK GRUBU HEYETİ

Rebecca, President of the club on
4 February 2025

Saygıya,
Janyarın Nichte
Janyarın

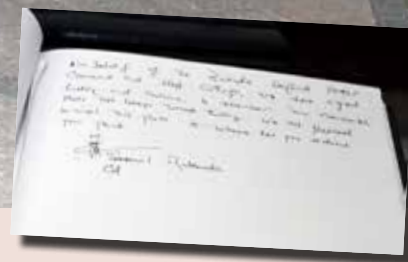

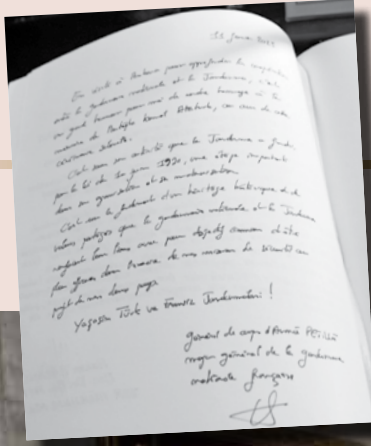
Anıtkabir'i Ziyaret Eden Resmi Heyetler

06.02.2025: BAHREYN KRALLIĞI TEMSİLCİLER MECLİSİ BAŞKANI VE BERABERİNDEKİLERDEN OLUŞAN HEYET

10.02.2025: RUANDA KOMUTA VE KURMAY KOLEJİ'NİN HEYETİ

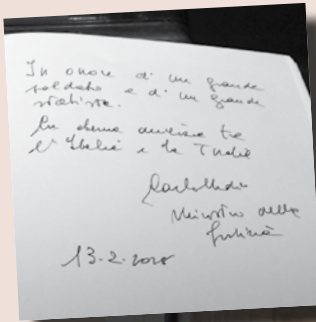

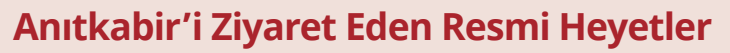
Anıtkabir'i Ziyaret Eden Resmi Heyetler

11.02.2025: FRANSA MİLLÎ JANDARMA KURMAY BAŞKANI VE BERABERİNDEKİLERDEN OLUŞAN HEYET

13.02.2025: İTALYA ADALET BAŞKANI VE BERABERİNDEKİLERDEN OLUŞAN HEYET

Anıtkabir'i Ziyaret Eden Resmi Heyetler

19.02.2025: HIRVATİSTAN CUMHURİYETİ BAŞBAKAN YARDIMCISI İLE SAVUNMA BAKANI VE BERABERİNDEKİLERDEN OLUŞAN HEYET

19.02.2025
Anıtkabir'i Ziyaret Eden Resmi Heyetler
Hrvatistan Cumhuriyeti Başbakan Yardımcısı ile
Savunma Bakanı ve Beraberindekilerden Oluşan Heyet
Popovicić Nade
Republika Hrvatska
Ivan Anušić

24.02.2025: ABD AFRİKA KUVVETLERİ KOMUTANI VE BERABERİNDEKİLERDEN OLUŞAN HEYET

I am honored to serve as the
AFRICOM commander along side
the brave Turkish Armed Forces
the brave Fidelis (Always Faithful)
Semper Paratus
M.E. Langley U.S. M.C.
Commander
United States Africa Command

Anıtkabir'i Ziyaret Eden Resmi Heyetler

26.02.2025: GÜRCİSTAN DIŞİŞLERİ BAKANI VE
BERABERİNDEKİLERDEN OLUŞAN HEYET

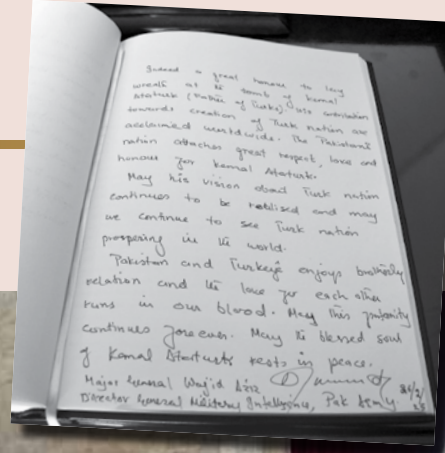

26.02.2025: İSPANYA HAVA VE UZAY KUVVETLERİ KOMUTANI VE
BERABERİNDEKİLERDEN OLUŞAN HEYET

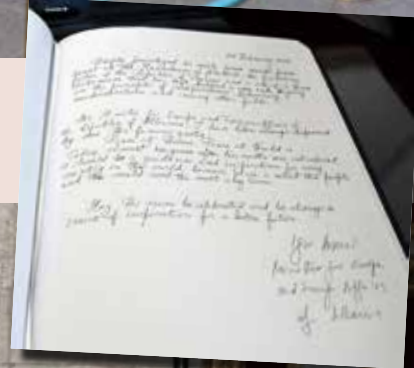

Anıtkabir'i Ziyaret Eden Resmi Heyetler

26.02.2025: PAKİSTAN ASKERİ HEYETİ

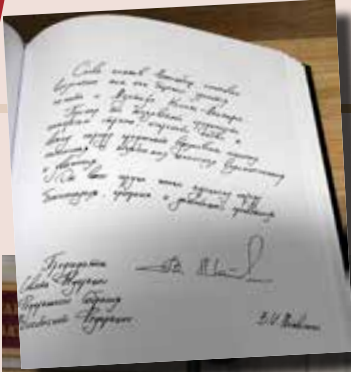

27.02.2025: ARNAVUTLUK AVRUPA VE DİŞİŞLERİ BAKANLIĞI HEYETİ

Anıtkabir'i Ziyaret Eden Resmi Heyetler

27.02.2025: RUSYA FEDERASYONU FEDERASYON KONSEYİ BAŞKANI VE BERABERİNDEKİLERDEN OLUŞAN HEYET

01.03.2025: OYAK YÖNETİMİ KURULU BAŞKANI VE BERABERİNDEKİLERDEN OLUŞAN HEYET

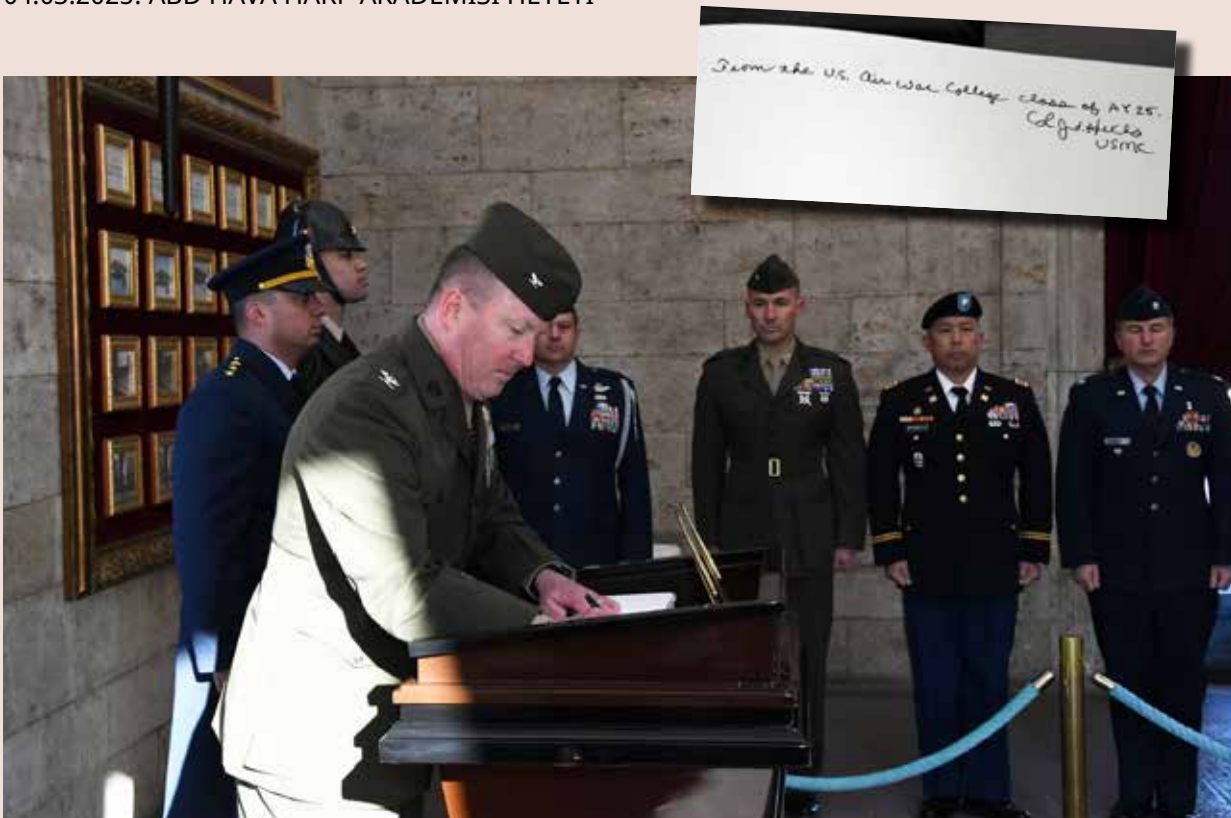

Anıtkabir'i Ziyaret Eden Resmi Heyetler

03.03.2025: BİRLEŞİK KRALLIK DIŞİŞLERİ BAKAN YARDIMCISI VE BERABERİNDEKİLERDEN OLUŞAN HEYET

04.03.2025: ABD HAVA HARP AKADEMİSİ HEYETİ

Anıtkabir'i Ziyaret Eden Resmi Heyetler

05.03.2025: İYİ PARTİ GENEL BAŞKANI VE BERABERİNDEKİLERDEN OLUŞAN HEYET

07.03.2025: ANKARA ÜNİVERSİTESİ REKTÖR YARDIMCISI VE BERABERİNDEKİLERDEN OLUŞAN HEYET

Anıtkabir'i Ziyaret Eden Resmi Heyetler

08.03.2025: MİLLÎ SAVUNMA BAKANLIĞI PERSONEL EŞLERİ VE ÇALIŞAN KADIN PERSONELDEN OLUŞAN HEYET

11.03.2025: BULGARİSTAN KARA KUVVETLERİ KOMUTANI VE BERABERİNDEKİLERDEN OLUŞAN HEYET

Anıtkabir'i Ziyaret Eden Resmi Heyetler

11.03.2025: ROMANYA SENATOSU DIŞİŞLERİ KOMİSYONU BAŞKANI VE BERABERİNDEKİLERDEN OLUŞAN HEYET

12.03.2025: KKTC SAĞLIK BAKANI VE BERABERİNDEKİLERDEN OLUŞAN HEYET

Anıtkabir'i Ziyaret Eden Resmi Heyetler

15.03.2025: MAKİNE VE KİMYA ENDÜSTRİSİ KURUMU GENEL MÜDÜRÜ VE BERABERİNDEKİLERDEN OLUŞAN HEYET

17.03.2025: BİRLEŞİK KRALLIK TÜRKİYE TİCARET TEMSİLCİSİ VE BERABERİNDEKİLERDEN OLUŞAN HEYET

18.03.2025: ANKARA VALİSİ VE BERABERİNDEKİLERDEN OLUŞAN HEYET

ATATÜRK DÖNEMİ TÜRK BASININDA VORONOFF (GENÇLİK) AŞISI TARTIŞMALARI

Dr. Emine Kısıklı¹

Genç kalmak, yaşlılık belirtilerini azaltmak, uzun yaşamak günümüz dünyasında olduğu kadar geçmişte de insanoğlunun ilgisini çeken konuların başında gelmekteydi. Gençleşme konusundaki ilk çalışmalar, Rus vatandaşı Prof. Dr. Mechnikov² tarafından başlatıldı. İhtiyarlığa yol açan faktörleri (etkenleri) belirleyen Prof. Dr. Mechnikov'a göre yaşlılığı geciktirmek ve uzun yaşamak beslenme ile doğrudan bağlantılıydı. Özellikle yoğurdun insan ömrünü uzattığını, yaşlanma belirtilerini azalttığını düşünen Prof. Dr. Mechnikov, Paris Pasteur Enstitüsü'nde yoğurt özlerinden yaptığı bileşimler sayesinde yaşlanmayı geciktirmeye yönelik çalışmalar yaptı. Vefatının ardından O'nun izinden giden öğrencileri yeni ilaçlar keşfetti. Yaşlılığın bir süre ertelendiğini, ancak tümüyle ortadan kaldırılamadığını gören, yaşlıların ancak cerrahi yöntemle gençleştirilebileceğini iddia eden Prof. Dr. Serge Voronoff,³ kendi adıyla anılan Voronoff, ya da gençlik aşısını keşfetti.⁴

1 Dr. Emine Kısıklı, Başkent Üniversitesi, Atatürk İlkeleri Uygulama ve Araştırma Merkezi (ATAMER) Öğr. Gör.

2 1908 Nobel Tıp Ödülü sahibi Prof. Dr. İlya Mechnikov, bağışıklık sistemi ile ilgili çalışmalarıyla bilinir. İnsanların sağlıklı beslenmeleri halinde 120 yaşına kadar yaşayabileceğini savunan Dr. Mechnikov, özellikle sütün fermente ürünleri, kefir, yoğurt ve anne sütü üzerinde çalışmaları ile öne çıkmıştır. Bu çalışmalar sonucunda Dr. Mechnikov, probiyotik bakterileri ve bu bakterilerin önemini keşfetmiştir. https://tr.wikipedia.org/wiki/%C4%B0lya_Me%C3%A7nikov

3 Yahudi asıllı bir Rus vatandaşı olan, sonradan Fransız vatandaşlığına geçen Serge Abrahamovitch Voronoff, 1866-1951 yılları arasında yaşadı. 18 yaşında Voronezh Realschule'den mezun olduktan sonra Fransa'da cerrahi transplantasyon tekniklerini öğrendiği Fransız cerrah, biyolog, Nobel Ödülü sahibi Alexis Carrel'in öğrencisi oldu. 1896-1910 yılları arasında Mısır'da yaptığı çalışmalar, insanları gençleştirmeye yönelik cerrahi çalışmalarına ilham kaynağı oldu. Çalışmaları zengin bir Amerikalı olan Jabez Bostwick'in kızı Evelyn tarafından finanse edilen Dr. Voronoff, ilk eşinin ölümünün ardından ikinci evliliğini yaptığı Evelyn Bostwick'in de ölümünden sonra kendisine bıraktığı miras sayesinde gençlik aşısını geliştirecek maddi güce kavuştu. Kısa sürede büyük üne kavuşan Dr. Voronoff, 3 Eylül 1951'de İsviçre'nin Lozan şehrinde düşme sonucu oluşan ödem nedeniyle hayatını kaybetti. https://en.wikipedia.org/wiki/Serge_Voronoff

4 "Gençlik ve İhtiyarlık Meselesi", Vatan, 15 Kasım 1923, s.4.

Gençlik aşısı insan vücuduna bir ilacın zerk edilmesi şeklinde değil, hayvanın üreme organından alınan parçaların bir başka hayvana nakledilmesi esasına dayalı bir sistemin ürünüydü.

Canlıların üretkenliğini devam ettirdiği sürece yaşlanma belirtisi göstermediği, üreme yeteneğini kaybetmeye başladığı andan itibaren yaşlanmaya başladığı gerçeği Dr. Voronoff'un çıkış noktasıydı. Dr. Voronoff'a göre genç filizlerle aşılanan ağaçlar nasıl gençleşiyorsa, genç erkek canlıların üreme organından alınan parçalarla aşılanan yaşlılar da gençleştirilebilirdi. Ancak insanların aşılınması o dönemde birtakım yasal engelleri beraberinde getirdiği için bu engeller aşılanaya kadar hayvanlar üzerinde deneme yapan Dr. Voronoff, ilk denemesini 1918 yılında College de France Laboratuvarı'nda gerçekleştirdi. 12,13 yaşında, üreme yeteneğini kaybetmiş ihtiyar bir koça aynı cins ve ırktan genç bir koçtan aldığı parçayı aşılayan Dr. Voronoff, aşıladığı koçun birkaç ay sonra tanınmaz hale geldiğini, tüylerinin uzadığını, vücudunun gelişme gösterdiğini gözlemledi. Koçu, bir dişi koyunla ahırda tutan Dr. Voronoff, koçun üreme yeteneğini yeniden kazandığını, koyunun bir yavru dünyaya getirdiğini gördü. Bir süre sonra yaşlı hayvandan aşıladığı parçaları çıkaran Dr. Voronoff, bu kez hayvanın üreme yeteneğini kaybettiğini fark etti. İki yüz kadar hayvan üzerinde yaptığı deneme sonucunda bu yöntem sayesinde hayvanların yününden, etinden daha fazla yararlanılabileceğini düşünen Dr. Voronoff, aşığı insanlar üzerinde deneme kararı aldı.⁵

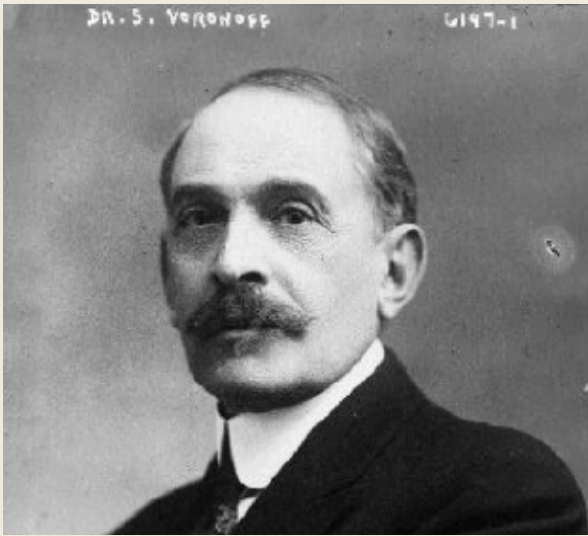
Dr. Voronoff'un buluşu başlangıçta tıp camiasında pek ciddiye alınmamıştı. Ancak hayvanlar üzerinde yapılan denemelerden alınan olumlu sonuçlar, tıp insanlarının konuya ilgisini artırdı. Gençlik aşısını insanlar üzerinde uygulamaya başlayan Dr. Voronoff, 12 Nisan 1928 tarihli Servet-i Fünun Gazetesine göre; "1921 Şubat'ında, 1846 doğumlu, ömrünün otuz yılını Hindistan'da geçirmiş Arthur Eveleyn isimli 75 yaşındaki bir İngiliz'i aşıladı. Bastona dayanarak, hastabakıcı nezaretinde ameliyathaneye getirilen Arthur Eveleyn, aşıdan 1,1.5 sene sonra bastonu atmış, merdivenleri birer ikişer çıkar hale gelmişti."⁶

5 *Tıp Dünyası*, C.I, No: 6, s. 182.

6 *Servet-i Fünun*, 12 Nisan 1928.

İlk uygulamanın ardından çeşitli meslek gruplarından yaşlılara gençlik aşısı uygulayan Dr. Voronoff, hastalarının hafızalarının güçlendiğini, vücutlarının kuvvetlendiğini, yorgunluk belirtilerinin kaybolduğunu, tansiyonlarının düştüğünü gözlemledi. Bu gelişme karşısında Fransız, İngiliz, İtalyan ve Rus hekimler Voronoff'a desteklerini artırdı. Zengin yaşlılar Dr. Voronoff'a ulaşma ve bu operasyonun kendilerine de uygulanması arayışına girdi. Bine yakın başvuru yapıldı. Hatta gazeteler eski Alman imparatorunun aşı yaptırmak için müracaat ettiğini yazmaktaydı.⁷

Prof. Dr. Serge Abrahamovitch Voronoff (1866-1951)

Dünyanın yakından takip ettiği Voronoff Aşısı, 1922 yılının ikinci yarısından itibaren Türk basınına meşgul etmeye başladı. Ancak 1924 yılında basında gençlik aşısı tartışması alevlendi. Çünkü İstanbul'da yayımlanan 18 Şubat 1924 tarihli *Stamboul Gazetesi*, Etfal Hastanesi hekimi Dr. Mustafa Kemal Bey'in "Gençlik aşısını uygulama fırsatı bulduğundan söz ediyor, aşının vücudun yıpranmış kısımlarında belirli bir iyileşme sağladığını" yazıyordu." Dr. Mustafa Kemal Bey, ertesi gün *Servet-i Fünun*'da yayımlanan *Gençlik Aşısı* Hakkında Tetkikat başlıklı makalesinde gençlik aşısını anlatıyor, elde edilen sonuçları fotoğraflarla paylaşıyordu."⁸ Dr. Mustafa Kemal Bey'e göre insan üzerinde uygulanan gençlik aşısı maymundan alınan parçalar kullanılarak yapıldığı için fiyat açısı

sından maliyetliydi. Oysa maymun yerine başka hayvanlar kullanıldığı takdirde⁹ fakir yaşlıların da uygulamadan yararlanması sağlanabilirdi.¹⁰ Ancak bir süre sonra Dr. Mustafa Kemal Bey'in gençlik aşısı uygulaması yapmadığı, *Servet-i Fünun*'daki makalesinin gerçekleri yansıtmadığı haberleri basında yer aldı. Bu haberlerin kaynağı, 17 Mart 1925'te *Son Saat Gazetesi* muhabirinin Dr. Mustafa Kemal Bey ile gerçekleştirdiği röportaj idi. Gazete muhabiri röportaj esnasında doktorun yüz ifadelerinden ve bazı soruları cevapsız bırakmasından kuşkulmuş, hastane çıkışında karşılaştığı Dr. Şefik Bey ile görüşmüş, aldığı cevaplar şüphesini derinleştirmişti. Dr. Mustafa Kemal Bey'e kişisel bir düşmanlık beslemediğini söyleyen Dr. Şefik Bey, Dr. Mustafa Kemal Bey'in gençlik aşısı uygulamasının bir efsane olduğundan söz ediyor, *Servet-i Fünun*'da yayımlanan fotoğrafların Dr. Voronoff'un kitabından alındığını söylüyordu. Hastane yönetimi Dr. Mustafa Kemal Bey hakkında soruşturma açsa da¹¹ sorulara net cevap vermekten kaçınan Dr. Mustafa Kemal Bey, "Etfal Hastanesinde gençlik aşısı uyguladığına dair bir açıklamada bulunmadığını, zaten hastane imkânlarının (olanaklarının) buna uygun olmadığını söylemekle yetindi."¹²

Yaşananlar gençlik aşısının Türkiye'de henüz hayvanlar üzerinde (bile) uygulanmadığını gösteriyordu. Ancak basın üzerinden yapılan tartışmalar, aşı sayesinde genç kalınacağı, hatta ihtiyarlığın tarihe karışacağı söylemleri tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de yaşlı insanlara umut oldu. İnsanlar Bundan Sonra 140 Sene Yaşayacaklar başlığını atan *Akşam Gazetesi*, "Voronoff'un buluşu sayesinde yakın zamanda ihtiyarlığın ortadan kalkacağını" yazıyordu.¹³ Bu ilgi karikatürlere de yansdı. *Akşam gazetesi* 20 Mart 1927 tarihli

9 Gençlik aşısının maliyeti hakkında bilgi veren *Cumhuriyet gazetesi*, Dr. Voronoff'a aşı başına 45.000 frank (4500 lira) ödeme yapılması gerektiğini açıklamaktaydı. "Dr. Voronoff Dün Geldi. Yarın Tecrübesini Yapacak", *Cumhuriyet*, 5 Nisan 1928; Gazetenin Voronoff ile görüştüğünden sonra aşı maliyetini 250 TL olarak güncellediği anlaşılmaktadır. "Gençlik Ucuzluyor", *Cumhuriyet*, 8 Nisan 1928.

10 "Gençlik Aşısı Hakkında Tetkikat", *Servet-i Fünun*, 19 Şubat 1924, No: 14-1488.

11 "Usul ve Esası Olmayan Bir Şayia-Gençlik Aşısı Bir Efsane İmiş", *Son Saat*, 17 Mart 1925.

12 "Mustafa Kemal Bey'e Bir Cevap/Gençlik Aşısı", *Son Saat*, 20 Mart 1925.

13 "İnsanlar Bundan Sonra 140 Sene Yaşayacaklar", *Akşam*, 23 Mart 1927, s.2.

7 "Gençlik ve İhtiyarlık Meselesi", *Vatan*, 15 Kasım 1923, s.4.

8 Hasan Demirci, Atatürk Dönemi Türkiye'sinde "Gençlik Aşısı" Tartışmaları ve Uygulamaları (1924-1937), <https://www.researchgate.net/publication/385224934>.

ATATÜRK DÖNEMİ TÜRK BASININDA VORONOFF (GENÇLİK) AŞISI TARTIŞMALARI

nüshasında Gençlik Aşısı Bizde Tatbik Edilirse başlığını attığı mizahi bir karikatüre yer verdi.¹⁴

Gençlik Aşısı Bizde Tatbik Edilirse (Akşam 20 Mart 1927)

Yarın akşam karıma mükemmel bir sürpriz yapacağım.

Ne yapacaksın?

Sabahleyin evden böyle çıkacağım. Genç olarak avdet (döneceğim) edeceğim.

Türk kamuoyunu meşgul eden gençlik aşısı tartışması 1928 yılında yeni bir boyut kazandı. Genç Türkiye Cumhuriyeti, tüm dünyanın yakından takip ettiği (izlediği) Voronoff Aşısını uygulaması için Prof. Dr. Serge Voronoff'u Türkiye'ye davet etti. 7 Ocak 1928 tarihli Stamboul Gazetesi, Dr. Behçet Sabit Bey'in¹⁵ açıklamalarına yer verdi-

14 "Gençlik Aşısı Bizde Tatbik Edilirse", *Akşam*, 20 Mart 1927, s.1.

15 1886 İstanbul doğumlu olan Behçet Sabit Bey, ilk ve orta-öğrenimini Çanakkale ve İstanbul'da yaptı. 1905 yılında İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi'nde tıp eğitimine başladı. Balkan Savaşı günlerinde Başhekim Yardımcısı olarak Kırklareli harp sahasına gönderildi. I. Dünya Savaşı yıllarında yeniden göreve çağırılan Behçet Sabit Bey, önce Gelibolu Hilâl-i Ahmer Hastanesinde Başhekim Yardımcısı olarak görev yaptı. Ardından İstanbul'da yaralı askerlere tahsis edilen Galatasaray Sultanisinde görev aldı. 1917'de Üroloji eğitimi için Berlin'e giden Behçet Sabit Bey, 1918 Eylül'ünde İstanbul'a geri döndü. Her iki savaşta gösterdiği üstün hizmetlerden dolayı liyakat maddesi ile ödüllendirildi. 1919-1922 yılları arasında Gureba Hastanesi üroloji uzmanlığı görevine getirildi. 1924 yılında böbrek rahatsızlığı yaşayan Mustafa Kemal Paşa'yı Ankara'ya giderek muayene eden Behçet Sabit Bey, Gazi'nin ricası üzerine bir süre Ankara'da kaldı. Ardından Gazi'nin onayı ile İstanbul'a dönen Behçet Sabit Bey, 1925 yılında İstanbul Üniversitesi Üroloji kürsüsüne öğretim üyesi olarak atandı. Türk tıbbına pek çok ürolog yetiştirerek katkı sağlayan Behçet Sabit Bey, 1933 yılında Türk Üroloji Derneğini kurdu. Soyadı Kanunu ile Erduran soyadını aldı. 1956 yılında emekliye ayrılan, dünyaca ünlü keman sanatçısı Ayla Erduran'ın babası olan Behçet Sabit Erduran, 10 Eylül 1980 günü yaşama veda etti.

gi yazısında yakın zamanda gençlik aşısının İstanbul'da uygulanacağını yazıyordu. Akşam Gazetesi, "Suriye'den, İstanbul'a geleceğini duyurduğu Dr. Voronoff'un, tıp fakültesinde koç üzerinde aşı uygulaması yapacağını, yanında maymun olmadığı için insan üzerinde deneme yapmasının mümkün olamayacağını,"¹⁶ Cumhuriyet Gazetesi ise, 4 Nisan 1928 akşamı "Haydarpaşa garında Dr. Behçet Sabit Bey ve bir grup doktor tarafından karşılanan Dr. Voronoff'un, 6 Nisan 1928 sabahı tıp fakültesinde bir koça aşı uygulaması yapacağını" haber veriyordu.¹⁷

6 Nisan 1928 sabahı saat 10.00 sularında tıp fakültesine gelen Dr. Voronoff, yetkililerle görüş-tükten sonra ameliyathaneye geçti. Hocalara ve öğrencilere açıklama yapan Dr. Voronoff, ardından hayvan üzerinde gençlik aşısı uygulaması yaptı,¹⁸ bir de konferans verdi.¹⁹ Voronoff'un aşı uygulamasına ilişkin en ayrıntılı bilgi Cumhuriyet Gazetesinde yer almaktaydı. Gazete adına Dr. Voronoff ile görüşen Kâzım Nami Bey'in izlenimlerine yer veren Cumhuriyet, hayvanlardan alınan umut verici sonuçlar sayesinde maymundan alınan bezlerin insanlarda da olumlu sonuçlar vereceğini yazmaktaydı.²⁰

Dr. Voronoff'un Türkiye'den ayrılmasının ardından tartışmalar Servet-i Fünun Gazetesinde, Çok Şükür Geldi başlığı altında²¹ "Voronoff geldi, bütün aleme derman geldi. Sanki İstanbul'a bir Hazret-i Lokman geldi!" sözleriyle, Mehtap dergisinde ise "Ölümü Öldüreceklermiş! Voronoff Gençleştiriyor"²² başlığıyla değerlendirildi. Bazı Türk doktorlar Voronoff Aşısını desteklerken, konunun uzmanı bazı doktorlar konuya şüphe ile yaklaşmakta, aşının insanlar üzerinde olumlu sonuç vermeyeceğini düşünmekteydi.

16 "Gençleşmek İsteyenler", *Akşam*, 5 Nisan 1928.

17 "Dr. Voronoff Dün Geldi, Yarın Tecrübesini Yapacak", *Cumhuriyet*, 5 Nisan 1928.

18 "Dr. Voronoff'un Tecrübesi-Yaşlı Bir Koç Aşı İle Gençleştirildi," *Akşam*, 7 Nisan 1928.

19 *Cumhuriyet* gazetesi, 6 Nisan 1928 günü Dr. Voronoff tarafından aşılanan kuzunun bir koç gibi büyüdüğü, önceleri 31 kilo iken, aşıdan sonra 55.5 kiloya ulaştığı, aşılanmadan önce hayvandan 1 kilo 820 gr. yün alınırken, aşıdan sonra 2 kilo 250 gr. yün alındığı, hayvanın yününün eskisine oranla daha yumuşak ve parlak olduğu görüldüğü yazmaktaydı. *Cumhuriyet*, 26 Ağustos 1929, s.1.

20 Uygulamayı detaylarıyla veren *Cumhuriyet* gazetesinin haberi için bak; "Voronoff, Beklenen Ameliyeyi Dün Yaptı", *Cumhuriyet*, 7 Nisan 1928.

21 *Servet-i Fünun*, 12 Nisan 1928, Sayı: 1652-178, s. 341 vd.

22 *Mehtap*, Sene I, No:1.

Nitekim Dr. Osman Şerafettin Bey, Cumhuriyet Gazetesine verdiği röportajda; "Fazla ümide, büyük emellere kapılmayınız" uyarısında bulunduktan sonra hayvanlarda elde edilen sonuçların ekonomiye fayda sağlayacağından söz etmekte, ancak aşının insanları gençleştirmesinin mümkün olamayacağını, zaten Dr. Voronoff'un da bu konuda garanti veremediğini söylemekteydi.²³ Konuya yoğun ilgi gösteren Cumhuriyet Gazetesi sahibi ve başyazarı Yunus Nadi, Hayat Aşısı başlıklı makalesinde gençlik aşısının bir an önce Türkiye'deki tiftik keçilerine uygulanması gereğinin altını çizmekte, şimdilik sadece maymundan insana aşı denemesi yapılması ve dünyada yeterli sayıda maymun olmaması yüzünden bu denemelerin sınırlı kalması tehlikesine işaret etmekteydi.²⁴

Cumhuriyet Gazetesi, 26 Ağustos 1929.

Voronoff Aşısı konusunda müthiş kafa karışıklığının yaşandığı o günlerde konuya bir hekim bakış açısı ile açıklık getiren Muğla Devlet Hastanesi operatörü Dr. Cemil Şerif Bey, konuya ilişkin bir kitap yayımladı.²⁵ Dr. Cemil Şerif Bey'in kitabı hem heyecanı artırdı hem de kafaları iyice karıştırdı. Çünkü Gençlik Aşısı ve Esasları adlı kitabının²⁶ önsözünde;

Gençlik aşısı, elli senelik muazzam bir geçmişe

sahiptir... Endokrin ve endokrinizm esasına dayanan bu tedavinin öncülüğünü yapan Voronoff'a güç veren, Dartg ve Galey'in bu konudaki teorik ve pratik çalışmalarıdır. Voronoff'un çalışması Türk tıp alanında ve basınında büyük ilgi uyandırmıştır²⁷

diyen Dr. Cemil Şerif Bey, eserin son kısmında 18 Haziran 1924'te aşı yaptıran kişilerden alınan müşahedelere yer vermektedir.²⁸

Cumhuriyet Gazetesi, 1 Haziran 1929.

Dr. Voronoff'un Paris'e dönüşünde Dr. Behçet Sabit Bey'e vadettiği maymunu göndermesi üzerine²⁹ bu kez Behçet Sabit Bey, İstanbul'da aşıla-

27 Cemil Şerif, Gençlik Aşısı ve Esasları, Muğla, 1928, s.3.

28 Cemil Şerif Bey, kitabında ilk olarak 24 yaşında bir bayanla evli olan 57 yaşındaki Macar uyruklu T...Efendi'den elde edilen sonuçlara yer vermektedir. Çok sakın ve cesur bir adam olan T...Efendi'nin aşidan önce güçsüz, çabuk yorulan, zor yürüyen, prostat belirtileri gösteren, geceleri 3-4 kez tuvalete kalkan, cinsel hayatı olmayan bir kişi durumunda olduğunu belirten Cemil Şerif Bey'e göre T. Efendiye sinusefal cinsi bir maymundan alınan husye parçaları ameliyatla aşılanmıştır. Aşidan 15 ay sonra T.... Efendi, geceleri bir kez tuvalete kalkmaya, uzun yürüyüşler yapmaya, hafızasını kullanmaya başlamış, 7 kilo vermişti. İkinci hasta 64 yaşında S.... Efendi idi. Çok sakın, soğuk tabiatlı, aydın bir adam olan S.... Efendi, çok düşkün, geceleri ayağına kramp giren, hafızası zayıflamış, prostatı büyümüş, kulağında çınlama duyan, geceleri 3 kez tuvalete kalkan, cinsel hayatı hiç olmayan bir kişi idi. 1923 Nisan'ında aşılanan S....Efendi'ye, şempanze cinsi maymundan alınan parçalar aşılanmıştır. Aşidan 13 ay sonra S.... Efendi'nin gücünü tekrar kazandığı, ayağına kramp girmediği, kulağındaki seslerin tamamen yok olduğu, dağa tırmanabildiği, hayattan zevk almaya başladığı görüldü. Cemil Şerif, Gençlik Aşısı ve Esasları, s.79-80.

29 Cumhuriyet gazetesinde "Gençlik Aşısı İçin Büyük Bir Maymun Getirildi" başlığıyla verilen haberde; Gençlik aşısı mucidi Prof. Voronoff tarafından Dr. Behçet Sabit Bey'e gönderilen yeni ve büyük bir maymun, dün şehrimize geldi. Maymun gümrükten çıkarıldıktan sonra Behçet Sabit Bey'in Fener Yolu'ndaki evine gönderildi. Hayvan yorgun olduğundan dinlendirildi. Bu maymun, şempanze cinsinden ve kahverengi tüylüdür. Hayvan pek aristokrattır. Yalnız taze yumurta ve şam fıstığı ile beslenmektedir. Maymun şehrimizde Behçet Sabit Bey tarafından aşılandıktan sonra Ankara Hayvanat Bahçesi'ne gönderilecektir, denilmektedir. Cumhuriyet, 14 Mayıs 1929, s.2. ;

23 "Fazla Ümide, Büyük Emellere Kapılmayınız", Cumhuriyet, 12 Nisan 1928.

24 "Hayat Aşısı", Cumhuriyet, 9 Nisan 1928.

25 1894 yılında Muğla'da dünyaya gelen Cemil Şerif Bey (Baydur), 1918'de tıp eğitimini tamamladıktan sonra asistan olarak hekimlik görevine başladı. Daha sonra Nöroşirürji ihtisasını yapmak üzere Paris'e giden Dr. Cemil Bey, 40 yıl hizmet verdikten sonra yaş haddinden emekliye ayrıldı. 18 Mart 1967'de İstanbul'da hayata gözlerini yumdu.

26 Tıp Dünyası, C.I, No:7, s.246.

ATATÜRK DÖNEMİ TÜRK BASININDA VORONOFF (GENÇLİK) AŞISI TARTIŞMALARI

ma yaptı. Sadece iki kişiye uygulama yapabileceğini açıklayan Dr. Behçet Sabit Bey, bunlardan birinin zengin, diğerinin bir fakir ihtiyar olacağını söyledi. 1 Haziran 1929 tarihli Cumhuriyet Gazetesinin haberine göre “maymundan aldığı parçalardan birini bir Kürt zenginine aşılayan Behçet Sabit Bey, çıkarılmayan diğer parçaları gençleşmek isteyen başka yaşlılar için sakladı.³⁰ Behçet Sabit Bey, koyundan aldığı parçalarla da dört kişiyi aşıladı.”³¹ Konu Cumhuriyet Gazetesinde:

“Bu aşı Prof. Voronoff’un maymunlardan alarak insanlara tatbik ettiği aşidan farklıdır. Bu aşı, maymun yerine koyundan alınmaktadır. Maymundan alınan aşının tesiri dört sene devam ederken, koyundan alınan aşının tesiri altı ayda kaybolmaktadır... Koyun aşısı Prof. Lozlih tarafından bulunmuş, Amerikan usulü bir aşıdır”,

sözleriyle yer buldu.³² Behçet Sabit Bey’in İstanbul’da yaptığı aşı uygulaması basında İhtiyarlara Züğürt Tesellisi başlığıyla mizah konusu yapıldı.

İhtiyarlara Züğürt Tesellisi Milliyet 7 Eylül 1928, s.2

Artık bu yaştan sonra bu kılık sana yakışmıyor.

Neden? Şurada kaç yaşındayım. Olsam, olsam 65. Bir Voronoff aşısı aldım mı, otuzunu indir. Al sana aslan gibi delikanlı

30 Cumhuriyet, 1 Haziran 1929, s.2.

31 O dönemde üroloji ile ilgili sorun yaşayan nüfuzlu yaşlılara Voronoff Aşısı yapıldığı söylentileri basında sıklıkla yer almaktaydı. İkdâm gazetesinin, Üstat Ubeydullah Efendi’ye Voronoff Aşısı uygulaması yapıldığı haberi üzerine çıkan haberleri Cumhuriyet gazetesinde yalanlayan Ubeydullah Efendi, “Dün bir basın mensubu hastaneye geldi. Resmimi çekti. Utandım. İdrar yolu rahatsızlığı çekiyorum, diyemedim. Yaşlılık hastalığı, prostatım var, dedim. Ertesi sabah gazeteye resmimi koymuşlar, yanına da Voronoff Aşısı yaptırdı diye yazmışlar. Benim Voronoff Aşısına ihtiyacım yok. Aşı yaptıranlar isimlerini saklarken, benim gibi hasta odasına basın mensubunu kabul eden birinin bu aşığı yaptırmış olması mümkün müdür? Demektedir. Dr. Behçet Sabit Bey ise, hastası olan Ubeydullah Efendiye Voronoff Aşısı uygulamadığını söylemek zorunda kaldı. Cumhuriyet, 27 Haziran 1929, s.2.

32 Cumhuriyet, 13 Mart 1929, s.2.

Behçet Sabit Bey, hastalarının durumu konusunda kamuoyuna umut verici açıklamalar yapsa da,³³ aşıladığı İsmail Efendi, uygulamadan altı ay sonra rahatsızlanmış, bir süre sonra da hayatını kaybetmişti. Bu gelişme üzerine Akşam Gazetesi aşının tutmadığı yönünde haberler yapmaya başladı. Bu haberlerden rahatsızlık duyan Dr. Behçet Sabit Bey, gazete muhabiri aleyhinde 20.000 liralık tazminat davası açtı.³⁴ Dr. Behçet Sabit Bey, muhabirin yaptığı olumsuz haberler yüzünden yaşlıların uygulama yaptırmaktan kaçındığını, maymunlar elinde kaldığı için maddi zarara uğradığını iddia ediyordu. 1930 Eylül’ünde gazete muhabiri beraat etse de, Dr. Behçet Sabit Bey, karara itiraz etti. Tekrar görüşülmeye başlanan dava her celsede ileri bir tarihe ertelendi. Davanın sonucu hakkında bir bilgiye ulaşmamız mümkün olamasa da, 1930 yılından sonra gençlik aşısı tartışması Türk basınının gündeminden çıktı. İnsanların gençlik aşısına duyduğu ilgi ve güven gittikçe azaldı.

Atatürk Türkiye’sinde tüm dünyayı yakından ilgilendiren böyle bir konunun tartışılmış olması, hatta uygulamanın Türk doktorları tarafından Türkiye’de yapılmış olması Türk tıbbi açısından umut verici bir gelişmeydi. Gençlik aşısı tartışmaları o günlerde gazetelerin tirajını artırdı. Toplum, aşı taraftarları ve aşı karşıtları olarak ikiye bölündü. Ancak Voronoff Aşısı sayesinde tüm hastalıklardan, hatta yaşlılıktan kurtulacağı algısına kapılan halk, gençlik aşısına gösterdiği ilgiyi toplum açısından asıl önemli tehdidi oluşturan verem aşısından esirgedi. Oysa o günlerde Türkiye’de verem aşısı üretimine başlanmıştı,³⁵ aşığı ulaşım imkânı vardı. Ancak 1928 yılında 10.000’e yakın veremlinin bulunduğu İstanbul’da 3-4 kişi verem aşısı yaptırdı.³⁶ Türk halkı gençlik aşısına duyduğu ilgi yüzünden verem aşısına gerekli önemi vermemiş olsa da, Dr. Voronoff’un attığı bu adım tüm dünyada organ nakli çalışmalarına temel oluşturdu. Bu sayede günümüzde pek çok insan organ nakli ile hayata tutunma imkânı (olanağı) buldu.

33 “Gençlik Aşısı-Darülaceze’den Getirilen Altmış Yaşındaki İsmail Ağa İyileşmiş”, Milliyet, 11 Eylül 1928.

34 Tıp Dünyası, C.I, No: 4, Ağustos 1928.

35 Pastör Enstitüsü ikinci müdürü Calmette’nin uygulamaya koyduğu verem aşısı, 1921’den, 1927 yılına kadar dünyada 500’ü aşkın çocuk üzerinde uygulandıktan sonra Belçika, İtalya, Polonya, İsveç, Romanya, Yunanistan, Çekoslovakya, Yugoslavya, İsviçre, Arjantin, Uruguay ve Brezilya gönderilen numunelerden kendi aşılarını hazırladı. 1927 yılında İstanbul Bakteriyoloji Laboratuvarına getirilen BCG basilinden aşı hazırlandı. Tıp Dünyası, C.I, No:6, s.182.

36 Tıp Dünyası, C.I, No: 6, s. 182.

TÜRK DEVRİMİ'NİN 3. DÜNYADAKİ YANSIMALARI

Dr. Cüneyt Akalın¹

Türkiye Cumhuriyeti'nin ve ona hayat veren Türk Devrimi'nin yarattığı etkilerin Türklerle sınırlı kalmadığı, dünya çapında sonuçlar doğurduğu unutturulmak isteniyor. Şu gerçek, bilinçlere kazınmalı: Anadolu Devrimi 3'üncü Dünyanın ayağa kalkışının öncüsü, simgesidir. Daha düşündürücü olanı, Türk Devrimi'nin ezilen dünyanın halkları için yarattığı modeldir. Görece geri de olsa kapitalist-emperyalist bir ülke olan Rusya'da gerçekleşen Sovyet Devrimi mazlum ülkeler için bir gelişme-kalkınma modeli olamazdı. Türk Devrimi emperyalizmin boyunduruğu altında sömürge-yarı sömürge- yarı feodal ülkelerde yaşayan yüz milyonlarca insan için kurtuluşun adıydı.

Sakarya Zaferinden (Eylül 1921) sonra Mustafa Kemal adı özellikle İslam dünyasında büyük heyecan yarattı; resimleri Cezayir'den Endonezya'ya kadar dükkânlara, her yere asıldı, camilerde hutbeler okundu, adı "korkusuz, kurşunun işlemediği kişi"² olarak anıldı, "Yeni Selahattin Eyyubi"³ olarak selamlandı.

Batılı emperyalistler hem 3'üncü Dünya ülkelerini sömürüyor hem de aşağılıyordu. "Asyai despotizm" "Geri Asya", "İslam'ın anti-demokratik karakteri" savları İslam ülkelerinin aydınlarının elini kolunu bağlıyordu. Türk Devriminin milliyetçi görüşleri ve programı sadece aydınları etkilemekle kalmadı, geniş köylü kitlelerini, emekçileri, kadınları hatta aşiretleri sarsarak Asya'nın toplumsal yapısını derinden etkiledi. Türk devriminden sonra Asya artık eski Asya olmayacaktır. Asya'ya Sun Yat Sen ile birlikte Çin'den giren Cumhuriyet düşüncesi, Türk Devrimi ile birlikte yerkürede hızla yaygınlaştı. Türk Devrimi, bir bakıma, Batı'ya 'Eşitlik-Özgürlük-Dayanışma' getiren Fransız Devrimi'nin Asya ayağıdır.

1 Dr. Siyaset bilimci, ecuneytakalin@gmail.com

2 *Pakistan Times*, "How the Turks Routed the British", aktaran Orhan Koloğlu, Gazi'nin Çağında İslam Dünyası Boyut Kitapları, İstanbul 1994,

3 Selahattin Eyyubi, Haçlıları Kudüs'te durduran İslam Ordularının büyük komutanı

Hindistan'la Etkileşim

Az bilinir, dahası eksik bilinir: Milli Mücadeleye büyük destek Hindistan'dan gelir. Hakim kanı, yardımların Hintli Müslümanlardan geldiği şeklindedir. Oysa, Hindistan milli mücadelesi incelendiğinde, Hint toplumunun öteki kesiminden özellikle Hindulardan da büyük destek aldığı görülür. Ankara ile etkileşim Hindistan'ın birliğine katkı sağlar.

Hindistan'da Türkiye'ye karşı ilgi 19. yüzyıl sonunda artar. İngiliz emellerinin Hindistan'da açık seçik görülür hale gelmesi, Hint ulusal hareketini giderek şekillendirir. Her iki ülkede, milli partilerin kuruluşunun⁴ Fransız Devrimi'nin 100. yılına rastlaması, tesadüf sayılamaz.

Hindistan'da ulusal birlik: Hindistan'daki iki büyük kesimin, Hindu-Müslüman birliğinin temelleri savaş sırasında, 1916'da atıldı. Lucknow Kongresi'nde iki kesim arasında anayasanın esasları konusunda anlaşma sağlandı. Nehru'ya göre Müslümanların Kongre Partisi ile el sıkışmaları, büyük ölçüde İngiltere'nin Türkiye'ye karşı tavrına duydukları öfkenin eseri idi.⁵

İngiliz Başbakanı Lloyd George'un 5 Ocak 1918'de "Türkiye'yi Türk nüfusunun çoğunlukta olduğu başkentinden, Küçük Asya ve Trakya'daki topraklarından mahrum etmek niyetinde olmadıklarını" belirtmekle birlikte, Kutsal Toprakların Yönetiminden söz etmemesi,⁶ Emir Hüseyin'in isyanının ardındaki İngiliz varlığını saptayan Hintli Müslümanların kuşkularını derinleştirir. Muhammed Ali'nin "Tüm Hindistan İslam Birliği" başkanı seçilmesi, Dr. Ensari'nin 1918'in sonunda Genel Vali'ye Müslümanların taleplerini (isteklerini) sunması, girişimleri başlatır. 1919 Nisanında İngiliz güçlerinin Sihlerin kutsal kenti Amritsar'da yaptığı katliam ulusal tepkileri sertleştirir. Yunanistan'ın 15 Mayıs 1919'da İzmir'e asker çıkarması, İngiliz karşıtlarını öfkelenendirir. Hintli ozan Dr. Muhammed İkbal, zaferine inandığı milli mücadeleyi "Türk aslanı yine uyanacak, yine kükrecek, yine düşmanı titretecek" sözle-

4 Hindistan; Milli Kongre Partisi 1885; Türkiye İttihat ve Terakki, 1889

5 Nehru, *Glimpses of World History*, no.154, s. 673; Türkiye-Batı Asya Tarihi, s. 131

6 Hadiye Yılmaz, *Kurtuluş Savaşımız ve Asya Afrika'nın Uyanışı*, Kaynak Yay, s. 129

TÜRK DEVRİMİ'NİN 3. DÜNYADAKİ YANSIMALARI

riyle yüceltir. “Allah Ona Yardım Etsin” dizesiyle başladığı M. Kemal Paşa’ya Hitap şiirini “Atın nereye kadar giderse git, düşünme, biz çoğu kez tedbir yüzünden mat olduk” diye sürdürür.⁷

Hint Hilafet Hareketinin anlamı: İstanbul’un İtilaf Devletlerince işgalinden ve Sevr Antlaşması’nın İstanbul hükümetine dayatılmasından sonra Hindistan’da “Türkiye İçin Adalet” sloganıyla yürütülen hareket gittikçe güçlendi,⁸ Hint Hilafet Hareketi Türkiye’deki Milli Mücadeleye maddi-manevi büyük katkılar sağladı. Müslümanlarca başlatılmış olmakla birlikte, maddi-manevi destek Hindu-Müslüman-Sih vb. Hint halkının tümünden geldi. Hilafet Hareketi’ne verilen destek, ulusal programın temeli, işbirliğinin başlangıcıdır.⁹

Milli Mücadele yıllarında Anadolu’ya da gelen, 7 Aralık 1920’de Mustafa Kemal ile görüşen Muhammed Ali, Ağustos 1920’de yazdığı mektupta, barış antlaşmasının Türkler aleyhine sonuçlanması halinde bir İslam kongresinin toplanmasını teklif edeceklerini bildirmişti.¹⁰ Hilafet Hareketi’ne önderlik edenlerin amacı, Barış Konferansı başlamadan (Ocak 1919) İngilizlere baskı yaparak Türkiye/Müslümanlar lehinde sonuçlar elde etmektir. 1919 yılının ortalarında oldukça etkin duruma gelen, “Hilafetçiler” Osmanlı Devleti’nin savaştan önceki statüsünün korunmasını, Hilafetin merkezi İstanbul’a dokunulmamasını talep ediyorlardı. Geniş bir medrese-mescit ağına sahip, güçlü bir dini-siyasi örgütlenme olan Hint Ulema Cemiyeti’nin katkılarıyla hareket iyice güçlendi. İşte bu noktada Kongre Partisi’nin lideri Gandhi devreye girdi. Gandhi Merkez Komitesi’ne katılarak Hilafet Hareketine destek verdi, Artık Hindistan’ın direnci sadece Müslümanlara özgü değildi. Bir Hintli yazara göre “Hindular Müslümanlara katıldılarsa, Çinliler, Japonlar gibi üzülmelerindendi. Yara alan dinleri değil, Asyalı gururlarıydı”¹¹

“Hilafetçiler” İngiltere’ye isteklerini kabul ettirebilmek için iki yoldan baskı uygulamaya başladılar: Heyetler göndererek, yazılı başvurular

yaparak, direnişler örgütleyip baskı yaptılar. 2 Ağustos 1919’da Bombay’da Gandhi’nin başkanlığında toplanan kongrede Türkiye’de yaşanan Yunan zulmü nefretle anıldı, Türkiye’ye yardım için seferberlik ilan edildi.

23 Kasım 1919’da toplanan Hilafet Komitesi ilk kez İngilizlere karşı tavır aldı. Gandhi’nin de katıldığı toplantıda, Hilafet meselesinin yalnız İslami değil aynı zamanda milli bir dava olduğu ifade edildi. Delhi’de yapılan ilk konferans-tan Hilafet Hareketi’nin bildirisinin yayımlandığı Bombay Konferansı’na (Şubat 1920) kadar, Türk Kurtuluş Savaşı’na destek olmak üzere halktan önemli miktarlarda bağış toplandı.

19 Ocak 1920’de Gandhi, Muhammed Ali, Şevket Ali ve M. Ali Cinnah’ın ortaklaşa imzaladıkları metin Hint Genel Valisine “Müslüman-Hint hep birlikte omuz omuzayız, İngilizleri suçluyoruz” diye sesleniyordu.¹² Gandhi, Hilafet Hareketi’ne desteği, ulusal birliğin inşasına (yapılanmasına) yönelik bir hareket olarak görüyordu.

Kongre’den sonra İngiltere’ye yönelik direniş arttı. Hilafet Komitesi 12 Haziran 1920’de gençlerden askere yazılmamalarını, yazılanların istifa etmesini istedi.

10 Ağustos 1920’de İngilizlerin Osmanlı yöneticilerine dayattığı Sevr Anlaşması’nın imzalanması, birlik sürecini hızlandırdı. Müslümanlar için Gandhi’nin İngiliz karşıtı “İşbirliğine Hayır” (non-cooperation) hareketine katılmaktan başka çare kalmamıştı.

Hilafet Kongresi ikinci kez 26 Aralık 1920’de yaklaşık 15.000 kişinin katıldığı büyük bir kalabalıkla Nagpur’da toplandı. Sonuç: “Kongre işlenen büyük hatalar düzeltilmedikçe Hindistan’ın tatmin edilmesine imkân olmadığını kabul eder. Hilafet sorununu, Pencap konusu ve zedelenen ulusal gururun onarılması. Bundan sonra benzeri hataların tekrara engel olmanın tek yolunun bağımsızlık olduğu görüşünde birleşir.”¹³

Ankara (Mustafa Kemal Paşa) 14 Şubat 1921’de süreci şöyle değerlendirir: “320 milyonluk bir halk kitlesi taşıyan Hindistan’da vukua gelmekte olan hadisat bugünün en mühim mese-

7 İkbâl, Şarktan Haber (çev. A.N.Tarlan) Ankara, 1956, s. 87-88

8 Bilal Şimşir, Doğu’nun Kahramanı Atatürk, Bilgi Yayınevi, s. 205

9 Sumit Sarkar, ModernIndia, Mac Millan, s. 144

10 NA FO 371/6549.E-0113. Aktaran Hadiye Yılmaz, age, s. 106

11 V. B. Metta, New York Times Current History, Aralık 1921

12 Orhan Koloğlu, Kurtuluş Savaşı’nda Hint Desteği, ICANAS Kongresi 2007, s. 7

13 Hadiye Yılmaz, age., s. 121 R. K. Singh’den aktarma

*lesidir. (...) Şimdiye kadar İngiltere'ye sadakat yeminiyle bağlı hükümeti hafifçe tenkit etmekle yetiniyordu. Fakat Pencap'ta milli bir tezahüre karşı İngilizlerin ittihaz ettikleri caniyane ve vahşiyane tedabir, Türkiye'nin taksimi, ona teklif edilen muahedename Hint siyasetlerinin gözlerini açtı."*¹⁴

Nagpur Kongresi'nden sonra genel grevler (hartal), iş bırakmalar ve ayaklanmalar yeniden hız kazanır. Kalküta'da öğrenci grevi günden güne büyür. Delhi'de yerli mağazalar, dükkânlar kapatılır. Şimendifer amelesinin grev ilan etmesinin ardından petrol kuyularında çalışan ameleler de greve iştirak ederler.¹⁵ Mart 1921 tarihli Hâkimiyeti Millîye gazetesinde Hindistan'daki son durum şöyle açıklanır: "*Hintliler Delhi'de toplanan Hindistan Meclisi'nde Türkiye'ye karşı Avrupa devletlerinin izlediği zalimane siyaseti şiddetle eleştirmektedir. Trakya'da ekseriyetin Türk ve Müslümanlardan oluştuğu pek çok tetkik ve istatistiklerle sabit iken bölgenin Yunanistan'a verilmesi, İngilizlerin ve Avrupa devletlerinin hainane siyasetlerinin bir parçasıdır.*"¹⁶

1921 sonunda Türklere olumsuz tavırlarından dolayı İngiliz sömürgelerinde isyan beklentisi artar.¹⁷ Gandhi, İngilizlerin Hindistan siyasetine ancak içte bir devrimle cevap verilebileceğini söyler. Gandhi Hintlileri İngiliz-Hint ordusundan firara çağırır.¹⁸ Bombay'a gelen İngiliz veliahdı protestolarla karşılaşır. Pamuk balyalarının yakıldığı, İngiliz otomobillerine saldırıldığı olaylarda dört polis öldürülür. Londra gazeteleri Gandhi'yi hedef gösterirler.¹⁹

27 Aralık 1921'de Gandhi başkanlığında Ahmedabad'da toplanan Hindistan Ulusal Kongresi Mustafa Kemal Paşa'yı Sakarya Zaferinden dolayı kutlar ve "Hint halkının yardımının süre-

ceği" belirtilir.²⁰ 30 Ağustos'ta Türk Ordusu'nun kazandığı zafer, Hindistan'da büyük yankı yaratır. Türklerin zaferi günlerce törenlerle kutlanır. Mustafa Kemal Paşa Hint Müslümanları ve Hindu'lar için bağımsızlık sembolü haline gelmiştir. Hindistan Hilafet Komitesi adına Çotani Ankara'yı tebrik eder. Daha çarpıcı olanı, 9 Eylül'den önce yaşananlardır. Cuma günü Hindistan genelinde **ibadet günü sayılır**, (abç), camiler ışıklandırılır. Cuma namazından sonra Türk ordusunun zaferi için Tanrı'ya dua edilir, camilerin duvarlarına "*Zindabat Mustafa Kemal*"²¹ yazılır. Mustafa Kemal Hindistan'da kurtuluş ve özgürlük simgesi olur.²² Çotani 9 Eylül'ün ardından yolladığı telgrafta "*Mustafa Kemal Paşa ve muzaffer ordularını*" bir kez daha kutlar.²³ Çanakkale ve İzmit bölgesinde İngilizler adına cepheye sürülmüş Hintli askerleri ordularından kaçarak Türk ordusuna katılırlar.²⁴

27 Ocak 1923'de toplanan Tüm Hindistan İslam Birliği Lucknow Kongresi'nde sadece M. Kemal Paşa'nın zaferinden söz edilir: "Dört yıldan beri çağrılarla, dualarla başaramadıklarımızı Mustafa Kemal Paşa'nın kılıcı başardı. İnsaniyete aykırı Sevr paramparça edildi."²⁵ Hindistan Hilafet Hareketi, Türkiye'ye gösterdiği özel ilginin yanı sıra öteki halkların anti-emperyalist mücadelelerine de omuz verir. 1927'de Lucknow Kongresi'nde Çin halkının özgürlük mücadelesini desteklediğini ilan eder.²⁶

Hint Müslümanlarının maddi yardımları: Hint yardımları sadece dayanışma ve İngilizlere baskı ile sınırlı kalmaz. Hilafet Komitesi'nin Haziran 1921'de Allahabad'daki toplantıdan sonra başlatılan Türklere yardım kampanyası Millî Mücadele süresince sürer. Araştırmacı M. Kemal Öke Hint yardımının 675.494 Türk lirası olduğunu belirtir.²⁷ Hintli Müslümanların ilk yardımı Şubat 1922'de

14 İbid. s. 121

15 Hakimiyeti Milliye, 8 Nisan 1921, Akt. Hadiye Yılmaz, age, s.123

16 Hakimiyeti Milliye, 15 Nisan 1921, Aktaran Hadiye Yılmaz, age, s.126

17 R. H. Sinha, Mustafa Kemal ve M.Gandhi, Milliyet Yayınları, s. 125

18 Hakimiyeti Milliye, 9 Aralık 1921, akt. Hadiye Yılmaz, age, s. 127

19 Hakimiyeti Milliye, 6 Aralık 1921, akt. Hadiye Yılmaz, age, s. 127

20 R K. Sinha, a.g.e. 159, Hadiye Yılmaz, age, s. 128

21 Zindabat: Yaşa

22 Bilal Şimşir, age, s. 210

23 Bilal Şimşir, age, s. 211

24 NA FO 371/5170.E-8567/262/44. Aktaran: Metin Hülagü, "Millî Mücadele Dönemi Türkiye-İslam Ülkeleri Münasebetleri, AAMD, sayı 45, Kasım 1999.

25 Orhan Koloğlu, agm, s. 9

26 Bengalee, 27 Şubat 1927,

27 Hadiye Yılmaz, age, s.131

TÜRK DEVRİMİ'NİN 3. DÜNYADAKİ YANSIMALARI

Ankara'ya ulaşır. Mustafa Kemal Paşa, Hariciye Vekâletine, 19 Şubat 1922 tarihli telgrafında Hindistan'dan gelen ilk yardımdan söz eder: "Türkiye'ye yardım için Hindistan'dan gönderildiği Cami Bey'in telgrafnamesinde bildirilen 26 bin İngiliz lirasının karşılığı olan 144 bin 440 Osmanlı lirası alınmıştır."²⁸

Endonezya'daki Etkileri

Endonezya, Hint ve Pasifik okyanusları arasında, Güneydoğu Asya ve Okyanusya'da toprakları bulunan, 17 binden fazla adadan oluşan bir ülkedir.

Endonezya dünyanın en büyük ada ülkesidir, 700'den fazla etnik grubun yaşadığı, 1.904.569 kilometrekarelik yüzölçümüyle dünyanın en büyük 14. ülkesidir, 280 milyon²⁹ civarındaki nüfusuyla dünyanın en kalabalık dördüncü ülkesidir.

Hollanda 350 yıl boyunca bölgedeki önde gelen sömürgeci güç oldu. Endonezya ulusal bilinci 20. yüzyıl başlarında birkaç etkene bağlı olarak ortaya çıktı. "Filipinos'un İspanya'ya ve erken Amerikan işgaline karşı mücadelesi, **Kemal Atatürk'ün Batılı askeri güçlere karşı** kazandığı başarılar, Kongre Partisi'nin Hindistan'daki faaliyetleri, özellikle Dr. Sun Yat Sen'in temsil ettiği Batı-karşıtı Çin milliyetçiliğinin yükselişi, Japon sanayileşmesi, Japonya'nın Rusya karşısındaki zaferi; bütün bu etkenler bir araya gelince, Endonezyalılar Hollanda'nın yardımı olmadan da kendilerini yönetebileceklerini düşünmeye başladılar.³⁰

Endonezya Milli Uyanışına Türkiye Etkisi

I. Dünya Savaşı yıllarında ve sonrasında İngiliz emperyalistlerinin Batı Asya üzerinde ortaya çıkan hesapları ve Osmanlı devletini hedef almaları, Hindistan'da olduğu gibi Endonezya'da da, özellikle müslümanlar arasında, tepki ile karşılanır. Bir Türk yazara göre "**Birinci Dünya Savaşı sonrasında Türkiye'nin karşılaştığı uluslararası baskılar, Endonezya halkının Türklere karşı sempatisini daha da artırmış ve Atatürk'ün önderliğinde**

yürütülen milli mücadele hareketini, Endonezyalılar kendi hareketi gibi görerek destek vermişlerdir. Milli Mücadelenin başarıya ulaşmasıyla birlikte Endonezyalı aydınların çoğu sömürge yönetimiyle "işbirliği yapmama" anlamına gelen "non-cooperation" politikası benimsediler. Türk inkılabı (devrimi) onlar için bir esin ve güç kaynağı oluşturdu. Türk milli mücadelesinin başarıya ulaşması, "Asya için bir hürriyet şafağının başlangıcı" olarak telakki edilir.³¹ Bir başka yazar Türk etkilerini şöyle ifade ediyor: " Genç Malaylar "İtilaf Devletlerinin karşı konulmaz gücüne karşı ayaklanan bir Asya gücü fikrinden etkilendiler".³² Endonezyalı milli önderlerden, geleceğin Cumhurbaşkanı yardımcısı, Başbakanı Muhammed Hatta'nın deyişiyle, "Ankara modern milliyetçilik cereyanının Mekkesi" tasavvur edilmiştir.³³ A. Sukarno, konuşmasında bağımsızlığın Endonezya halkının kendi öz kaynaklarıyla gerçekleştirebileceğini³⁴ vurgular, Sukarno'nun Hilafet'in kaldırılmasına olumlu yaklaşımı, Sukarno ile İslamcı lider Muhammed Natsir arasında ateşli bir tartışmaya konu olur. Sukarno modern Türkiye'yi bir model ülke olarak överken, Muhammed Natsir Atatürk'ün din ile ilgili görüşlerini eleştirir.

Afganistan Gerçeği

Afgan toprakları 19. yüzyılda Asya'nın kalbine hakim olmaya çalışan İngiltere ile Çarlık Rusya'sı arasında büyük çatışmalara sahne oldu. 1919'da yani Dünya Savaşından sonra İngiltere'den sınırlı da olsa bağımsızlığını kazanan Afganistan'ın lideri Emanullah Han'ın temel politikası bağımsızlığını korumak, çağdaşlaşmaktır. İngiltere'nin tehdidi altındaki Afganistan ve Türkiye destek arayışı içinde idiler. Sovyet Devrimi her iki ülkeyi rahatlatır.

31 Doç. İ. Hakkı Göksoy, Atatürk ve Türk İnkılabının Endonezya'ya Etkileri, *Atatürk Araştırmaları Merkezi Dergisi*, Mart 2002, sayı 52, s. 5

32 A. C. Milner, "Türk İnkılabının Malezya'daki Etkileri" (Çev: İsmail Hakkı Göksoy), *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı: 5, yıl: 1998, s. 255

33 Muhammad Hatta, "A Message to the People of Turkey", Koleksi Muhammad Hatta (2), No: 35, 1950, Arşiv. Nasional Republic Indonesia, Jakarta; Aktaran Doç. Dr. İsmail Hakkı Göksoy, Atatürk ve Türk İnkılabının Endonezya'daki Etkileri, *Atatürk Araştırmaları Merkezi Dergisi*, Mart 2002, sayı 52, s. 4

34 George McT. Kahin, *Nationalism and Revolution in Indonesia*, Ithaca, New York: Cornell University Press, 1952, s. 90

28 ATABE, c.12, s.266

29 Indonesia, Ministry of Home Affairs, 2022

30 Kahin, *Nationalism and Revolution in Indonesia*, Cornell Press, 1952, s. 60

Sovyetlerle anlaşma imzalamak üzere Moskova'ya giden Türk heyeti, Afganistan'la bir anlaşma imzalar. 1921 Moskova Anlaşmasından önce gelen bu anlaşma Ankara hükümetinin imzaladığı ilk uluslararası anlaşmadır. Anlaşmanın 1. Maddesi "Türkiye Devleti Afganistan Devletinin bağımsızlığını gerçek anlamda tanımayı görev bilir" diye başlar. Ankara hükümetinin hem Afganistan'la hem de Hintli Müslümanlarla kurduğu, İngiltere'yi rahatsız eden ilişkiler, Türk dış politikasının önemli bir başarısıdır.³⁵

İran

Doğu-Batı ekseninde Asya'yı Avrupa'ya bağlayan İran, tarihsel ve coğrafi bakımdan Türkiye'ye benzer. Güçlü devlet geleneği, düşüncede ve dilde zenginlik İran'ı tarihte hep önemli kıldı. İran'ın öteki İslam ülkelerinden farkı, bağımsız varlığını korumuş oluşudur.

İran da Türkiye gibi 19. yüzyılda Batı'da gelişen kapitalizmin emperyalizmine direnemedi. Yarı-sömürgeleşti. İranlı aydınlar çareyi modernleşmede (çağdaşlaşmada) buldular. Meşrutî yönetime giden süreçte Türk ve İranlı aydınlar işbirliği içine girdiler. İran Anayasa Devrimi, çeşitli nedenlerle başarıya ulaşamadı. Ardından, Basra Körfezinde petrolün bulunması üzerine artan emperyal iştah, ülkenin kuzeyinin Rusya güneyinin ise İngiliz işgaline girmesine neden oldu.

I. Dünya Savaşı İran'da yokluğu, yoksulluğu artırdı, yerel isyanlar güçlükleri katladı. Bu zorlukların ancak bağımsız bir devlet kurarak, modern Batılı kurumları ve anlayışları hakim kılarak alt edileceği görüşü İranlı aydınlar arasında yaygınlaştı. Türk Devrimi'nin kazandığı başarılar derin izler bıraktı.

Güçlü modernleşme (çağdaşlaşma) akımı Rıza Şah'ı önce savaş bakanlığına ardından iktidara taşıdı. Aslında modernleşme yanlılarının savundukları, temelleri Anayasa Devrimi ile atılan düşüncelerdi.

Rıza Şah modernleşme yanlısı idi ancak aydınlar arasındaki Türkiye ürkekliği Şah'ı da etkiliyordu. Türk milliyetçiliğinin dine karşı mesafeli tutumu, İranlı aydınları sarsmakla birlikte, sarsıcı etki yaratmadı.

35 Baskın Oran (ed), Türk Dış Politikası, c. I, s.209

Türk yönetimi 1920'li yıllarda yapıcı siyasetler izleyerek İran'ın çekingenliğini aştı. 1926'da imzalanan "Dostluk ve Güvenlik Anlaşması" iki ülke ilişkilerini rahatlattı, karşılıklı güven ortamını geliştirdi.

1928'de kapitülasyonları kaldıran, çağdaşlaşma adımlarını hızlandıran Şah içeride ulemanın muhalefetini sindirdi. Rıza Pehlevi'nin 1934 yılında Türkiye'ye ziyareti, ilişkileri bir üst düzeye çıkardı. Haziran ayında Tebriz üzerinden Trabzon'a ulaşan Şah, Ankara'da Atatürk ve diğer Türk liderlerle bir araya geldi. Atatürk Şah'a çok saygılı davrandı, gördüklerinden çok etkilenen Şah da bir hafta olarak planlanan ziyaretini iki aya kadar uzattı. "Türk mareşali iki ülkenin ordularını yönetse" sözü Rıza Şah'a aittir.³⁶ Ülkeye dönüşünde Türkiye'de gördüklerinden bazılarını hayata geçirdi. Tahran Üniversitesi her iki cinse de (kadınlara) kapılarını açtı. 1935'ten sonra üst düzey memurlar eşlerini davetlere getirmedikleri takdirde görevden alınma tehdidi ile karşılaştılar. ³⁷ Şahın en etkili reformları eğitim alanında yaşandı.

Türkiye'de gördüklerini ülkesinde uygulamaya çalışan Şah mollaların direnişi ile karşılaştı. 1936'da çıkartılan "Keşf-i Hicap Yasası" büyük tepki topladı. II. Dünya Savaşı yaklaşırken Şah'ın Almanya ile yakınlaşması üzerine İran bir kez daha kuzeyden ve güneyden işgal edilecek, Şah tahtını oğluna bırakmaya zorlanacaktır. Şah'ın zaafı, M. Kemal'in ufkuna, yeteneklerine, karizmasına sahip olmayışı idi.

Batı Asya- Arap Dünyası

Yukarda belirtildi, Türk Devrimi'nin sarsıntılarını en çok İslam aleminde hissedildi. Suriye, Irak (Ürdün-Filistin-Hicaz) son ana kadar Türklerle aynı kaderi paylaştılar. 1510'larda Yavuz Selim'in İran ve Mısır seferini ardından Osmanlı imparatorluğuna katılan Irak ve Suriye, varlıklarını 20. yüzyılın başına kadar Osmanlı vilayetleri olarak sürdürürler. Bu birliktelik, İngiliz-Fransız emperyalistlerinin Ortadoğu'ya hakim olma emelleri yüzünden bozuldu.

20. yüzyılın başında Basra Körfezinde petrol

36 İann Richard, Kemalizm ve İslam Dünyası, s. 88

37 E. Abrahamian, Between Two Revolutions, Princeton Univ. Press, p. 144

TÜRK DEVRİMİ'NİN 3. DÜNYADAKİ YANSIMALARI

kaynaklarının keşfi, İngiliz emperyalizminin iş-tahını kabartır. Fransa'nın ise gözü Doğu Akdeniz'dedir.

İngiltere ve Fransa Rusya ile de anlaşarak 1916'da Sykes-Picot Anlaşması ile Osmanlı'nın Batı Asya'daki topraklarını paylaşırlar. Irak ve Filistin'in İngiliz, Suriye-Lübnan'ın Fransız mandası altına girişi, yani Türklerden kopuşu 1919'da Paris Anlaşması ile kesinleşir.

1918 Eylülünde Osmanlı güçlerinin yenilgiye uğrayarak Suriye topraklarını terk etmeleri üzerine doğan boşluğu Fransa doldurur, Suriye'yi işgal eder. Fransa'nın kısa sürede ortaya çıkan emperyal niyeti üzerine Arap milliyetçileri Türkiye'den yardım isterler. Ancak Türk halkı kendi kuruluş davasının peşindedir. Türkiye'nin güney sınırı neresidir sorusuna M. Kemal Paşa Erzurum ve Sivas Kongrelerinde "Türk süngülerinin işaret ettiği hat" yanıtını vererek silahla korunamayan toprakların vatan sayılamayacağına işaret eder. Batılı yazarların üzerini örtmelerine karşın Arap milliyetçilerinin Türk devriminden etkilenmeleri kimi yazarlarca açıkça ifade edilir. Arap kökenli İngiliz tarihçi Albert Hourani'ye göre "Arap milliyetçiliği Jön Türklerden çok etkilenmiş, özellikle K. Atatürk'ün başarısı onlara örnek olmuştur."³⁸

Türk devriminden etkilenen Arap milliyetçiliği sonuca birkaç on yıl sonra ulaştı.

II. Dünya Savaşı'nın ardından İngiliz-Fransız sömürgecililiği dünya çapında yenilgiye uğrayıp tasfiye olunca, Araplar da, süreç içinde, özledikleri ulusal devletlerine kavuştular.

Suriye

I. Dünya Savaşı sonrası, kargaşa yıllarıdır. Fransızların vaatleri karşısında Türklere karşı ikircikli tutum alan Suriye milliyetçileri, Fransa'nın ülke topraklarını terk etmeyeceğini saptayınca, işgalcilere karşı direnişe geçerken, Türklerden yardım isterler. M. Kemal Paşa Suriye'de Fransız Mandasına baştan beri karşı idi ancak Türklerin başı belada olduğu için önceliği Türk milli mücadelesine vermesi kaçınılmazdı.³⁹

38 A.Hourani, aktaran Orhan Koloğlu, Gazi Çağında İslam Dünyası, Boyut Yay., s.3

39 Bkz. Doğu Perinçek Teori Dergisi, 1 Haziran 2010; D. Perinçek, Kemalist Devrim-8 Birinci Dünya Savaşı ve Türk Devrimi, Ekim 2015, genişletilmiş 3. Basım, s.123-159

Türkiye ile Suriye'nin bir konfederasyon oluşturması önerileri o yıllarda ortaya atıldı. Milli mücadelenin liderleri buna karşı olmamakla birlikte "o sıralarda Fransa ile açıktan muharebelere girmemizin ülke menfaatlerine aykırı olduğunu tespit" ederek öncelikle Suriye'nin bağımsız bir Arap hükümeti teşkil etmesi, ardından Konfederasyonda birleşmenin düşünülmesi" tutumunu benimsedi.⁴⁰ M. Kemal Paşa'nın 1923'de Mersin'e gelişi sırasında Suriyeli Müslümanlar siyah bayraklarla süslü, üzerinde "Türk Arap Dostluğu; Suriyeli hemşerilerinizi unutmayın, kurtarın bizi" yazan bir zafer takı dikerler. Suriyeli heyeti kabul eden M. Kemal Paşa "yüzyıllar boyunca Osmanlı devletinin parçası olan bir ülkenin yabancı boyunduruğu altında inlemesi kabul edilemez" dedikten sonra şunları söyledi: "Suriye'nin kendi kaderini tayin etmesini arzu ediyorum"

Arap ülkelerinin en köklü olanlarından Suriye Türkiye Cumhuriyeti'nin inşasından en çok etkilenen ülkelerdendir. Özellikle bağımsızlık ve laiklik ilkeleri Suriyeli ilericilere esin kaynağı oldu. Milli Mücadeleye önderlik eden BAAS Partisi'nin temel ilkeleri "Birlik" (Arapların birliği), "Özgürlük" (sömürge boyunduruğundan kurtuluş) ve "Sosyalizm" (halkçılık, devletçi ulusal ekonomi) idi. Egemenliğin Tanrı'dan alınıp halka verilmesini savunan M. Eflak- S. Bitar ikilisine göre Arap ulusu, tarihte süreklilik göstermişti, şimdilerde yapılması gereken, dirilişi sağlamaktı. Arap ülkelerinin çoğunda örgütlenmeye giden BAAS çılar, Mişel Eflak'ın 1951' de hazırladığı parti tüzüğüne, komşu ülkelerde yayarak Araplara yeni ufuklar açtılar.

Irak

Hindistan yolu üzerindeki, dahası zengin petrol yataklarına sahip Irak, I. Dünya Savaşı yıllarında İngilizler tarafından hedef alındı. "Dünya Savaşında İngilizler Irak'ı Türkiye'ye karşı yürüttükleri operasyonun üssü yaptılar."⁴¹ Türkler kuzeye sürüldü, İngilizler Bağdat'a girdiler, ardından Musul'a ulaştılar. Savaşın sonunda Irak'ın bütünü İngiltere tarafından işgal edilmişti.

I. Dünya Savaşı'nın ardından Anadolu'dan koparılan Irak, Paris Anlaşması (1919) ile İngiliz

40 Heyeti Temsilîye Kararı, 11 Aralık 1919, ATABE, cb.5, s.354

41 Nehru, Dünya Tarihi, Kaynak Yayınları, s. 818

mandasına verildi. Diğer bir deyişle 1916'da gizli Sykes-Picot ile tasarlanan bölünme savaştan sonra hayata geçirildi. "Irak'ın mandasının İngilizlere teslim edilmesi 1920'lerin başında güçlü protestolara yol açtı, giderek ayaklanmaya dönüştü. Irak'taki ayaklanma büyük ölçüde Hint birliklerinin yardımıyla ezildi."⁴² Irak ayaklanması İngiltere tarafından kısmen güçle kısmen bağımsızlık vaadiyle bastırıldı.

İngiltere direnişi zorla bastırdı, "İngiliz uçakları bombalarla Londra'nın iktidarını tesis ettiler."⁴³ Mustafa Kemal'in emri ile İngilizlere karşı mücadeleyi örgütlemek üzere Revandüz'e gönderilen Türk komutan Özdemir Bey, İngiliz güçleri ile mücadeleye başladı. Kürt aşiretleri ile ilişkiye geçti. Belirli başarılar kazanması üzerine İngiliz hükümeti hem Irak'ta Kürt bölgesinde yoğun bir hava bombardımanına başlarken, bir yandan da konuyu diplomatik alana çekti, TC'nin sınırlarını onaylayan Lozan Anlaşmasında sınırın çizilmesini engelleyerek, Kerkük ve Musul'u Türk sınırlarının dışına çıkardı. Türkiye'nin Musul ve Kerkük için plebisit (siyasal konuda halk oyuna başvurulması) yapılması önerisi, İngilizlerin etkisindeki Milletler Cemiyetince reddedildi. Lozan Anlaşması'nın ardından iyi niyetli çabalarını sürdüren Türkiye, Irak'ı resmen tanıdı; 1926'da İngiltere ve Irak ile "Türk-Irak Sınırı ve İyi Komşuluk Anlaşmasını" imzaladı. İki ülke arasındaki sınırlar belirlendi.

İngiltere Irak'ı Anadolu'dan koparma operasyonunu sonuca ulaştırdı. Arap milliyetçiliği kendi başına kendi çizdiği yoldan ilerleyişini sürdürdü.

Nehru 1920-30'larda İngiltere'nin "uçakları yarı-sömürge ülkelerde 'polis gücü' olarak kullandığını" belirttiikten sonra "bunun daha ucuz ve daha çabuk alıcı ama korkunç derecede zalim ve öldürücü" olduğunun altını çizdi.⁴⁴ Iraklı Arap milliyetçiler arasında da Türkiye ile Konfederasyon fikirleri (düşünceleri) tartışıldı ancak bu fikirler (düşünceler) fiiliyata (eyleme) dönüştürülemedi.⁴⁵

Aslında Irak içinde Türkiye ile yakınlaşmayı savunanlarla, İngiliz denetimine tabi (bağlı,bağımlı)

42 Nehru, a.g.e. , s. 818

43 Nehru, a.g.e, s. 819

44 Nehru, a.g.e, s. 821

45 Bkz; Atatürk'ün Kaleminden, Suriye ve Irak, Kaynak Yayınları

olanlar arasında sert, kanlı mücadeleler yaşandı.

Cumhuriyet Türkiye'si, kısmi bağımsızlığını kazanan Irak'la ilişkilerini adım adım geliştirdi. Irak kralı Faysal Türkiye'nin daveti üzerine Temmuz 1931'de Ankara'yı ziyaret etti. Atatürk, 1932'de Milletler Cemiyeti üyeliğine kabul edilen Irak'ı kutladı.⁴⁶

Mısır

Batı Asya ile Afrika'yı birleştiren Mısır coğrafyası ile tarihi ile Araplar arasındaki merkez ülke konumuyla bölgenin en önemli ülkelerinden biri olma özelliğine sahiptir. Mısır bu özelliğini Türk Osmanlı devleti içinde de korudu. Mısır, Türklerin hem Afrika ile hem de Hint dünyası ile bağlantısını sağlıyordu. **İngiliz emperyalistleri 1878 Berlin Kongresi'nde Osmanlıya verdikleri desteğin bedeli olarak Mısır'a ve Kıbrıs'a sözde geçici olarak el koydular.** I. Dünya Savaşında Mısır'ı bölgedeki çatışmalarda ana üs olarak kullandılar.

Türk milli uyanışının Arap aydınlarını sarstığını Arap kaynakları doğruluyor.

Hür Subaylar örgütü 23 Haziran 1952 tarihinde kansız bir darbeyle yönetime el geçirip Kral Faruk'u devirdi. Orgeneral Muhammed Necib'in devlet başkanlığına getirilmesine karşın, gerçek iktidar Nasır'ın denetimindeki Devrimci Komuta Konseyi'nin elindeydi. Haziran 1953'te Cumhuriyet ilan edildi, İngiltere ile Süveyş Kanalı bölgesinin boşaltılmasını öngören bir antlaşma imzalandı.

Cemal Abdülnasır, cumhurbaşkanlığı sırasında ülkede bir dizi reforma (yeniliğe) girişti. İş'e toprak reformuyla başladı. Assuan'da kurulacak olan baraj için kredi istediği ABD ve İngiltere söz vermiş oldukları krediyi vermeyince 1956'da, o zamana kadar İngiliz denetiminde olan Süveyş Kanalı'nı kamulaştırdı. Süveyş'in kamulaştırılmasını öbür İngiliz ve Fransız şirketlerinin kamulaştırılması izledi. Bunun üzerine İngiltere, Fransa ve İsrail Mısır'a karşı ortak bir askeri harekâta girişti. İsrail, Mısır'a saldırdı. İngiliz ve Fransız hava kuvvetleri Mısır hava alanlarını bombaladı. Bunalım Birleşmiş Milletler'in Süveyş Kanalı'nın denetimini Mısır'a bırakma kararıyla sona erdi.

46 ATABE, c.26, s.28

TÜRK DEVRİMİ'NİN 3. DÜNYADAKİ YANSIMALARI

Nasır elde ettiği bu başarıyla gücünü pekiştirdi. Arap dünyasında bağımsızlık mücadelesi-nin önderi olarak benimsendi. Nehru ve Tito ile birlikte önderlik ettiği Bağılantısızlar Hareketi 20. yüzyılın ikinci yarısında çok etkili oldu.

Batılı kaynaklar üzerini örtüyor, Arap milliyetçileri kıskanç davranıyor ama dikkatli bir incele-me, bağımsızlık ilkesine sıkı sıkıya bağlı kalan, Süveyş'i millileştiren, krallığı kaldıran, milli eko-nomiyi kurma yönünde ciddi adımlar atan, siyo-nizme karşı Filistin davasını kararlılıkla savunan, Suriye ile birleşerek Arap birliği yolunda adımlar atan, uluslararası düzlemde barışçı çabalar gös-teren, islamcı gericilerle kıyasıya mücadele eden (savaşım veren) Abdülnasır'ın Atatürk'ün yolda-şı olduğunu ortaya koyuyor.

Tunus

Barbaros Hayrettin ve Türk denizcileri tara-fından Osmanlı İmparatorluğuna katılan Tunus, 1881'de Fransa tarafından ilhak edildi. Ancak Os-manlı Devleti Fransız 'oldu bitti' sini kabul etme-di. Tunus milli hareketi 1930'larda bağımsızlık için mücadeleyi yoğunlaştırdı.

Tunus toprakları II. Dünya Savaşı yıllarında İtalya ile müttefik güçler arasındaki şiddetli ça-tışmalara sahne oldu. Savaşın ardından Düstur Partisi'ni kuran Habib Burgiba, mücadelesini (savaşımını) başarıya ulaştırdı Tunus 1956'da ba-ğımsızlığına kavuştu. Burgiba birçok reformun yanı sıra Tunus'u laik bir ülke haline getirdi.

Habibi Burgiba 1 Mart 1965'de TBMM'nde yaptığı tarihi konuşmada, Türk Devrimi ve Mus-tafa Kemal Atatürk'e bağlılığını ifade eden söz-cükler kullanır.

"Daha lise talebesiyken, okul defterimin ilk sayfasına şunları yazmıştım: Kahrolsun müs-temlekecilik, yaşasın Türkiye..." Bu cümlede bir ret ve bir ümit vardı. Türkiye ümidi temsil etmek-teydi." "Her türlü yorgunluğun da fevkinde bi-tap bir milleti birden çelikleştirmesini bilen bir adamın Atatürk'ün mucizesi... Sakarya Harbi, Sakarya zaferi, yirmi yaşımın en kuvvetli hatırası olmuştur." "Lozan'da bir asker diplomat, İsmet İnönü, Atatürk'ün gerçekleştirdiği bu büyük kalkınma eserini tamamladı. (Bravo sesleri, al-kışlar) Ergin çağa eriştiğim zaman, Mustafa Ke-mal, bana, bir kahramanın tam örneği, komuta

ve idare için doğmuş bir şef, milletin kaderi-ni değiştirmek için ondan gerekli her şeyi talep edebilen ve bütün sınırların da ötesinde bir lider olarak gözükmekteydi..."

Cezayir

Cezayir, Kuzey Afrika sahil şeridinin tam orta-sında yer alır. Arapça ifadeyle

Magreb'in kalbindeki ülke, 45 milyona (tah-mini) yaklaşan nüfusu ile Kuzey Afrika ülkeleri-nin en büyüğüdür. Cezayir'in geçmişi Emevilerle, Memlûklülerle ve son 500 yıllık tarihi de Türklerle iç içedir. 1530' larda Türk denizcilerin tarafından Osmanlı imparatorluğuna bağlanan, merkezden yani İstanbul'dan gönderilen Türk asıllı "Dayı" larca⁴⁷ yönetilen Cezayir eyaleti, Fransız sömür-ge yönetimince bir tertip sonucu Osmanlı top-raklarından kopartıldığında takvimler 1830 yılını gösteriyordu.⁴⁸

Arap milliyetçiliği Fas, Suriye ve Mısır'ın yanı sıra Kuzey Afrika'da yükselişe geçti. Fransız / Batı kaynakları bu yükselişin kökeninde hep Fransız solunun etkilerini aradılar. Fransız Solunun payı olmakla birlikte, Cezayir'de uluslaşma mücadelesinin esas esin kaynağının Türk Devrimi oldu-ğunu, yüzeysel bir araştırma bile ortaya koyuyor. Uyanışın önderi Mesali ElHac'ın idolü⁴⁹ Mustafa Kemal Paşa'nın olduğunu Hac'ın kendisi ifade ediyor. Mesali El Hacı Anadolu' dan gelen zafer haberlerini şu sözlerle anlatır: "*Mustafa Kemal Paşa'nın askeri başarıları İslam dünyasında büyük yankı, yarattı, halkı çok yüreklendirdi. .Gazetelerde gördüğümüz Türk askerlerinin ve Mustafa Kemal'in fotoğraflarına hayranlık duyuyor, bu resimleri üze-rimizde sihirli bir tılsım gibi taşıyorduk.*"⁵⁰

Dünya Savaşı'nın ardından sömürgeciliğin tas-fiye süreci içine girmesi Cezayir'de de büyük bir di-namizm yaratır. Mesali El Hac 1954'de sol eğilimli Cezayir Ulusal Hareketi'ni kurar. Birlik tartışmaları yoğunlaşır. Mesali'nin önderlik ettiği halkçı eğilim,

47 Dayı: Cezayir'i yöneten Osmanlı valisine Dayı adı verilir

48 Messali Hacı, Fransa'nın 1830'da Cezayir'e yaptığı müdahale-nin, Avrupa güçlerinin 1827'de Navarin'de Türk donanmasını yakıp yok etmesi ile ilintilendiriyor. Memoires Originaux, defter no 1, Aktaran Gökalp-Georgeson, Kemalizm ve İslam Dünya-sı, 2. Baskı, s.164-165

49 Kişinin taparcasına sevdiği, yücelttiği kişi; Fransızca terim.

50 Anılar'dan, Gökalp-Georgeson, age, s. 178

Ferhat Abbas'ın başını çektiği milliyetçi eğilim ve Şeyh Abdülhamid Bin Badis'in İslamcı eğilimi Ulusal Kurtuluş Cephesi'nde birleşir. Ülkede inisiyatif Ulusal Kurtuluş Cephesi'nin eline geçer.

Ulusal Kurtuluş Cephesi kanlı çatışmalardan sonra Bağımsızlık Hareketi'ni zafere ulaştırır. Yenilgiye uğrayan Fransa'nın ülkeden atılmasından sonra Cezayir Cumhuriyeti ilan edilir.

Libya

Osmanlı'nın K. Afrika'da kalan son toprağı Libya, 1912'de yayılmaya çalışan İtalyanların saldırısına uğrar. Balkan Savaşı ile uğraşan Türkler, Libya'yı koruyamaz, M. Kemal ve arkadaşlarının direnişi zayıf kalır. Libya İtalyan işgaline girer. Ancak Libya halkı bu işgali kabul etmez. Libya hükümdarı Şeyh Sunusi, Osmanlı devletine sığınır, dahası Türk milli mücadelesine gönüllü katılır, M. Kemal ve arkadaşlarına destek olur. İtalyan işgali yerel halkın tepkisi ile karşılaşır. I. Dünya Savaşı sonrası İtalya'nın Libya'da durumunu sağlamlaştırması, yerel tepkileri artırır. Ömer Muhtar adındaki vatansever 1922'de İtalya'da iktidara gelen Faşistlerin Libya'yı sömürgeleştirme politikasına karşı 1923'te Berka'da yeni bir direniş hareketi başlatır. Cebelü'l-Ahdar'da yaşayan aşiretlerden topladığı gerilla güçleriyle başarılı baskınlar gerçekleştirerek İtalyan kuvvetlerine ağır kayıplar verir. Mısır ve Suriye'den gelen yardımların kesilmesine karşı köylülerin yardımıyla direnişini 1931'e değin sürdüren Ö. Muhtar, 11 Eylül 1931'de bir çarpışmada yaralanarak İtalyanlara esir düşer. General Graziani'nin başkanlığındaki bir savaş mahkemesince kısa bir süre sonra ölüme mahkûm edilir.

Büyük Zaferin ardından

Hintli lider P. Nehru, Sakarya Savaşı sonrası duygularını şöyle anlatıyor: *"Mustafa Kemal'in Yunanlılara karşı kazandığı mücadeleyi duyduğumuz zaman çok sevindiğimizi hatırlıyorum. Ağustos 1922'de Afyonkarahisar'da kazandığı ve ardından Yunan ordusunu İzmir'de denize döktüğü savaşı kastediyorum. Birçoğumuz Lucknow Bölge hapis-hanesindeydik ve Türklerin zaferi için hapisane barakamızı sağdan soldan bulabildiğimiz şeylerle süslemiş, dahası o akşamı, cılız biçimde bile olsa, ışıktandırmaya çalışmıştık."*⁵¹

51 Nehru, Glimpses of World History, no. 158, s. 705, Türkiye-Batı Asya Tarihi, Kaynak yay., s. 51-52.

Azeriler bayram ediyor: Anadolu'dan gelen zafer haberleri Türk dünyasında bayram sevinci yarattı. Fransa'daki Azerbaycan Türkleri 8 Eylül 1922'te Ankara'nın temsilcisi Ahmet Ferit (Tek) Bey'e şu imzalı mektubu gönderdiler:

*"Türk ordusunun kazandığı savaşlar her bir Müslüman Türün göğsünü samimi olarak sevinçle kabartıyor... Bugünkü darbe yalnız Yunanlılar üzerine değil, onları teşvik eden devlet-i muazzama ya da indirildi."*⁵²

Nerimanov'un desteği: Milli Mücadelenin en zor günlerinde M. Kemal Paşa, Azerbaycan'dan borç istemesini Kazım Karabekir Paşa'ya bildirir. Azeri yazar olayı şöyle anlatıyor:

*"...Türkiye'nin sefiri Memduh Şevket Bey, 1921-ci il Martın 17. de Mustafa Kemal Paşa'nın mektubunu Nerimanov'a çatdırdı: Türkiye Hökümeti, Nerimanov'dan borç pul (para) isteyirdi. Nerimanov derhal bir milyon rubldeyeredeqızıl para gönderdi. Özü de yazdırdı: 'Paşam, gardaş gardaşa borç vermez, el tutar.' Eşk olsun bele dostluğa ve gardaşlığa..."*⁵³

Türkiye Cumhuriyeti'nin ilanı

Milli Mücadelenin zaferinin özellikle mazlumlarca büyük sevinçle karşılanmasını, Büyük devletlerin zulmünden çok çeken halklarca doğal karşılamak gerekir. Belki de bir o kadar önemli olanı, Türkiye'nin padişahlığı yıkarak bir cumhuriyetin inşasına geçmiş oluşudur. Cumhuriyet'in ilanı üzerine Hindistan Hilafet Merkez Komitesi, Gazi Mustafa Kemal'e gönderdiği 13 Kasım 1923 tarihli mesajda şunları belirtti:

*"Cumhuriyet'in teşkilini terakkiyat-ı islamiye'ye büyük bir hatve ve itibar sayarız... Hintli Müslümanlar Türkiye Cumhuriyetini... Terakkiyat-ı İslamın ümidi olarak tanırırlar."*⁵⁴

Cumhuriyet'in ilanı sadece mazlumlar dünyasında değil, bölgeye getirdiği barış ve huzur ortamı ile Batılı ülkelerce de memnuniyetle karşılandı.

52 Şimşir, age, s. 216

53 Şamil Qurbanov, 'N. Nerimanov - Ömrünün Son İlleri', s. 160, aktaran A. İlhan, Cumhuriyet, 21.6.2004

54 Hindistan Hilafet Merkez Komitesinden tel. Bombay, 13.11.1923, aktaran B. Şimşir, age, s. 228

ATATÜRK DÖNEMİNDE TÜRKİYE'NİN SAVUNMA EKONOMİSİ (II)

Ahmet Sinan Balyemez¹

Bu yazı dizisinde, 1. Dünya Savaşı ve Milli Mücadele döneminden başlayarak 1930'ların ortalarında hüküm süren Büyük Buhran yıllarına kadar geçen sürede; savunma harcamaları, bunların finansmanı ve savunma sanayisi alanındaki gelişmeler çerçevesinde Türkiye'nin Savunma Ekonomisi mercek altına alınmıştır.²

Anıtkabir Dergisinin 96. sayısında yayımlanan ilk bölümde I. Dünya Savaşı ile Milli Mücadele sürecinde Savunma Ekonomisi alanında yaşanan gelişmeler ele alınmıştır. Bu sayıda yayımlanan bölümde ise Erken Cumhuriyet döneminde yaşanan gelişmelere yer verilmiştir. Atatürk döneminde gerçekleşen savunma harcamaları ve bunların finansmanı, ayrı ayrı kamu ve özel sektöre ait savunma sanayisi girişimleri, millileştirme hareketi ve devletçi iktisat politikaları gibi konjonktürel gelişmelerin Savunma Ekonomisine etkileri, doktriner bir bakış açısıyla ele alınmaya çalışılmıştır.

Cumhuriyet Sonrası Savunma Ekonomisi

İlk Bütçeler ve Savunma Giderleri: Cumhuriyetin ilan edilmesiyle artık siyasal rejim konusundaki belirsizlik ortadan kalkmış ve üç dört ay gibi kısa bir süre içinde ilk Cumhuriyet Bütçesi (1924 mali yılı bütçesi) TBMM'de görüşülmeye başlanmıştır. Hilafetin henüz kaldırılmamış olması nedeniyle bu kurum için bütçeden gider yapılması konusu tartışıldığı esnada, bütçe henüz yasalaşmadan önce, 3 Mart 1924 tarihinde Hilafet kaldırılmıştır.³

¹ Dr. Öğretim Görevlisi (E.Alb.)

² Bu yazı yazarın "Dünyada ve Türkiye'de Savunma ve Güvenlik Ekonomisi" (Nobel Akademik Yay. 2023, 2.Basım) adlı kitabının ilgili bölümleri özetlenerek hazırlanmıştır.

³ YÜKSEL Nahit, 2010, "Cumhuriyet'in İlk Bütçesi: Coşku, Gureur ve Kaygı", *Maliye Dergisi* Sayı 159, s.300

Türk bütçe sisteminde bütçe harcamaları; 1924-1950 döneminde idari sınıflandırmaya göre toplam olarak, 1951-1963 döneminde cari ve yatırım olarak, 1964 yılından itibaren ise cari-yatırım-transfer şeklinde üçlü ayrıma gidilerek gösterilmiştir. Milli Savunma Bakanlığının, savunma özel yatırımlarına ilişkin harcamaları 1988 yılına kadar yatırımlar, bu tarihten sonra ise diğer cari harcamalar içerisinde yer almıştır. 1924 Bütçesinde giderlerin en büyük bölümü %21 ile Müdafaa-i Milliye Vekâletine (Savunma Bakanlığı) tahsis edilmiştir (ayrılmıştır). 1924-1933 yıllarını kapsayan dönemde maliye politikalarının temelini bütçe denkliliği oluşturmuştur. Bu dönemde sadece dört yıl bütçe açığı verilmiş, onda da açıkların GSMH'ya oranı %1-2 gibi çok küçük oranlarda gerçekleşmiştir. Yine bu dönemde savunma harcamaları bütçenin en büyük gider kalemi olmuş, bütçe içindeki payı %30'lara kadar yükselen savunma harcamaları 1929 yılındaki ekonomik buhran nedeniyle azalarak dönem sonundaki payı %17'lere kadar düşmüştür. Karşılaştırma açısından bu dönemde Sağlık Bakanlığının bütçe harcamaları içindeki payı ortalama %1,5, Milli Eğitim Bakanlığının payı ise %3,7 olarak gerçekleşmiştir. Özetlenecek olursa, 1924-1933 dönemi; yaşanan Büyük Buhran, aşarın kaldırılması, ödenmesi gereken devlet borçları gibi bütçe dengesini olumsuz yönde etkileyebilecek pek çok koşula rağmen (karşın), bütçe disiplininin ve tasarruf anlayışının hakim olduğu, kronik bütçe açıklarıyla karşılaşmadığı bir dönem olmuştur.⁴

Savunma Sanayisi: Bu dönemde savunma sanayisi alanındaki gelişmeler daha çok Savaş sonrasında yaşanmıştır. Kurtuluş Savaşı sırasında, işgal altındaki İstanbul'dan Ankara'ya nakledilen Ankara Silah Fabrikası ve Ankara Marangoz Fabrikası dışında önemli bir savunma sanayisi faaliyeti (çalışması) gerçekleşmemiş, Kurtuluş Savaşı sürerken Atatürk önderliğinde düzenli ordunun askeri gereksinimlerini sistemli bir şekilde sağlamak amacıyla Askeri Fabrikalar

⁴ ÖNER Erdoğan, 1994, "Cumhuriyet Dönemi Türk Bütçeleri (1924-1993)", Maliye Araştırma Merkezi Konferansları, Yıl 1994, Cilt 0, Sayı 36, s.13-15

Umum Müdürlüğü kurulmuş, başına Ocak 1921 tarihinde Mustafa Asım (Berkman) Paşa, getirilmiştir. Bunun dışında, Savaş esnasında ihtiyaç (gereksinim) duyulan silah ve mühimmat (araç ve gereç) , Sovyet Rusya başta olmak üzere dış yardım şeklinde ve Almanya’dan ithalat yoluyla karşılanmıştır. Büyük Taarruza hazırlık döneminde Almanya’ya gönderilen Saffet Arıkan ve Nuri Conker Beyler Almanya’dan 29 av ve keşif uçağı satın almıştır. Bunlardan durumu uygun olanlar Büyük Taarruzda kullanılmış ancak 7 uçak Eylül 1922’nin ilk yarısında getirilebilmiştir.⁵

Şakir Zümre: Türkiye’nin ilk ve en büyük özel sektör savunma sanayi fabrikasının temelleri 1925 yılında, Atatürk’ün onayıyla, Fevzi Çakmak’ın yakın akrabası olan Şakir Zümre tarafından İstanbul Haliç’te ve tamamı yerli sermaye ile atılmıştır.

5 ŞAHİN Necmettin, ve YILMAZ Akif, 2015, “Milli Mücadele Stratejisinin Mali İktisat Boyutu ve Sosyo-Ekonomik Dinamikler”, EPAMAT Basım Yayın, İzmir, 2015, s. 196

Savaş sonrası savunma sanayisi alanında ki gelişmeler Türkiye İktisat Kongresinde (İzmir İktisat Kongresi) alınan kararların ruhuna uygun olmuştur. Bu dönemde Şakir Zümre, Nuri Killigil ve Nuri Demirağ tarafından Türk savunma sanayisinin ilk özel sektör işletmeleri faaliyete geçmiştir (çalışmaya başlamıştır).

İlk yıllar, Bulgaristan’dan getirilen yabancı teknik kadro ile üretim yapılırken 1930’lu yıllardan itibaren (başlayarak) Türk işçiler Bulgar teknisyenlerin yerini almıştır. Hava Kuvvetleri ve Kara Kuvvetleri’nin ihtiyacı olan ilk silah ve cephaneler, ilk Türk denizaltı su bombaları, Şakir Zümre Fabrikası tarafından üretilmiştir.⁶ I. Dünya Savaşı sırasında, Varna Türk milletvekili olarak Bulgar Parlamentosuna giren Şakir Zümre aynı yıllarda yarbay rütbesiyle Sofya Askeri Ataşesi olan Mustafa Kemal ile arkadaşlık kurmuş, Kurtuluş Savaşına destek vermek üzere yurt dışından Anadolu’ya silah ve cephane göndermiş, savunma sanayisinde görevlendirilmek üzere Türkiye’ye usta ve teknisyen bulunmasında da yardımcı olmuş, bu üstün hizmetleri nedeniyle TBMM tarafından beyaz şeritli İstiklal Madalyası ile ödüllendirilmiştir.⁷ 2. Dünya Savaşından sonra, ABD’nin silah yardımları yaptığı dönemde Şakir Zümre Fabrikaları, silah ve cephane üretimini bırakmıştır.

1911 ve 1912’de Trablusgarp’ta Atatürk’le birlikte İtalyan işgaline karşı savaşmış ve I. Dünya Savaşı’nda özellikle Kafkas cephesinde önemli başarılarla imza atmış olan Nuri Paşa, askerlik hayatından sonra tüccar, yatırımcı ve sanayici olarak çeşitli faaliyetlerde bulunmuştur. Cumhuriyet döneminde Türkiye’nin ilk endüstriyel silah tasarımcısıdır. Nuri Paşa tarafından 1930 tarihinde kurulan ve 1933 yılında faaliyete geçen Zeytinburnu Demir Eşya Fabrikasında, silah, tapa ve mermi gibi savunma sanayisi ürünlerinin yanı sıra soba, döküm, ateş tuğlası, seramik, matara gibi

6 GÜMÜŞDAŞ Emine, 2010, “Türkiye’de Savunma Sanayii ve Savunma Harcamalarının Ekonomideki Yeri”, Niğde Üniversitesi SBE, Yayınlanmamış YL Tezi, 19

7 Savunma Sanayii Dergilik, 16/06/2020

ATATÜRK DÖNEMİNDE TÜRKİYE’NİN SAVUNMA EKONOMİSİ (II)

Nuri Killigil: Kendisi de bir Osmanlı paşası olan Nuri Killigil (Nuri Paşa), Enver Paşa’nın kardeşidir.

malzemeler de üretmiştir.⁸ Nuri Paşa 1938 yılında Sütluçe’deki eşya fabrikasını satın alarak matara, gaz maskesi, çelik başlık ve boş kovan üretimine geçmiştir. II. Dünya Savaşı başlama olasılığının artması üzerine Milli Savunma Bakanlığınca silah ve cephane üretimi konusunda, Fabrika; Brand havanları, havan topları, mermi, tahrip kalıbı ve piroteknik gereçler üretmiştir.⁹ Sütluçe fabrikasındaki tezgâhlar ithal olmayıp Nuri Paşa’nın kendi imal ettiği makinelerdir. Ayrıca Zeytinburnu fabrikası Haziran 1946’da kapatılarak makineleri ve çalışanları Sütluçe’ye taşınmıştır. Fabrikada Bakanlığa bağlı diğer silah fabrikalarından farklı olarak subay tabancaları (meşhur Killigil Tabancaları) da üretilmiştir. ABD’nin silah yardımları yaptığı dönemde Sütluçe Fabrikası, 1946 yılı itibarıyla faaliyetlerini (çalışmalarını) durdurduğunu bildirmiştir. Nuri Paşa silah ihracatı konusunda da ilkler arasında yer almıştır. Arap-İsrail Savaşı esnasında gizlice silah üretimine devam eden Nuri Paşa, Filistin, Suriye, Mısır, Pakistan gibi ülkelerden sipariş almıştır. 2 Mart 1949 tarihinde Sütluçe

Fabrikası’nda (sabotaj olduğu da ileri sürülen) büyük bir patlama yaşanmış, olayda Nuri Paşa ve aralarında itfaiyecilerin de olduğu 27 işçi vefat etmiş ve fabrika kullanılamaz hale gelmiştir.¹⁰

Cumhuriyet döneminin sayılı zenginleri arasına girmiş ve TCDD inşaatının ilk müteahhitlerinden olan Nuri Demirağ, o dönem demiryolu ağının 1250 km’lik bölümünün yapımını gerçekleştirmiş ve bu nedenle kendisine Atatürk tarafından ‘Demirağ’ soyadı verilmiştir. MSB, 1942 yılında Hava Kuvvetleri’ne ait tayyare (uçak), motor ve kara nakil vasıtalarının tamir (onarım) ve bazı yedek parçalarının temininin Demirağ’a ait tesislerde yapılmasını talep etmiş ve bu talep Bakanlar Kurulu tarafından kabul edilmiştir.¹¹ Türkiye Cumhuriyeti’nin ilk özel havacılık işletmesini kuran Demirağ, pek çok ilki (ilk sigara kağıdı üretimi, ilk yerli paraşüt üretimi gibi) gerçekleştirmiş olmasıyla hatırlanır. Türkiye’nin uçak ihtiyacının zengin işadamları ve halktan toplanan bağışlarla karşılandığı dönemde Nuri Demirağ, uçak mühendisi olan Selahaddin Alan ile birlikte 1936 yılında uçak fabrika-

8 KURT Enes, 2018, Türk Savunma Sanayii Tarihine Mikro Yaklaşım: (1836-2018), Yıldız TÜ SBE Yüksek Lisans Tezi, s.23; Anadolu Ajansı

9 Atatürk Ansiklopedisi (<https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/ataturk-doneminde-askeri-fabrikalar/?pdf=3827>)

10 Atatürk Ansiklopedisi; Gümüldaş, age, s.267; Kurt, age, s.23-24

11 Kurt, age, s.27

Nuri Demirağ: İlk Özel Türk Havacılık İşletmesinin kurucusu.

şı kurma girişimlerini başlatmıştır. THK'den aldığı uçak ve planör siparişleri üzerine 1936 yılında fiilen teşebbüse geçmiş ve bir Çekoslovak firması ile motor ithalatı konusunda anlaşma yapmıştır. Bunun üzerine Beşiktaş'ta tayyare atölyesini kurmuş ve ilk etapta toplam 12 adet Nu. D-36 uçağı üretmiştir. Fakat bu uçaklardan birinin kaza sonucu düşmesi ve pilotun hayatını kaybetmesi, Nuri Demirağ'ın girişimleri açısından olumsuz bir gelişme olmuş ve THK ile yapılan protokol iptal edilmiştir.¹² Demirağ konuyu yargıya taşımışsa da sonuç alamamış ve 1944 yılında Nuri Demirağ'a ait uçak pisti, fabrika ve etüt merkezinin bulunduğu alan istimlak edilmiştir. 1941'de Yeşilköy'de bir uçuş okulu açan Demirağ, havacılığa ilgi duyan gençleri burada ücretsiz olarak yetiştirmeye başlamıştır.¹³ Bir süre uçuş okulu öğrencileri tarafından kullanılan Nu. D. 38 uçakları, her hangi bir ülkeye satışına izin de verilmeyince ABD'nin silah yardımları yaptığı dönemde, yapılan değer-

lendirmeler sonucu hurdaya ayrılmıştır.¹⁴

Cumhuriyetin erken döneminde yukarıda bahsi geçen bu üç işadamından her birinin kendi alanlarındaki ilkleri, özel sektörün Türk Savunma Sanayiindeki girişimlerine güçlü birer örnek teşkil etmiştir. Savunma Ekonomisi ile iktisadi doktrinler arasındaki ilişki açısından burada bir hususa (konuya) dikkat çekmek istiyoruz: 1930'lu yıllardan itibaren (başlayarak) Türkiye'nin iktisat politikalarında doktriner bir değişim yaşanmıştır. İktisadi devletçilik ve planlı kalkınma döneminin başlamasıyla birlikte 1930'lu yılların ortalarından itibaren (başlayarak) devlet, Kamu İktisadi Teşebbüsleri (KİT) vasıtasıyla fiilen pek çok alanda mal ve hizmet üretiminde bulunmuştur. Ancak bu dönemde Türkiye'de, sosyalist ülkelerin aksine, savunma sanayisi dahil hiçbir alanda özel girişimcilik ve özel sektör faaliyetleri (çalışmaları) yasaklanmamıştır. Dolayısıyla bahsi (sözü) geçen bu üç özel sektör savunma sanayii işletmesi faaliyetlerinin (çalışmalarının) sonlandırılmasının o dönem Türkiye'deki devletçi iktisat politikalarıyla doğrudan bir ilişkisi kurulmamalıdır. Başka

12 KOLSUZ Kürşat, 2020, "II. Dünya Harbi Arifesinde Türkiye'nin Hava Harp Politikaları", *Akademik Tarih ve Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 3, Sayı:2, s.36

13 ERDEMLİ Mustafa Gökhan, 2011, *Dünden Bugüne Türk Havacılık Tarihi ve Eskişehir*, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi SBE, Yayınlanmamış YL Tezi, s.53

14 DİNÇASLAN Mehmet, 2012, *Türkiye'de Milli Burjuvazinin Girişimci Tipolojisi Olarak Nuri Demirağ ve Uçak Fabrikası Örneği Olayı*, Karadeniz TÜ SB Enstitüsü yayımlanmamış YL tezi, s.126

ATATÜRK DÖNEMİNDE TÜRKİYE'NİN SAVUNMA EKONOMİSİ (II)

bir ifadeyle, (anlatımla) savunma sanayisi alanındaki bu üç ismin faaliyetlerinin sona ermesinin iktisadi anlamda doktriner bir değişiminden kaynaklanmadığını ve söz konusu tasfiyenin Türkiye'nin iktisat politikası ile ilgili bir tercihi olmadığını düşünüyoruz. Burada ki başarısızlıkta içsel (teknolojik ve ekonomik yetersizlikler vs.) ve dışsal pek çok faktörün etkili olduğu, 2. Dünya Savaşı esnasında gelişen bazı konjonktürel olayların ve özellikle ABD'nin Truman Doktrini ve Marshall Planı kapsamında yürüttüğü resmi politikalarının ya da gayri resmi faaliyetlerinin (çalışmalarının) etkili olduğu kanaatindeyiz.

Görece liberal iktisat politikalarının uygulandığı bu dönemde yoğun biçimde kamuya ait savunma sanayisi işletmeleri de açılmıştır. Bunlardan en önemlileri; Gölcük Tersanesi (1924), Kayseri Uçak Fabrikası/TOMTAŞ (1926), Eskişehir Uçak Tamir Fabrikası (1926), Ankara (Gazi) Fişek Fabrikası (1926), Mühimmat Fabrikası (1927), Pirinç Döküm ve Haddehanesi (1928), Elmadağ Barut Fabrikası (1928), Kırıkkale Topçu Mühimmat Fabrikası (1929), Kayaş Kapsül ve İmla Fabrikası (1930)¹⁵ şeklinde sıralanabilir.

Millileştirme Hareketi: Türkiye İktisat Kongresinde belirlenen, geleceğin Türkiye'sinin Ekonomi Politikasının yönüne bakışta 1920'lerin sonlarına doğru göreceli bir dönüş yaşanmıştır. 1928 yılından itibaren, Cumhuriyet Hükümetlerinin Türkiye'de yabancı sermaye yatırımlarını teşviki bir yana, Osmanlı döneminde ülkeye gelen ve özellikle ticaret, bankacılık, sigortacılık, madencilik, ulaştırma hizmetleri ve elektrik, su, havagazı gibi belediye hizmetleri alanlarına yayılan yabancı sermayeli işletmeler millileştirme yolu ile kamulaştırılmıştır. 31.12.1928 tarih ve 1375 sayılı kanunla Anadolu ve Mersin-Tarsus-Adana Demiryolları ve Haydarpaşa Limanı şirketlerinin millileştirilmesiyle başlayan hareket, 1944 yılına kadar uzanan 16 yıllık bir dönem içinde devam etmiştir.¹⁶ Erken Cumhuriyet dö-

neminde millileştirme hareketleri, daha çok ekonomide devletçilik politikasının hayata geçirilmesiyle eş zamanlı olarak 1930'lu yıllarda yaşanmıştır. Genel olarak bakıldığında 'millileştirme' olgusunun; Osmanlı'dan alınan ekonomik mirasın kullanımı konusunda Cumhuriyet kadrolarının dışa bağımlılıktan uzak bir iktisadi kalkınma arayışına girmesi, bu arayışta yabancı sermayenin yerinin ne olacağının sorun haline gelmesi ve 1929 Ekonomik Krizinin Türkiye'de devletçilik politikasını hakim kılması ekseninde ortaya çıktığı¹⁷ söylenebilir. Bu bağlamda, devletçilik sisteminin kabul edilmesiyle birlikte yabancıların elinde bulunan çeşitli işletmeler millileştirilmiştir (kamulaştırma). TSK'nin yeniden yapılandırılması zorunluluğu nedeniyle savunma harcamalarının yüksek olduğu ve devlet giderlerinin %28,3'ünün Milli Savunma ve %14,6'sının dış borçlara ayrıldığı, dış ödemeler güçlüklerinin arttığı ve ağır bir kalkınma yükünün üstlenildiği bir zamanda girilen bu millileştirme hareketi, Erken Cumhuriyet döneminin önemli iktisadi gelişmelerinden biri olmuştur.¹⁸ 1930-1935 döneminde yapılan millileştirmeler nedeniyle yatırım yapmak amacıyla Türkiye'ye yabancı sermaye girişi hemen hemen hiç olmamıştır.

1929 Dünya Ekonomik Krizi (Büyük Buhran): Ekim 1929 tarihinde ABD'den başlayıp kısa süre içerisinde Avrupa'ya yayılan ve özellikle gelişmiş ülke ekonomileri üzerindeki olumsuz etkileri II. Dünya Savaşı'na kadar süren Büyük Buhran, gelişmiş ülkeler kadar olmasa da Türkiye'yi de etkilemiştir. Türkiye'ye etkileri; dış ödemeler açığı, ekonomide daralma, deflasyonist sürecin yaşanması ve tarımsal ekim alanlarının daralması, tarımsal fiyatlarda ve dış ticaret hacminde önemli düşüşler şeklinde özetlenebilir. Türkiye'de krizin etkilerinin görece daha hafif olmasının nedenleri; serbest piyasa ekonomisinin henüz gelişmemiş ve dünya ticaretindeki payının sınırlı olması, yabancı sermayeli işletme-

15 Gümüşdaş, age, s.268; TEMİZ Dilek, 2012, "Ekonominin Önemli Bir Parçası: Savunma Sanayi", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 33,s.4; Kurt, age

16 TÖRE Nahit, 1982, "Atatürk Döneminin (1923-1938) Dış Ekonomik İlişkiler Politikası", Atatürk Dönemi Ekonomi Po-

litikası ve Türkiye'nin Ekonomik Gelişmesi Semineri, A.Ü. S.B.F. Basımevi, ANKARA, s. 54

17 Atatürk Ansiklopedisi

18 YAZMAN M. Öğüt, 1973, "Türkiye'nin Ekonomik Gelişmesi", Nadir Kitap, 1. Baskı, Ankara, s.72-73

Atatürk Merinos
Fabrikasının
Açılışında

lerin Türkiye’de ilgi görmemesi ve yabancı fonların diğer ülkelere nazaran sınırlı olması olarak sıralanabilir.¹⁹

Konunun Türk Savunma Sanayiini etkileyen yönünün daha çok ekonomik krize karşı alınan önlemler çerçevesinde; yerli sanayinin teşvik edilmesi (Bu dönemde yabancı sermaye girişi olmamıştır.), devletçilik politikasının benimsenmesi ve beş yıllık kalkınma (sanayi) planlarının uygulamaya sokulması olduğu söylenebilir.

Türkiye’nin Devletçi İktisat Politikalarına ve Planlı Ekonomiye Geçişi: Her ne kadar Türkiye, Büyük Buhran’dan diğer gelişmiş ülkeler kadar etkilenmemiş olsa da yaşanan kriz, izlenen ekonomi politikalarında önemli değişikliklerin yapılmasına neden olmuştur. Bu politikaların başında iktisadi devletçilik ve

kalkınmada planlı ekonomiye geçiş modeli yer almıştır. Devletçiliğe geçişin Büyük Buhran dışında, içsel ve dışsal ekonomik, sosyal, siyasal ve konjonktürel pek çok farklı nedenleri²⁰ bulunsa da incelediğimiz konu açısından bunlara burada yer verilmeyecektir.

Büyük Buhran’da küresel boyutta mal talebinin kısılması, Türkiye’nin ihracatını azaltırken ithalat için kullanılacak paranın temininde de ciddi zorluklar yaşanmıştır. Yatırımların özel sektör eliyle yapılamamasına bağlı olarak yatırımcı olarak yine devlet devreye girmek zorunda kalmıştır. Tüm dünyada serbest piyasanın devletin müdahalesi olmadan, kendiliğinden bir denge haline geleceğine dair beklentiler boşa çıkmış, her ülkenin kendi iç dinamiklerine göre devletin ekonomiye müdahalesi gündeme gelmiştir.²¹

19 IŞIK Nihat ve DUMAN Erhan, 2012, “1929 Ekonomik Buhranı ve 2008 Küresel Krizi’nin Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Etkileri”, Çankırı Karatekin Ü. İİBF Dergisi Cilt: 2/Sayı1, s.81

20 BULUT Mehmet, 2003, “1929 Dünya Ekonomik Buhranı ve Türkiye’de Devletçiliğe Geçiş”, BİLİG, Yaz / 2003, sayı 26, s.90-91

21 ÖZDER Ferruh, “Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı Ekseninde

ATATÜRK DÖNEMİNDE TÜRKİYE’NİN SAVUNMA EKONOMİSİ (II)

Bu esnada Sovyetler Birliği’nin 1928’de yürürlüğe koyduğu ilk beş yıllık kalkınma planının görece başarılı olması ve krizin olumsuz etkilerinden nispeten uzak kalabilmesi, pek çok ülkenin olduğu gibi Türkiye’nin de ilgisini çekmiştir. Türkiye, kendi kaynaklarına ve durumuna uygun bir planın hazırlanması konusunda Sovyetlerle temasa geçerek yardım talep etmiştir. Türk ve Sovyet yetkililer bir araya gelmişler, detaylı görüşmeler sonucunda ekonomik kalkınmanın ancak planlı bir şekilde yapılabileceği üzerinde görüş birliği oluşmuş ancak planlanan hedeflere ulaşabilmek için kaynak sorunu gündeme gelmiştir. Bunun üzerine 21 Ocak 1934 tarihinde Sovyetler Birliği ve Türkiye arasında bir kredi antlaşması imzalanmıştır. Mali kaynak sorunu kısmen (bir derece) çözüldükten sonra 17 Nisan 1934 tarihinden itibaren Türkiye’nin Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı (BBYSP) uygulamaya sokulmuştur. BBYSP zor şartlara (koşullara) rağmen (karşın) başarıyla uygulanmış ve bu dönemde önemli sanayi hamleleri yapılmıştır.²² 1938 yılına kadar yürürlükte kalan BBYSP, yeni düzenlemelerle ikinci kez yeni bir beş yıl için ilan edilmek istenmiş ancak II. Dünya Savaşı’nın başlamasıyla ekonomik bağımsızlığın korunması endişesi, 2. Plan’da ilkinde olduğu gibi dış kredi kullanma yoluna gidilememesi ve savaş ortamının verdiği zorluklar, 2. Plan’ın uygulanmasını engellemiştir.²³

Akalın’a göre Türkiye’de devletçilik hem bir model hem de finansman ve uygulama yöntemi olarak Sovyet teknik ve iktisadi yardımı ile gerçekleştirilmiştir²⁴ ve devletçilik tercinde; dış kredi temininde zorluk çeken Türkiye’ye Sovyetler’in iktisadi ve teknik yardım

önerisinin ve Türkiye Komünist Partisinden (TKP) kopan Kadrocuların²⁵ rolü bulunmaktadır.²⁶ Bununla birlikte, Sovyetlerden örnek alınan, sosyalist model olmadığı, sadece planlı ekonomik yaklaşım²⁷ ile sınırlı kaldığı ifade edilmelidir.

Nitekim 30 Ağustos 1930 da Başbakan İnönü, Kayseri-Sivas demiryolunu işletmeye açarken, “mutedil devletçilik” deyimini kullanmıştır.

10 Mayıs 1931’de CHP Programına doğrudan doğruya ‘Devletçilik’ deyimini konarak, Atatürk tarafından tarifi yapılmıştır:

“Bizim takibini muvafık (uygun) gördüğümüz devletçilik prensibi, bütün istihsal ve tevzi (üretim ve dağıtım) vasıtalarını fertlerden alarak milleti büsbütün başka esaslar dahilinde tanzim etmek gayesini güden, hususi ve ferdi, iktisadi teşebbüs ve faaliyetlere meydan bırakmayan sosyalizm prensibine dayanan kolektivizm komünizm gibi bir sistem değildir. Bizim takip ettiğimiz devletçilik, ferdi mesai ve faaliyetleri esas tutmakla beraber mümkün olduğu kadar az zaman içinde milleti refaha, memleketi mamûriyete (bayındırlık) erdirmek için milletin umumi ve yüksek menfaatlerinin icap ettirdiği işlerde –bilhassa iktisadi sahada– devleti fiilen alakadar etmektir.”²⁸

Devletçilik, laiklik ve diğer dört ilke ile birlikte 5 Şubat 1937’de Anayasaya konmuştur. Böylece devletin iktisat politikası ilk kez Anayasa’da yer almış ve ‘altı ilke’ Türkiye’nin res-

Atatürk Dönemi Türk-Sovyet Ekonomik ve Ticari İlişkileri”, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi Sayı: 60, Bahar 2017, s.151

22 Bakırköy Bez Fabrikası (1934), Kayseri Pamuklu Dokuma Kombinası (1935), İzmit I. Kağıt Fabrikası (1935), Ereğli Mensucat Kombinası (1937), Nazilli Basma Fabrikası (1937), Gemlik Suni İpek Fabrikası (1938), Bursa Merinos Fabrikası (1938), Karabük Demir-Çelik Fabrikası (1939) faaliyete geçti.

23 AKKOR Nesrin, 2018, “1929 Dünya Ekonomik Krizi ve Türkiye’de Devletçilik Politikasına Geçiş”, Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Haziran-2018, 2 (1), s.136-137

24 AKALIN Güneri, 2008, Atatürk Dönemi Maliye Politikaları, Ümit Matbaacılık, Ankara, s.4

25 Kadrocular ya da Kadro hareketi, Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Şevket Süreyya Aydemir, Vedat Nedim Tör, Burhan Asaf Belge, İsmail Hüsrev Tökin tarafından Ankara’da 3 yıl süreyle (1932-1935) çıkarılan Kadro dergisi etrafındaki harekettir. Kadrocuların dergilerini kurmalarını bizzat Atatürk istemiştir. Yakup Kadri ile Şevki Yazman dışında kalanlar sosyalisttir. Kadro hareketi, devletin başta ekonomi olmak üzere hemen her şeye müdahalesini savunan görüşleri dile getirmiş ve otoriter bir devlet sistemini benimsemiştir. Dergi, yine Atatürk’ün yönlendirmesiyle, üç yıl sonra kendi yayın hayatına kendisi son vermiştir. (DEMİRCİ Fatih, 2006, “Kadro Hareketi ve Kadrocular”, Dumlupınar Üniversitesi SB Dergisi, Sayı 15)

26 Akalın, age, s.19

27 İNAN Afet, 1971, M. Kemal Atatürk’ten Yazdıklarım, MEB Yayınları, İstanbul 1971, s.121

28 EROĞLU Hamza, “Atatürk ve Devletçilik” (<https://belleten.gov.tr/tam-metin/2048/tur>)

mi ulusal ideolojisi haline gelmiştir. Devletçilik ilkesinin Anayasa’ya konması kimi çevrelerce Türkiye’de liberalizmin yasaklandığı²⁹ şeklinde yorumlanmış olsa da uygulamada hiçbir zaman yasaklayıcı bir tutum takınılmadığı görüşündeyiz.³⁰ Nitekim söz konusu ilkelerinin 1937’de anayasaya girmesinden sonra, 1945’te çok partili hayata geçilmesiyle birlikte (devletçilik ilkesinin Anayasa’daki yerini muhafaza etmesine rağmen) liberal iktisat politikalarının uygulamaya sokulduğuna tanık oluyoruz. Diğer taraftan, 1961 ve 1982 Anayasalarında devletçilik ilkesine yer verilmiştir.³¹

Sonuç olarak;

Bu yazı dizisinde Türkiye’nin Savunma Ekonomisi açısından son derece müstesna (ayrıcalıklı) bir yeri olan Milli Mücadele ve Erken Cumhuriyet dönemi ele alınmıştır. 20. Yüzyılın başları; Osmanlı Devleti’nin son dönemi ve yıkılışı, 1. Dünya Savaşı, Türk Kurtuluş Savaşı ve Cumhuriyetin ilanı gibi Savunma Ekonomisi açısından çok önemli olaylara tanıklık etmiştir. Bu dönem içinde aynı zamanda, dünya iktisat tarihi açısından da çok köklü doktriner dönüşüm ve değişimler yaşanmıştır. Avrupa coğrafyasında 18. yüzyıldan itibaren gelişen ticari kapitalizm ve sonrasında ekonomide devlet müdahalesini reddeden klasik iktisat anlayışı ve iktisadi liberalizm, 1.

Dünya Savaşının zorunlu kıldığı koşullar nedeniyle neredeyse tüm dünya devletlerinde belirli bir süre askıya alınmış ve ekonomiye devlet müdahaleleri meşruiyet kazanarak uygulamaya sokulmuştur. Ekim Devrimi ve Sovyet Rusya’nın kurulmasıyla birlikte sosyalizm iktisadi bir doktrin olarak ilk pratiğini yine bu yıllarda hayata geçirmiştir.

Kanaatimizce, doktriner açıdan Milli Mücadele yılları ve Cumhuriyetin ilk yıllarına damga vuran gelişmelerin başında, Sovyet Rusya’nın Türkiye’yi Bolşevikleştirme çabaları karşısında Atatürk önderliğindeki Cumhuriyetin kurucu kadrolarının “ithal ikameci” politikalar güderek Türk özel sektörü ve özel girişimciliğine tam destek olması, gelmektedir.

Bu bağlamda, Türkiye İktisat Kongresinde alınan kararların ruhuna uygun olarak, Şakir Zümre, Nuri Killigil ve Nuri Demirağ tarafından Türk savunma sanayisinin ilk özel sektör işletmeleri bu dönemde faaliyete geçmiştir. Bu isimlerin ortak özelliği Atatürk’ün yakın çevresinde bulunmuş, güvenini kazanmış ve onayını almış kişiler olmasıdır. Atatürk daha o dönemde Türk Savunma Sanayisinin özel sektör ve kamu işletmeleri tarafından müşterek olarak faaliyette bulunmasını ilke edilmiş ve bu prensip kesintisiz olarak günümüze kadar sürdürülmüştür.

Cumhuriyetin kuruluşundan 1930’lu yılların başına kadar geçen sürede, devlet bir taraftan büyük ölçekli kuruluş sermayesi gerektiren savunma sanayisi yatırımlarını bizzat işletmeci sıfatıyla yerine getirirken, harp silah araç ve gereçlerinin üretimi konusunda özel sektörün de faaliyet göstermesine imkân (olanak) sağlamış hatta bu konuda teşvik edici tutum takınmıştır. Gerek Atatürk döneminde gerekse KİT’lerin altın çağı olarak nitelendirilen iktisadi devletçiliğin en yoğun olarak uygulandığı dönemlerde Türkiye’de özel sektör, özel sermaye ve özel girişimcilik hiçbir zaman yasaklanmamış, tam aksine bu dönemde ‘ithal ikameci’ politikalarla savunma sanayisinin de dahil olduğu her alanda özel sektör yerli girişimci ve milli sanayi kollanmış ve teşvik edilmiştir.

29 YILMAZ Murat, 2005, CHP İlkelerinin 1937’de Anayasaya girişi ve Liberalizmin Yasaklanması, Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Cilt 7/Liberalizm, İletişim Yayınları

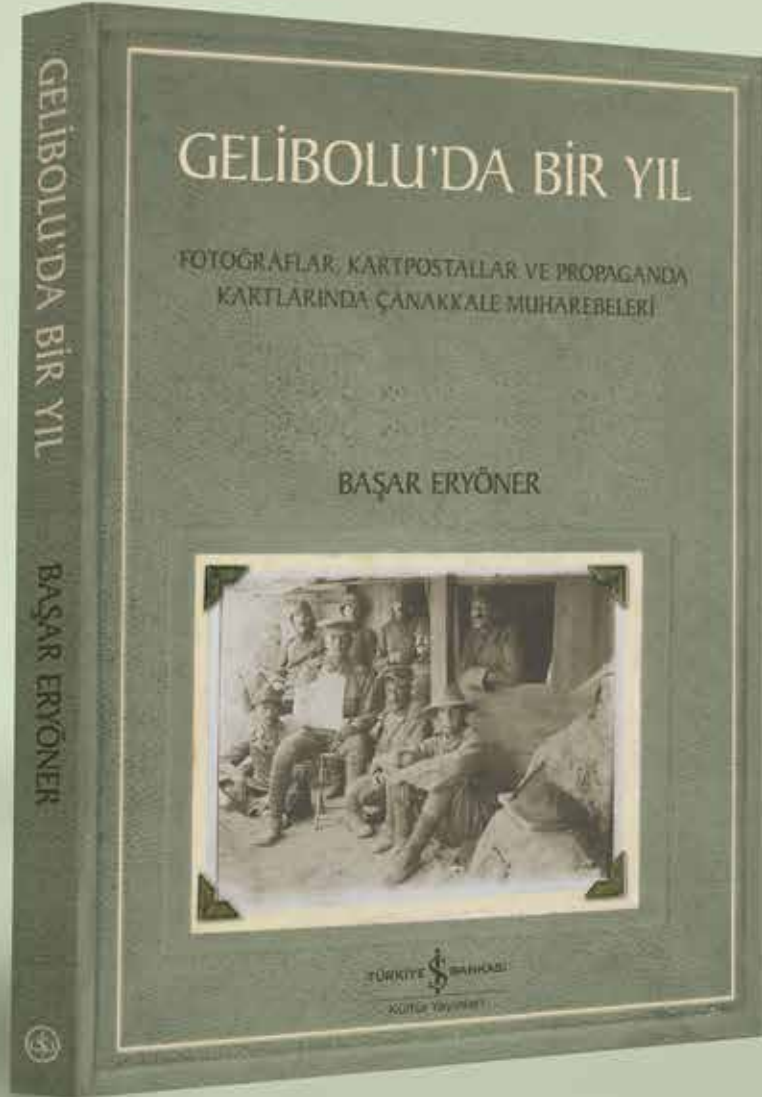
30 Akalın’ın, İnönü’nün hatıralarına dayandığı ifadelerinden Atatürk ve İnönü arasında devletçilik konusunda fikir ayrılığı yaşandığını anlıyoruz. Akalın’a göre; “Atatürk ve çevresi (Celal Bayar ve İş Bankacılar); İnönü hükümetlerinin maliye ve ekonomi politikalarını onaylamamaktadır: İnönü ve İktisat Vekili M. Şeref Özkan (Sanayi Gn. Md. A. Şerif Öney ve Kadrocular) Devletçilik ile kalkınmayı, Celal Bayar ve İş Bankacılar ise özel teşebbüsün esas alınması tezlerini savunmuşlardır. Her ne kadar 1931 CHP Programına giren Altı Ok (Devletçilik), 1937’de Anayasa hükmüne dönüşmüş ise de Atatürk tercihini sonunda İş Bankacılar’dan yana koymuştur. Nitekim Atatürk, İnönü’yü görevden almasından bir yıl kadar önce; Devletçilik uygulamalarında özel teşebbüsü engellediği için radikal bulduğu İktisat Vekili Mustafa Şeref (Özkan’ı) Çankaya’da bizzat istifa ettirerek, İnönü’nün de ifade ettiği üzere, ekonomi politikasındaki memnuniyetsizliğini dışa vurmuştur.” (Akalın, age, 97)

31 ARASLI Utkan, 2015, Anayasal Temel İlke ve Kavramlar, Türkiye Barolar Birliği Yayınları: 276, Şen Matbaa, Ankara, s.334

Çanakkale’de Büyük Direnişin Albümü

Gelibolu’da Bir Yıl, Osmanlı ordusunun seferberlik faaliyetlerinden başlayarak, deniz ve kara muharebeleri, tahliye, mütareke ve işgal dönemiyle savaş propagandasına dair fotoğraf ve efemeralardan oluşan nadir bulunacak malzemeyi bir araya getirerek, Çanakkale zaferinin görsel tarihine sıra dışı bir katkı sunuyor. Başar Eryöner’in hazırladığı albüm, zaferin 110. yıldönümünde Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları’nda...

*Gelibolu'da Bir Yıl -
Fotoğraflar, Kartpostallar ve
Propaganda Kartlarında
Çanakkale Muharebeleri*
Başar Eryöner
248 sayfa

Kurucusu olduğumuz Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları;
Türkiye'yi yeni kitaplarla, okurları yeni dünyalarla tanıştırmaya,
okuma sevgisini büyültmeye devam ediyor.

**BİR SOFRADAN ÇOK
DAHA FAZLASI:
ATATÜRK'ÜN BİLİM
SOFRALARI****Alara DEMİRAĞ ***

Aşağıda okuyacağınız çalışmamda Atatürk'ün hakkında çok konuşulup yazılmış olan sofralarına ilişkin bazı ayrıntıları hatırlatarak cumhuriyet tarihimizin bu özel sayfasına küçük bir katkı yapmak istiyorum.

Antik Yunan döneminde Eflatun öğrencileriyle sohbetlerini Academia'da yapardı. Kısa sürede bir felsefe okulu haline gelen bu mekân, evinin bahçesiydi. Eflatun hocası Socrates gibi günün sorunlarını aklın ve bilimin ışığında tartıştığı anlatılır. Bu şekilde gerçeğe, doğruya ulaşmanın yolu aranırdı. Atatürk'ün yıllarca en yakınında bulunan Kılıç Ali, Atatürk'ün sofrasına "akademi" gibiydi demiştir. Yakup Kadri Karaosmanoğlu da bu sofralardan "Atatürk'ün sofrasından hepimizin ruhunda ve dimağında nice derin ve ibret verici anılar, yaşama ve insanlığa dair dersler kalmıştır" diyerek bahseder (sözeder). Atatürk'ün sofraları bir sofradan çok daha fazlasıdır. Burada sanat, felsefe, tarih konuşulur, ülke sorunları, geleceği, çözüm önerileri tartışılır. Sofra ve içki araştı, nitekim karatahta, tebeşir, kitaplar bu sofraların parçalarıydı. Gastronomi, Yunanca mide anlamına gelen *gastros* ve kanunlar veya normlar anlamına gelen *nome* kelimelerinden (sözcüklerinden) gelmektedir. Gastronomi terimi ilk olarak 1873 yılında Fransız yazar Brillat-Savarin tarafından *Lezzet Fizyolojisi* adlı kitabında kullanılmış olmakla birlikte kökeni Yunan filozof Aristoteles'e kadar uzanır. Aristoteles için zevk sadece hedonistik (haz) değildi; aynı zamanda entelektüeldi. Müzik dinlemek ya da sanat eserlerine bakmak gibi belirli etkinliklerin erdemi artırabileceğine ve kişinin iyi bir yaşam sürmesine yardımcı olabileceğine inanıyordu. Ona göre yemek de farklı değildi. Bu fikir, *Natural History* adlı kitabında gastronomi üzerine kapsamlı yazılar yazan Romalı yazar Pliny (Plinius) tarafından da ele alınmıştır.¹

* Başkent Üniversitesi İİBF Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü Yüksek Lisans Öğrencisi

1 Plinius, *Doğal Tarih*, Say Yayınları, İstanbul, 2. Basım, 2017.

Gastronomi, tarihin en ünlü şeflerinden bazılarının Avrupa'daki kraliyet mutfaklarında çalışmaya başladığı Rönesans döneminde zirveye ulaşmıştır. Bartolomeo Scappi gibi şefler yemek hazırlamak için yeni teknikler geliştirmiş ve misafirleri etkilemek için tasarlanmış yemekler yaratmışlardır. Fransız şeflerin yeni malzemeler ve pişirme yöntemleri denemeye başladıkları Aydınlanma döneminde gastronomi gelişmeye devam etti. Kıta Avrupa'sında gastronominin ilk ve başarılı örneklerini Fransa'da görmekteyiz. Ünlü Fransız şef Auguste Escoffier sayesinde gastronomi uluslararası bir alan haline geldi. Fransa Dışişleri Bakanı Talleyrand'ın İmparator Napolyon Bonapart'a "Bana iyi şefler verin, size harika antlaşmalar imzalatayım" sözü yemeğin diplomasideki yeri ve önemini vurgulamaktadır². Napolyon Savaşları sonrası 1815'te toplanan Viyana Kongresi süresince şef Marie-Antonie Carême'nin hazırladığı zengin ziyafet sofralarıyla diplomaside yemeğin gücünü kullanmıştır.

Osmanlı Devleti'nde de gastronomi kültürü oldukça zengindi. Yabancı elçilerin ağırlandığı ziyafetlerde sunulan yemekler siyasetin bir parçası haline gelmiş, padişahın kendi gücünü gösterdiği bir nevi(tür) seremoniye dönüşmüştür³. İmparatorluk ziyafetlerine davet edilen erkekler Selamlıkta kadınlar ise Harem-i Hümayunda ayrı ayrı ayrı ağırlandı. Kadın ve erkeklerin aynı sofrada etrafında birlikte oturma düzenine geçilmesi ancak Cumhuriyet'in kuruluşu sonrasında mümkün olmuştur⁴.

Atatürk'ün sofralarında siyaset, tarih, edebiyat, bilim, sanat ve felsefe gibi pek çok konu tartışılır. Bu sofralar, Atatürk'ün vizyonunu ve düşüncelerini paylaştığı bir okul gibiydi. Güncel meseleler (konular ve sorunlar) tartışılır, Türkiye'nin modernleşme (uygarlaşma) sürecine dair kararlar bu sohbetlerde şekillenir ve geleceğe yönelik projeler masaya yatırılır. Birçok

2 K.Karaca (2015). Dönem gastro-diplomasi dönemi. Erişim Tarihi: 10.12.2024,

<https://www.dw.com.tr>

3 Hüner Tuncer, 2015, Eski ve Yeni Diploması, Ankara, Dış Politika Enstitüsü Yayınları.s.24.

4 C. Bozkurt, C. (2020). Divan Sofrasında Siyaset: Osmanlı Devleti'ne Gelen Elçilerin Yemeği Siyaset Üzerinden Değerlendirmeleri. *Aksaray Üniversitesi Genç Kalemler Dergisi*, Cilt VII. sayı 2, s.11.

BİR SOFRADAN ÇOK DAHA FAZLASI: ATATÜRK'ÜN BİLİM SOFRALARI

önemli kararlar bu sofralarda alınırdu.⁵ Yemek masasının bir kenarında kara tahta dururdu, yemeğe katılanlar düşüncelerini bu kara tahtanın önünde tebeşirle bir şeyler çizerek ve yazarak anlatırlardı. Ayrıca her tabağın yanına bir not defteri ile kalem koyulurdu.⁶

Selanik'ten beri Atatürk için akşam sofralarının bir siyasi toplantı niteliği taşıdığını Falih Rıfkı Atay "Ben hiçbir okulda Çankaya sofralarında, eskiden olduğu kadar ciddi çalışma günleri geçirdiğimi hatırlamıyorum" sözleriyle belirtmiştir⁷. Kurulan bu sofralarda çoğu zaman et bulunmaz; bulgur, nohut, fasulye ve zeytin esas menüyü teşkil ederdi (oluştururdu). Buna rağmen (karşın) sofraya mutlaka kurulurdu ve misafirler (konuklar) davet edilirdi. Çankaya Köşkü'ne geçildikten sonra, sofrada zenginleşmiş ve misafir kadrosu genişlemişti. 1931-1935 yılları arasında köşkün açılığını yapan Halit Atay'a göre kahvaltıda favori yemeği, iki yumurtalı beyaz peynirli omlettir. Öğle yemekleri de kahvaltı kadar sadeydi. Genellikle kuru fasulye ile pilav yerd. En sevdiği yemek bu ikiliydi. Bu sevgisini askerden kalma bir alışkanlık diye açıklardı soranlara. Çok sık olmamakla birlikte arada bir ıspanaklı börek ısmarlardı. Bu börek ona annesini ve Selanik'teki çocukluğunu hatırlatırdı. Akşam sofralarının olmazsa olmazı sarı leblebi idi ve mutlaka iyi fırınlanmış olmalıydı. Yoğurt, limonlu fava, üstüne zeytinyağı gezdirilmiş haşlanmış kuşkonmaz da masadan eksik olmayan mezeler arasındaydı. Atatürk'ün günlük sofrasında krallara layık yemekler bulunmazdı. Atatürk'ün yemekle arası da iyi değildi ve masadan yarı aç kalkardı.⁸ Ancak, üst düzey protokol misafirlerde (konuklarda) en iyi şekilde ağırlanırdı. İngiltere Kralı VIII Edward, ünlü İngiliz protokolünü aratmayan ağırlama ve kusursuz sofraya düzeni karşısında, akşam yemeğinde Atatürk'e "Sizi tebrik eder ve teşekkür ederim. Kendimi İngiltere'de zannettim" diyerek memnuniyetini belirtmişti. Ancak, böylesi

önemli kimselere hizmet etmenin heyecanından olacak, garsonlardan biri elindeki büyük tabakla birlikte yere düşüverince, Atatürk, Kral'a eğilerek "Bu millete her şeyi öğrettim, fakat uşaklığı öğretemedim"⁹ sözü ile birlikte garsona servise devam işareti vermesi, Atatürk'ün bu sofralarda sergilediği kıvrak zekasının ve hoşgörüsünün en çarpıcı örneklerindendir.

Atatürk'ün sofrasına katılacaklara, gün içerisinde telefon edilerek akşam yemeğe gelmeleri istenirdi. Bu kişiler seçilirken çoğunlukla Atatürk'ün gündemine göre belirlenirdi; örneğin askeri bir mesele var ise komutanlar ve bakanlar çağırılırdı. Özel durumların dışında sofranın sürekli misafirleri Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Falih Rıfkı Atay, Ruşen Eşref Üneydin ve Yunus Nadi gibi Atatürk'ün itimat ettiği gazetecilerdi. 1930'lu yıllardan sonra sofraya davet edilenler genellikle Dil ve Tarih Cemiyeti (Kurumu) yöneticileri olmuştur. Akşamın erken saatlerinde başlayan sofraya sohbetleri, gece yarısından çok sonralara ve bazen sabaha kadar sürerdi.¹⁰ Atatürk'ün sofrasına hiç kimse izinsiz ve davetsiz gelemezdi. Ancak İsmet Paşa (İnönü), Dışişleri Bakanı Dr. Tevfik Rüştü Aras ve Şükrü Kaya, Fevzi Çakmak gibi isimler davet edilmeksizin işleri bitince icabet edebilirdi; fakat Fevzi Paşa içki içmediği için o geldiğinde alkol servis edilmez ve sofraya meclisi gece yarısından önce bitirilirdi.¹¹

Cumhuriyet döneminde yabancı devlet adamlarının sofrada iyi ağırlanmasına **büyük önem verilmiştir. 20 Mayıs 1930'da Afgan ve Irak elçilerinin onuruna Ankara Palas'ta verilen davet menüsü kuzukulağına soğan, bezelye, kereviz ve pırasanın eşlik ettiği kremalı bir çorba olan Potage Germiny'i takiben bifteğin tereyağında kızarmış ekmek, mantar ve kaz ciğeriyle servis edildiği bir yemek olan Tournedos Rossini ve tatlı olarak parfait glacé şeklinde olmuştur.**¹²

5 Birlik, G. K. (2007). Milli Mücadele ve Cumhuriyet Dönemi Atatürk'ün Sofrası. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, ss.32-36.

6 Abdullah Erdoğan, "Atatürk'ün Sofrası", *Journal of Universal History Studies*, 2019, cilt 2, sayı2, ss.288-295.

7 Falih Rıfkı Atay,(2019), Çankaya, İstanbul, Pozitif Yayıncılık, I, ss.551-552.

8 M. Erhan Durukan (2023). "HALİT ATAY", *Objektif Dergisi*, objektif.com.tr.

9 Enver Behnan Şapolyo (1944). *Kemal Atatürk ve Milli Mücadele Tarihi*, Ankara, Berkalp Kitabevi.

10 Ş.Süreyya Aydemir (1999). *Tek Adam: Mustafa Kemal 1922-1938.C.3.*, İstanbul, RemziKitabevi, ss. 45-48.

11 Mehmed Mazlum Çelik, "Siyasetin çetin muharebe meydanı: Atatürk'ün sofraları", *Independent Turkey*, 20 Haziran 2020.

12 C. Bozkurt (2020). Divan Sofrasında Siyaset: Osmanlı Devleti'ne Gelen Elçilerin Yemeği Siyaset Üzerinden Değerlendirmeleri. Aksaray Üniversitesi Genç Kalemler Dergisi, Cilt VII, Sayı:2, ss. 23-24.

BİR SOFRADAN ÇOK DAHA FAZLASI: ATATÜRK'ÜN BİLİM SOFRALARI

Atatürk, sofrada disiplini ve saygıyı, fikir(-düşünce) alışverişini ve güncel meseleleri (konu ve sorunları)ön planda tutardı. Örnek- lendirecek olursak; Atatürk bir gün yanına Nuri Conker'i de alarak tebdili kıyafetle yan- larında basın, koruma, devlet erkanı olmadan Ankara'da halkın arasına karışmaya karar verir. Yolda giderken bir köylünün çift sürdü- ğünü görür. Sabanın önünde bir öküz ve birde merkep bağlıdır. Atatürk durumun niçin böy- le olduğunu sorunca köylü, "Vergi memurları öküzün diğerini vergi borcu için sattılar" der. Durumdan Atatürk'ün canı son derece sıkıl- mıştır. Nuri Conker'e tekrar köşke dönmek istediğini söyler. Akşam sofrasına Başbakan İsmet İnönü, bakanlar, milletvekilleri, döne- min İstanbul valisi davet edilir. Atatürk Nuri Conker'e köylü vatandaşı da akşam sofrasına getirmesi için emir verir. Akşam sofrası kuru- lunca Atatürk "Efendimizi bekliyoruz" diyerek konuklarını bekletmiştir. Köylü geldiği zaman gündüz şahit olduğu durumu devlet erkanı huzurunda tekrar kendi aralarında konuşur- lar. Yapılan yanlış uygulamanın üretimi düşür- düğü, cumhuriyeti niçin kurdukları üzerinde uzun uzun konuşulur. Sofrada derin bir sessiz- lik hâkimken Atatürk şunları söylemiştir. "Çift- çinin öküzünü sattıran kanunu biz yaptık, ya da yaptığımız kanun yanlış yorumlanmış. İkisi de birdir, her ikisi de memleketin çıkarlarına aykırı- rıdır. Sonra unutmayın ki bu olay İstanbul'da gerçekleşiyor. Bunun Van'ı var, Bitlis'i var, kıyı bucak ilçesi var; acaba oralarda neler oluyor? Bu çark iyi dönmüyor beyefendiler!"¹³

Milli mücadele ile ilgili kararlar, genç Türki- ye Cumhuriyeti'nin kuruluş kararı da yine bu sofralarda yapılan fikir tartışmalarında alınmış ve duyurulmuştur. Atatürk'ün yaveri Mazhar Müfit Kansu, bir akşam sofrada Atatürk'ün gülererek "Ey çocuklar, yarın cumhuriyet ilan edeceğiz" dediğini ve kendisine "Erzurum'dan beri ağzından çıkarmadığın cumhuriyetin işte zamanı geldi. Yarın istediğin kadar Cumhuri- yet diye alenen bahsedebilirsin" diye müjde verdiğini yazmıştı.¹⁴ Sofra; yapılacak devrimle-

rin de kararlaştırıldığı yer olmuştur. Örneğin; Harf devriminin ilk duyurusunu, İstanbul'da, Sarayburnu Parkı'nda Atatürk oturduğu ma- sadan kalkarak bizzat halka duyurmuştur.¹⁵

Bu sofralarda, yemeklerin kalitesi, sunum biçimi ve sofranın düzeni, modern Türkiye'nin Batılılaşma yolundaki vizyonunu yansıttı. Bu vizyonun yanı sıra, Atatürk, geleneksel Türk yemeklerini de sofrasından özellikle kuru fa- sulye ve pilav, fava, zeytinyağlılar ve boza gibi Anadolu mutfağına özgü tatlar onun favorileri arasındaydı. Sofrasında Türk kahvesi ve rakı- nın da önemli bir yeri vardı. Rakı sofraları, eğ- lence değil, düşünce platformuydu. Atatürk, bu sofralarda Türk milletinin ortak kültürel de- ğerlerini yüceltir ve bu değerlerin yaşatılması- nı savunurdu.

Sonuç olarak, Atatürk'ün manevi kızı Sa- biha Gökçen'in de belirttiği gibi Gazi Paşa'nın sofrası asla bir 'işret alemi' (içki alemi) yeri, bir vakit geçirme, bir zaman öldürme yeri de ğil- di. O bu sofrayı adeta okul haline sokmuştu. Dünya sorunlarının, yurt sorunlarının, ilmin, felsefenin, sanatın, insanlık idealinin ve uygar Türk ulusunun geleceğinin sabahlara kadar tartışıldığı bir okuldu bu sofralar... Aydınlıklar- la, iyi niyetlerle dolu bir sofralar demektir.¹⁶ Bu sofralar, geçmişle geleceğin, gelenekle modernin birleştiği, fikirlerin özgürce tartışıl- dığı bir alan olarak Türk tarihine damgasını vurmuştur. Onun sofrasına kendi karakteri, ulusuna her bakımdan öncülük yapan kişiliği yansımıştır. Duygularıyla, zevkleri, istekleri, sevgi ve öfkeleriyle onun insan yönü; düşün- celeri, savları, ısrarları, tartışmaları, kararlarıyla siyasi niteliği; çağrılıların çeşitliliği, her ko- nuğa engin hoşgörü içinde tanınan söz hakkı ile demokratik kimliği bu sofralara yansımıştır. Onun sofrasında bulunanlar, burada yeni bir cumhuriyetin geleceğinin şekillenmesini(içim- lenmesini), bir ulusun çağdaşlaşmasını yaşa- mışlardır. Sunulan yiyecek-içecekler kadar, bu oluşumun heyecanını da tatmışlardır.¹⁷

15 Cemal Granda (2019). *Atatürk'ün Uşağı İdim*, Yade Yayın- ları, Ankara, s.127-28

16 Sabiha Gökçen (1982), *Atatürk'ün İzinde Bir Ömür Böyle Geçti*, Türk Hava Kurumu Yayınları, Ankara, s.55.

17 Seçil Karal Akgün" Bir Eğitim-Kültür Merkezi: Atatürk'ün Sof- raları", S.A.'ün kendisinde doğrudan dinlenmiştir.

13 İsmet Bozdağ(1995), *Atatürk'ün Sofrası*, İstanbul, Emre Ya- yınları, s.50.

14 Mazhar Müfit Kansu. (1968), *Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber*, Cilt II, Ank.s.595.

BAĞIMSIZLIK SAVAŞIMIZDA ÖĞRETMENLERİN ROLÜ

Öner TANIK*

Giriş

Bağımsızlık Savaşı döneminde İstanbul Hükümeti'nin Maarif Nezareti, İstanbul Darülmuallimi mezunlarını milli harekete katılırlar korkusuyla Anadolu'ya tayin etmemiştir¹(atamamıştır). Maarif Nezareti, öğretmen ve öğrencilerin Anadolu'da doğup gelişen milli hareketle ilgilenmelerini engellemeye çalışsa da baskılara rağmen, İstanbul'daki öğretmenlerin büyük çoğunluğu Anadolu hareketine bağlı kalmıştır.

Bağımsızlık (İstiklal) Savaşı sırasında yaşanan zorluklar nedeniyle öğretmenlerin durumu pek iç açıcı değildi. Öğretmen sayısının azlığı nedeniyle birçok okul kapanmıştı. Öğretmenler 4-5 ay, hatta daha fazla süre maaş alamıyorlar, geçinmek için evlerini satıyorlar, borç içinde bulunuyorlardı. Maaşlarını alamamak gibi ciddi ekonomik sıkıntılarla karşı karşıya kalan öğretmenlerin durumu TBMM'nin önemli gündem maddelerinden biri olmuştu. Maarif Vekili Rıza Nur, bir konuşmasında öğretmenlerin birkaç aydır maaş alamadıklarını söyledikten sonra şöyle devam etmiştir: *"Devletin bütün memurlarından daha mağdur olan muallimlerdir. Diğerleri maaş alabilirlerse de bunlar alamaz. Hiçbir vakitte onlarla müsavi (denk) tutulamaz."* Ancak tüm bu zorluklara rağmen görevine devam eden öğretmenler de vardır.²

Atatürk ve Öğretmenler Arasında İmzalanmamış Bir Sözleşme

Atatürk, 1922'de Bursa'da, 1923'te Kütahya'da, 1924'te Samsun'da Muallimler Birliği Kongresinde, 1925'te İzmir Erkek Öğretmen Okulu'nda ve 1927'de İstanbul'da yaptığı konuşmalarda öğretmenlere önemli görevler yüklemiştir.

* Öğretmen, ADD Önceki Genel Sekreteri

1 Yahya Akyüz, Türk Eğitim Tarihi (M.Ö. 1000-M.S. 2009). (14. Baskı), Ankara, Pegem Akademi Yayıncılık, 2009, s.318.

2 Nuray Sevim, "Milli Mücadelede Eğitim Ve Öğretmenler", Yüksek Lisans Tezi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, İstanbul, (2020), S.21.

miştir. Ancak öğretmenlerin de bu düşüncelerden haberli veya habersiz birbirini bütünleyen cevapları olmuştur. Böylece "Atatürk ile öğretmenler arasında imzalanmamış bir sözleşme" ortaya çıkmıştır.

İzmir'in işgalinden sonra 21 Mayıs'ta düzenlenen Darülfünun Mitingi, bir "öğretmen mitingi" şeklinde kendini göstermiştir. Bir öğretmen konuşmacı: *"Biz muallimler, bu davada haklı olduğumuzu ispat ve bu davanın doğru olduğunu anlatmak için İzmir'in arkasında göğüslerimizle çarpışacağız, nesl-i atiyi (gelecek kuşakları)'de ona göre hazırlayacağız."* Demiştir.³

Bağımsızlık Savaşı'nda cephedeki görevleri nedeniyle "Asker Saime" olarak anılacak ve savaş sonrasında İstanbul Lisesi'nde Edebiyat öğretmeni olarak yüzlerce vatansever öğrenci yetiştirecek olan Münevver Saime Hanım, 22 Mayıs 1919 tarihinde Kadıköy'de düzenlenen mitingde şöyle haykırıyordu: *"Her Türk'ün söylemek istediği, fakat niçin bilmem yüksek sesle söylemekten çekindiği birkaç sözü ben açıkça söylemek isterim. Evet, açık söylüyorum kardeşlerim. Aldatıcı kaynakların yazdıkları haberlere inanmayın. Bizim tamamiyet-i mülkiyemizi muhafaza edecekler. Fakat hangi hudut dâhilinde? Bu tasrih edilmedikçe Türkiye'de sulh mümkün olmayacaktır. Ben bu kanaattemim. İsyân etmeyecek bir Türk kalbi de tanıyorum."*⁴

Daha 1921 yılında Türk ordusu Sakarya Meydan Muharebesi hazırlıkları yaptığı bir sırada toplanan Maarif Kongresi'nde konuşan Mustafa Kemal, şu sözleriyle hem öğretmenlerin içinde bulunduğu durumu bildiğini ifade etmekte, hem de zorlu şartlarda(koşullarda) öğretmenlere yüklenen sorumlulukları ve görevleri açıkça ortaya koymaktadır:

"Gelecek için hazırlanan yurt çocuklarına, hiçbir zorluk karşısında baş eğmeyerek sabırla, güvenle çalışmalarını ve yetişmekte olan çocukların büyükelimelerine de yavrularının okumalarını sağlamak için hiçbir fedakârlıktan çekinmemelerini salık veririm. Milletimizin yaratılıştan gelen elverişliliğini geliştirmek sizlere düşüyor. Türk öğretmenlerine ulusal hükümetimizce, candan ve gönülden istendiği kadar iyi ve rahat yaşama koşullarının sağlanamaması

3 Akyüz; s.319

4 Afet İnan, Tarih Boyunca Türk Kadınının Hak ve Görevleri, İstanbul, 1982, s. 108

olduğunu bilirim. Ama ulusumuzu yetiştirmek gibi kutsal bir ödevi benimsemiş olan yüce topluluğunun bugünkü şartları göz önünde bulundurarak, her türlü güçlüğü göze alarak bu yolda sarsılmadan yürüyeceğine de güvenim vardır. Göreviniz pek önemlidir, ulusun yaşamasıyla yakından ilgilidir. Bunda başarılı olmanızı Tanrıdan dilerim.”⁵

Bu kongrede bir konuşma yapan öğretmen Osman Nuri (Oral) Bey, tüm zorluklara karşın öğretmenlerin görevlerini severek yerine getireceklerini belirtmiş ve Mustafa Kemal’in sözlerine şu şekilde karşılık vermiştir:

“Bu Milli Mücadele’de biz öğretmenlerin bakışı, milli birliği güçlendirmeye çalışmaktır. Büyük milletimiz farklı isimler altında birçok parçaya ayrılmıştır. Kendi bilincini tamamen kazanana kadar, Anadolu Türklüğünü büyük bir idealin manevi bayrağı altında toplamak en büyük hedefimizdir. Biz hiçbir zorluktan şikâyetçi değiliz. Çektiklerimiz ve çekeceklerimiz, kişisel ve mesleki hedeflerimizin ötesinde, vatanımız için bir borçtur. Ne kadar zorluk içinde kalsak da görevimizi gönül rahatlığıyla, severek yerine getirmeye devam edeceğiz. Milletimizin geçmişte olduğu gibi gelecekte de sonsuza kadar büyük olacağına inanıyoruz.”⁶ İşte örneklerini verdiğimiz bu imzalanmamış sözleşme, gerek Bağımsızlık Savaşı’nda, gerekse Cumhuriyet Devrimlerinin uygulanmasında sürekli kendini kanıtlayan örneklerle pekişmiş ve sonuçta Mustafa Kemal Atatürk’ün Başöğretmen olmasıyla taçlanmış. Günümüzde de kullanılan “Cumhuriyet’in Öğretmeni” nitelemesi, Kuvayı Milliye ruhuna sahip çıkmanın, Cumhuriyet değerlerini taşımanın, Atatürk’le yapılan sözleşmenin gereklerine uymanın bir ifadesi olarak ortaya çıkmıştır.

Hasan Âli Yücel’in, 2 Şubat 1923 tarihinde yapılan bir toplantıda söz alarak Mustafa Kemal’e “mekteplerin yanında medreselerin devam edip etmeyeceğini” sorması ve Mustafa Kemal’in kendisine, ilke olarak “eğitim birliği” ve “karma uygulamadan söz etmesi de, bu sözleşmenin başka bir örneğidir.

Öğretmenlerin Bağımsızlık

5 Çağlar, Bugünkü Diliyle Atatürk’ün Söylevleri, A.Ü. Basımevi Ankara, 1967.

6 Hayrünnisa Alp, Maarif Müdürü Osman Nuri (Oral) Bey’in Gözünden Türk Eğitimine Bakış, History Studies, Volume 12 Issue 4, (August 2020), s. 1397.

Savaşı’ndaki Görevlerine Örnekler

Öğretmenlerin Bağımsızlık Savaşı döneminde aldıkları en önemli görevler:

- Düşman saldırısına karşı milletin bilinçlendirilmesi,
- Yapılacak olan protesto mitingleri ile halkta bağımsızlık bilincinin uyandırılması
- Ulusal kongreler ve TBMM’de aldıkları görevler,
- Fiilen savaşa katılmaları olarak sayılabilir.

Bağımsızlık Savaşımızda emeği geçen öğretmenlerimizi sayarken öncelikle Vasıf Çınar ve Mustafa Necati’den söz etmek gerekir. Balıkesir’de Kuvayı Milliye’nin amacını dünyaya ilan etmek, halkı bu dava etrafında toplamak, meydana gelen gelişmeleri anlatarak halkın moralini yüksek tutmak amacıyla “İzmir’e Doğru Gazetesini” çıkaran Vasıf Çınar ve Mustafa Necati Bey’ler Milli Mücadele’yi örgütleyen öğretmenlerin başında gelmektedir.

Bütün ülkede özellikle kırsal bölgelerde kurulan ve savaşı fiilen yöneten Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerinin kuruluşlarında, güçlenmelerinde öğretmenlerin ayrıcalıklı rolü olmuştur. Yine öğretmenler, Milli Mücadele Hareketini destekleyen konferanslar, mitingler, temsiller düzenlemişlerdir. Özellikle İzmir’in işgalini izleyen günlerde Fatih, Üsküdar, Kadıköy, Sultanahmet, Darülfünun mitinglerinin düzenleyicileri ve konuşmacıları arasında başta öğretmenler görülmektedir.⁷ Bu öğretmenlerden biri de, 20 Mayıs 1919’da Üsküdar Doğancılar’da yapılan mitingde konuşan Üsküdar Sanayi Mektebi Fransızca öğretmeni Zeliha Hanım’dır.

Balıkesir Kongreleri’nde Matematik Öğretmeni Halil Derviş Efendi, Balıkesir Lisesi Müdürü Refet Bey ve Eğitim Müdürü Sabri Bey gibi eğitimciler Milli Mücadele’yi destekleyen heyecanlı konuşmalar yapmışlardır.⁸

İstanbul’da kurulmuş olan Vilayet-i Şarkîye Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin bir kolunun Erzurum’da açılması için izin alan kişi Türkçe Öğ-

7 Erol Kapluhan, Hazırlık (Kurtuluş Savaşı) Dönemi Eğitim Politikaları ve Eğitim Faaliyetleri, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Dergisi, No: 1, (Güz 2012), S.4.

8 Sevim; s,50

BAĞIMSIZLIK SAVAŞIMIZDA ÖĞRETMENLERİN ROLÜ

retmeni Cevat Dursunoğlu'dur.⁹ Dursunoğlu, 23 Temmuz 1919'da toplanan Erzurum Kongresi'nin hazırlanmasında aktif olarak çalışmış ve Erzurum Kongresi merkez delegeliği hakkını Mustafa Kemal'e verip kongreye Hasankale delegesi olarak katılmıştır. Yine, Erzurum'da Milli Mücadele'nin sesi haline gelen Albayrak Gazetesi'ni çıkaran Süleyman Necati Bey, Erzurum Numune Mektebi'nde görev yapan bir Türkçe öğretmenidir. Süleyman Necati Bey ilerleyen yıllarda Ermenilerle yapılan Gümrü Antlaşması ve İnönü Zaferi sonrasında toplanan Londra Konferansı da olmak üzere önemli görevlere katılacaktır.¹⁰

7-8 Ağustos 1919 tarihinde yapılan Nazilli Kongresi'nde de öğretmenleri en ön saflarda görüyoruz. Nazilli Kongresi'nin 18 maddeden oluşan kongre kararlarında cephedeki milli ve gönüllü askerlerimizin giyecek ve yiyecek temini, diğer taraftan cephenin insani mühimmat ve malzeme ikmalinin zamanında gerçekleştirilmesi, haber alma, gizli istihbarat, maliye, levazım gibi işleri yürütmekten sorumlu Heyet-i Merkeziyenin oluşturulmasından bahisle, söz konusu heyette öğretmenler; Cemal Bey, Mustafa Bey ve Nazmi Efendi gibi isimlerin görev aldığı açıklanmıştır.¹¹ Aynı günlerde Nazilli'de yayımlanan bir bildiride Yunan Ordusunun Öğretmen Ahmet Emin Bey'i ve Öğretmen Kamil Bey'i hiçbir neden olmaksızın tutukladığı belirtilmektedir.¹²

Cumhuriyet tarihimizin önemli eğitimcilerinden biri olan Nafi Atuf (Kansu), Vatan topraklarının tehlike altında olduğunu görerek İstanbul'dan ayrılmış, gizlice İnebolu'ya oradan da Ankara'ya geçmiştir. Ankara'da Milli Hükümet emrinde çalışmaya başlayacaktır. O günlerde Ankara'ya isteyen herkes gidememiştir. Nafi Atuf, Ankara'da Matbuat ve İstihbarat Müdüriyeti Umumisinde Fransızca Baştercümanlığı görevini sürdürürken Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi Yazı İşleri müdürlüğü görevini de altı aya yakın birlikte sürdürmüştür.¹³

Atatürk'ün Nutuk'ta adını andığı Kazım Nami

9 Fahrettin Kırzioğlu, Bütünüyle Erzurum Kongresi, Kültür Ofset Yayınları, Ankara, 1993, s.14.

10 İsmail Çolak, Milli Mücadele'de Kalemli Ordu, Yitik Hazine Yayınları, İstanbul, 2010 s.47.

11 Aslan Buğdaycı, Milli Mücadelede Nazilli, 1919-1928, Karacasu Matbaası, Nazilli, 1996, s.89.

12 Çolak; s.50

13 Hülya Özmen, Nafi Atuf Kansu Ve Türk Eğitimine Katkıları, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, 2015, Sayfa 26.

Duru da Türk Milli Eğitimi'nin önemli kişiliklerindendir. Kazım Nami, Mütareke döneminde İstanbul'da Milli Mücadele yanlısı "Türk Dünyası" adlı bir gazete çıkarmış, 1920'nin Mayıs ayında Ankara'ya gitmiş kısa süre sonra da Orta Tedrisat Müdürlüğü'ne getirilmiştir.¹⁴ Nafi Atuf ve Kazım Nami Bey, Türkiye Muallime ve Muallimler Dernekleri Birliği gibi öğretmen örgütlenmelerinde de öncü görevler üstlenmişlerdir.

TBMM'nin I. döneminde Meclis'e süreç içerisinde 436 milletvekili katılmıştır. Bu vekillerin 93'ü (% 21.33) öğretmen kökenli milletvekilleri- dir. Öğretmen milletvekilleri 47 farklı seçim bölgesinden meclise katılmakla beraber 26'sı daha sonraki dönemlerde de vekilliklerine devam etmişlerdir.¹⁵ Bu vekillerden Ahmet Remzi (Akgöztürk) Bey 1919 yılında Mustafa Kemal'i Kayseri'de Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Başkanı görevi ile karşılayan kişidir. Yüksek Öğretmen Okulu mezunu, Tarih ve Coğrafya öğretmeni Ahmet Hilmi Bey ise Erciyes Gazetesinde Milli Mücadele'yi destekleyen yazılar yazmıştır.¹⁶

Bağımsızlık Savaşı'nda öğretmenler hakkında çıkarılan "Muallimin ve Talebenin Askerlikten Tecilleri Hakkında ki Kanun" nedeniyle öğretmenlerin askerliği tecil edilmiştir. Kanunun gerekçesini Vehbi Bey şu sözleriyle açıklamıştır: *"Memlekette düşmanla nasıl çarpışıyorsak, cehaletle de öyle mücadele etmek bize borçtur. Memlekette muallimlik mesleği henüz takarrür (yerleşme) edememiş, himaye görmemiş, bir rüşeym (başlangıç) halinde bulunuyor. Bunu seferberlik imha etti. Eğer yine henüz ihtiyaç olmadan onları rastgele imha edecek olursak doğru bir harekette bulunmuş olmayız. Vatanın müdafaası, emrinde en son nefrimizden en fazl-ı muhteremine kadar hepimizin cepheye gitmesi lazımdır. Fakat ihtiyaç nispetinde gidilmeli."* Ancak kanuna rağmen cepheye koşan öğretmenler az değildi. İşte o gönüllü öğretmenlerin ruh halini Kuvayı Milliye Destanı'nda Nazım Hikmet şu mısralarıyla dile getirmektedir:

14 Hayrünnisa Alp, Kazım Nami Duru, "Pedagoji Önünde Gazi" çevirim yazı, *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, sayı: 8, (2005) s.125-150

15 Yakup Oflar ve Cemal Avcı, Öğretmen Milletvekilleri: Türkiye Büyük Millet Meclisi I. Dönemi 190-1923. 2024:1, s.4

16 Sabit Dokuyan, "Büyük Millet Meclisi'nde Kayseri Mebusları ve Milli Mücadeledeki Etkinlikleri", *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Kayseri, 2011, S.30, s.330-331

BAĞIMSIZLIK SAVAŞIMIZDA ÖĞRETMENLERİN ROLÜ

*"Fakat, Ankara'da çocuklara ders vermek,
bozkırda ateş hattına girmek*

*haksız ve hazin
bir iş bölümü.*

*Öyle günlerde yaşıyoruz ki
ben bir iş yapabildim diyebilmek için:
hep alınının ortasında duyacaksın ölümü."*

"Bir iş yapabilmek" düşüncesiyle cepheye giden öğretmenlerden biri olan Yüzbaşı Selahattin Bey, Adana'da Fransızların ve Ermenilerin açtığı ateş sonucu şehit olmuştur.

Yine Adana'da Mekteb-i İdadi Müdürü Niyazi Bey'in Türk bayrağını indirmeyi reddetmesi üzerine okulu basan Fransız askerler bayrağı zorla indirmişler, bu olaydan sonra okul müdürü, öğretmenler, öğrenciler okullarından ayrılarak Kuvayı Milliye birliklerine katılmışlardır.¹⁷

Konya'da Mümtaz Bahri ve Mehmet Muhlis Beyler, Milli Mücadele azmini diri tutmak için gerek yazıları, gerekse ikna edici konuşmalarıyla ön plana çıkan öğretmenler olmuşlardır.¹⁸ Kastamonu Sultanisinde Edebiyat öğretmeni olan Çankırılı Ahmet Talat, Açıksoz Gazetesi'nde hem edebî, hem de siyasi yazılar kaleme alarak halkı bilgilendirme çabalarına önemli katkılar sunmuştur. Açıksoz Gazetesi, bu dönemde köylere ücretsiz dağıtılmaktadır.¹⁹

Öğretmen Nakiye Elgün, Bağımsızlık Savaşı başladıktan sonra kimsesiz ve yardımsız kalan aileleri korumak amacıyla Şehid Ailelerine Yardım Cemiyeti adıyla bir cemiyet kurdu; müdürlüğünü yaptığı Feyziye Okulu'nun depolarında, Bartın üzerinden Anadolu'ya sevkedilen savaş malzemelerinin bir kısmını saklayarak Milli Mücadele'ye destek verdi.²⁰

7 Mayıs 1921 yılında Türkiye Muallime ve Muallimler Dernekleri Birliği kurulmuştur. 1924 yılında gerçekleşen ilk genel kongresinde ülke genelinde faaliyet yürüten muallim örgütlerini tek çatı altında birleştirme kararı alan Dernek, ismini

de (adını da) Türkiye Muallimler Birliği olarak değiştirmiştir. Birliğin temel amacı muallimler arasında yardımlaşma ve dayanışmanın sağlanması ve Cumhuriyet idaresi ile birlikte gerçekleştirilen devrimlerin halka anlatılmasıdır.²¹

Dernek, öğretmenleri şu seslenişle Ulusal Bağımsızlık Savaşı'na katılmaya davet etmiştir: *"Türkiye'miz bugün yirminci asrın manasıyla mütenasip bir istiklal, dâhili bir inkılap mücadelesi içindedir ve bu yaşamak isteyen biz Türklerin vaziyeti itibarıyla zaruridir. Türk tarihi, muallime ve muallimlerden harekete gelmelerini bekliyor. Muallime ve muallimlerin harekete geldiği gündür ki Türkiye yirminci asra layık manasını ikmal edecek, milli inkılap ve istiklal cidalı (mücadelesi) bir kere daha kuvvet bulacak ve lâyemut (ölümsüz) olacaktır."*²²

Derneğin 1924'te Ankara'da düzenlenen büyük kongresine, Mustafa Kemal Paşa, Başvekil İsmet Paşa, vekiller ve 74 delege katılmıştır. Eğitim Bilimci John Dewey'in de katıldığı bu toplantının başkanlığına Adalet Vekili Mustafa Necati Bey seçilmiştir. Derneğin Bağımsızlık Savaşı boyunca ülke genelinde yayımladığı dergi ve gazeteler milli bilincin oluşmasına büyük katkı sağlamıştır.²³

Sonuç

Milli Mücadele döneminde öğretmenler yalnızca eğitim faaliyetlerini (çalışmalarını) sürdürmekle kalmamış, aynı zamanda milli bilincin oluşmasına ve savaşa aktif olarak katılma konusunda da büyük özveri göstermişlerdir. Anadolu'da pek çok okul, kongrelerin ya da diğer toplantıların merkezi olarak kullanılmıştır. Mustafa Kemal Atatürk'ün öğretmenlere yüklediği görev, savaş sonrasında da Cumhuriyet'in temel taşlarından biri olmuş ve öğretmenler, Cumhuriyet'in ilerleyen yıllarında da bu bilinçle eğitim faaliyetlerini (çalışmalarını) sürdürmüşlerdir.

21 Yunus Pustu, Teşkilat Yapısı Ve Faaliyetleriyle Türkiye Muallimler Birliği (1921-1936), *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*: 2019; 35 (1) : 99- 51-94.

22 Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi, 26 Haziran 1922, Akt. Taylan Filiz, Milli Mücadele Ve Cumhuriyet Döneminde Öğretmen Örgütlerinin Eğitim Sorununa Bakışı (1920-1935), Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2005

23 Fahri Kılıç, Bolu Muallimler Birliği Ve Yayın Organları, *Belgi Dergisi*, Sayı 21 (Kış 2021/1) s.77

17 Sevim; s.52

18 *Caner Arabacı*, Milli Mücadele Döneminde Konya Öğretmenleri, Damla Matbaacılık, Konya, 1991, s.25.

19 *Y.Kırmızı*, Kastamonu Basın Sempozyumu. Kültür Ajans Yayınları, Ankara, 2009, s.309

20 Mustafa Özyürek, Osmanlı'dan Cumhuriyet Bir Eğitimci: Nakiye Elgün, *Atatürk Dergisi*, Cilt III, Sayı 2, (2014).

CEMAL PAŞA'DAN EŞİ SENİHA HANIM'A: "BEN ÖLÜRSEM M. KEMAL SİZİ UNUTMAZ MERAK ETMEYİN!"

Murat SOYDAN¹

Giriş

Bu yazımızda Atatürk'ün örnek olacak bir dostluk ve vefa hikâyesini anlatmaya çalışacağız. Cemal Paşa'nın şehit oluşundan sonra Eşi Seniha Hanım ve çocuklarının yaşadığı zor durum ve Atatürk'ün yardım elini uzatışını incelemeye gayret edeceğiz (çalışacağız). Görülecektir ki, Atatürk vefalı bir duruş sergilemiş, Cemal Paşa'nın eşine ve çocuklarına maddi - manevi yardım etmiş, yanlarında olmuştur. Ayrıca yazımızda Nevzat Artuç'un çalışmalarının esas alındığını ve daha geniş bilgi için bu eserlere (yapıtlara) bakılabileceğini belirtelim.

Cemal Paşa'nın Milli Mücadeleye Bakışı, Son Faaliyetleri ve Şehit Oluşu

Cemal Paşa, son dönem Türk askeri ve siyasi hayatında yer alan önemli şahsiyetlerdendir (kişilerdendir) İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin lider kadrosundan olan Cemal Paşa, Bahriye Nazırı ve IV. Ordu Kumandanlığı gibi üst düzey vazifelerde (görevlerde) bulunmuş bir devlet adamıdır. Birinci Dünya Savaşı'ndan Osmanlı Devleti'nin yenik çıkmasından sonra 1 Kasım 1918 tarihinde yurdu terk ederek Almanya'ya gitmiştir.

Cemal Paşa, çok beğendiği ve takdir ettiği dostu Mustafa Kemal'in Anadolu'da başlattığı ve lideri olduğu Milli Mücadele'yi yakından takip ediyordu. Onun için yeni bir umut kaynağı olan Milli Mücadele'nin Mustafa Kemal önderliğinde başarıya ulaşacağına inanıyordu.² Cemal Paşa, Moskova'da bu-

lunduğu sırada kaleme aldığı mektubunda Atatürk'e ve Milli Mücadele'ye olan inancını şu sözlerle dile getirmiştir: *"Mustafa Kemal, emin ol ki memleket kurtulacak ve bu kurtuluş münhasıran kahramanlığı ve esarete karşı nefreti her türlü şüpheden azade olan Türk unsuruna senin telkin ettiğin vecd ve iman sayesinde kabil olacağı için Mustafa Kemal namı şark ve Türk mahlasları arasında en büyük bir mevkii işgal edecek."*³

Cemal Paşa da Mustafa Kemal'e yardımcı olmak için elinden geleni yapmaya karardı. Buradan hareketle Afganistan'a gidip burada İngilizlere sorun çıkartarak Anadolu'daki Milli Mücadeleye kolaylık sağlamak niyetindeydi. 14 Eylül 1920 yılında Afganistan'a giden ve Ekim ayında Afganistan Kralı Amanullah Han ile bir görüşme de yapan⁴ Cemal Paşa'nın ilk işi istiklalini yeni kazanan bu Müslüman ülkeden güçlü bir ordunun kurulmasını sağlamak oldu. Zaten kendisine de bu konuda geniş yetkiler Kral tarafından verilmişti. Burada kaldığı yaklaşık bir yıllık süre içerisinde özellikle Afgan ordusunun yeniden yapılandırılması yolunda büyük çaba harcar. Ayrıca Mevlana Ubeydullah vasıtasıyla Afgan-Hint sınırındaki kabilelerle temasa geçmiş ve Hint istiklal hareketini aktif hale getirmeye çalışır.⁵

Mustafa Kemal Paşa da Cemal Paşa'nın amacına ve gayretine destek vermiştir. Gazi'nin 10 Temmuz 1921 tarihli Milli Müdafaa Vekâletine göndermiş olduğu yazı ve rica sonucunda TBMM tarafından Cemal Paşa ve beraberinde çalışan Türk zabitan Milli Orduya dahil edildi. Cemal Paşa bu tarihten sonra Afganistan'daki çalışmalarını Türk Mil-

Bilimler Dergisi, Aralık 2020, Sayı: 51, s. 50

3 Nevzat Artuç, "Ahmet Cemal Paşa (1871 – 1922) Askeri ve Siyasi Hayatı", Süleyman Demirel Üniversitesi, *Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Tarih Ana Bilim Dalı, Doktora Tezi, 2005, s. 337 – 338.

4 Nevzat Artuç, Mustafa Kemal Paşa'nın Cemal Paşa'nın Ailesine Sahip Çıkması, s. 50.

5 Nevzat Artuç, Cemal Paşa (1872 – 1922), Atatürk Ansiklopedisi(<https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/cemal-pasa-1872-1922/?pdf=3728>).

¹ Tarihçi, Genel Türk Tarihi Bilim Uzmanı.

² Nevzat Artuç, "Mustafa Kemal Paşa'nın Cemal Paşa'nın Ailesine Sahip Çıkması", *SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal*

li Ordusu adına yürütmeye başlar.⁶ Mustafa Kemal Paşa, 2 Ocak 1922 de "Muhterem Paşam" diye başladığı mektubunda Cemal Paşa'nın yürüttüğü faaliyetler hakkında şöyle yazıyordu: *"Afganistan'da yaptığınız hizmetler pek mühim ve millet ve memleket menfaatlerimiz için faydalıdır"*⁷

Cemal Paşa, 5 Temmuz 1922 de Tiflis'e geçti. Mustafa Kemal'e son mektubunu 9 Temmuz 1922 yazarak gelecek cevabı beklemeye başladı. 21 Temmuz günü Türk temsilciğindeki görüşmesinden çıkan Cemal Paşa, saat 22.30 da ÇEKA binasının yakınında bir grup tarafından açılan ateş sonucunda iki yaveri ile birlikte şehit düştü. Cemal Paşa'nın ölümü Türk kamuoyunda büyük tepkiyle karşılandı.⁸ Kazım Karabekir'in girişimleri sonucunda TBMM'nin 12 Ağustos 1922 kararıyla Cemal Paşa ve iki yaveri Türkiye'ye getirilerek Kars Şehitliği'ne defnedilmiştir.

Cemal Paşa'nın Ölümü Sonrası ve Ailenin Türkiye'ye Gelişi

Seniha Hanım, Cemal Paşa'nın şehit edilmesinden on sekiz ay sonra Milli Müdafaa Vekâletine başvurarak, Cemal Paşa'nın yurtdışına çıkışından ölümüne kadar olan süreye tahakkuk eden maaşının hesaplanıp kendine verilmesini istemiştir.

Cemal Paşa'nın şehadeti sonrası Meclis'te, yurtdışına giden ve şehit edilen muhtelif kişilerin ailelerine hidemat-ı vataniye tertibinden maaş tahsisine dair kanun teklifi verildi. TBMM'nde aynı gün kabul edilen kanunla, Afganistan'da Milli Ordu adına faaliyetlerde bulunan Cemal Paşa ve yaverlerinin ailelerine 22 Temmuz 1922 tarihi esas alınarak vatana hizmet tertibinden maaş

tahsis edildi.⁹

Cemal Paşa'nın ölümü sonrası Seniha Hanım ve çocukları zor duruma düşmüş, ekonomik sorunlar yaşamışlardır. Aileden kalan mücevherleri satarak bir 4 yıl kadar Almanya'da kaldıktan sonra parasızlık ve himayesizlik sebebiyle (nedeniyle) yurda dönüş yaptılar.

Seniha Hanım, Türkiye'de büyük bir ilgi ve hürmet ile karşılandı. Mustafa Kemal Paşa'nın şeref misafiri (konuğu) olarak on gün kadar Çankaya Köşkü'nde ağırlandı. Bu süreç içerisinde Mustafa Kemal Paşa, Seniha Hanıma karşı çok iyi bir şekilde ev sahipliği yapmış tüm ihtiyaçlarının giderilmesi talimatı vermiştir.¹⁰

Mustafa Kemal Paşa'nın Seniha Hanım ve Çocuklarına Yardımı

Cemal Paşa ile Mustafa Kemal Paşa'nın tanışıklığı, Mustafa Kemal Paşa'nın III. Ordu emrine tayin edildiği 16 Eylül 1907 tarihine dayanır. Seniha Hanım'la yüz yüze tanışması ise tesadüf eseri tedavi için gittiği Karlsbad olmuştur. Burada Mustafa Kemal ve Seniha Hanım birkaç kez, diğer dostlarıyla birlikte, buluşmuşlardır. Ayrıca Cemal Paşa'nın asker olan kardeşi Kemal Bey ile de burada tanışmıştır.¹¹

Seniha Hanım, Türkiye'ye geldiğinde oldukça zor durumdaydı. Eşi vefat etmiş çocuklarıyla ortada kalmıştı. Bu zor durumda imdadına koşan en önemli isim Atatürk oldu. Cemal Paşa hayattayken eşi Seniha Hanım'a " Ben ölürsem o (Mustafa Kemal) sizi unutmaz merak etmeyin" demekte ne kadar haklı olduğunu zaman gösterdi. Bu durumu Seniha Hanım şöyle anlatıyor:

" Cemal Paşa'nın hakkı varmış... Bana kaç

6 Nevzat Arıtuç, Mustafa Kemal Paşa'nın Cemal Paşa'nın Ailesine Sahip Çıkması, s. 50.

7 Atatürk'ün Bütün Eserleri, Cilt: 12 (1921 – 1922), Kaynak Yayınları, 2003, s. 197.

8 Daha geniş bilgi için bakınız: İlker Altuncu, Türk Basınında Cemal Paşa Suikastı ve Yansımaları, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2010.

9 Nevzat Arıtuç, Mustafa Kemal Paşa'nın Cemal Paşa'nın Ailesine Sahip Çıkması, s.52

10 Nevzat Arıtuç, Mustafa Kemal Paşa'nın Cemal Paşa'nın Ailesine Sahip Çıkması, s. 53

11 Afet İnan, M. Kemal Atatürk'ün Karlsbad Hatıraları, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1991, s. 36 – 60.

CEMAL PAŞA'DAN EŞİ SENİHA HANIM'A: "BEN ÖLÜRSEM M. KEMAL SİZİ UNUTMAZ MERAK ETMEYİN!"

defa: Ben ölürsem o sizi unutmaz merak etmeyin! derdi. Onun, bizi Cemal Paşa'nın bile tahmin ve tasavvur edemeyeceği şekilde himaye ettiğini ve ancak bu büyük himaye sayesinde yeniden kuvvet ve can bulduğumuzu şimdi şurada itiraf ederken bile bütün kederlerimi, gamlarımı unuttur gibi oluyorum.

*Ben de çocuklarım da Ulu Gazimize ve bize ağışunu şefkatle açan cumhuriyet hükümetimize ilelebet borçlu ve minnettar kalacağız. Eminim Cemal Paşa'nın ruhu da bu büyüklük ile rahat ve şadır."*¹²

Seniha Hanım farklı tarihlerde Mustafa Kemal Paşa'ya mektup ve telgraf göndermiştir. Yazılan mektuplarda ailenin yaşadığı maddi ve manevi zorluk, Atatürk'e duyulan minnet görülmektedir.

Seniha Hanım, Atatürk'ten 4 Kasım 1925 tarihli mektubunda İsviçre'de okuyan oğlunun veremden, Almanya'da okuyan oğlunun ise tifodan ağır rahatsızlar içinde olduğunu, hastanede yattıklarını, oğullarını ziyaret etmek için yardım ricasında bulunmuştur. Zor şartlar içinde bulunan bir anne olan Seniha Hanım'a Gazi yardım elini uzatmakta geç kalmadı. Atatürk, hemen harekete geçerek ertesi gün İş Bankası'ndaki şahsi hesabından 500 liranın Seniha Hanım'a ulaştırılması talimatı verdi.¹³

Başka bir mektubunda; oğullarının hasta olduğu, maddi olarak sefil durumda olduklarını, evsiz kaldıklarını belirtmiş ve Gazi'nin bir lütf gösterirse çekilen sefaletten son verileceğini yazan Seniha Hanım şöyle diyor: "Allah kimseyi yoksullukla, hastalıkla imtihan etmesin." Yine mektuplarında Atatürk'ün, çocuklarını ölümden kurtardığını, tahsillerinin devamını sağladığını ve kendisinin maddi ve manevi yardımlarıyla ayakta kaldıklarını yazar.¹⁴

12 Nevzat Arıuç, "Cemal Paşa'nın Eşi Seniha Hanım'ın Hatıraları", *Tarih ve Gelecek Dergisi*, Aralık 2021, Cilt 7, Sayı 4, s. 25

13 Nevzat Arıuç, Mustafa Kemal Paşa'nın Cemal Paşa'nın Ailesine Sahip Çıkması, s. 54

14 a.g.e. , s. 55 – 56.

Yazılan mektupların, tamamının, nasıl karşılık bulduğunu tam olarak bilemiyoruz. Fakat hem mektuplarda hem de 1934 senesinde Seniha Hanım'ın gazetede çıkan hatıralarında Mustafa Kemal hakkında söyledikleri göz önüne alındığında, Atatürk'ün dostu Cemal Paşa'nın ailesine maddi- manevi büyük yardımda bulunup, sahipsiz bırakmadığını gönül rahatlığıyla söyleyebiliriz. Mektuplar ve hatıraya bakılacak olursa ailenin maddi- manevi olarak içinde bulunduğu zor durum ve Atatürk'ün himayesi derhal görülecektir. Dostu Cemal Paşa'nın ailesinin yanında yer almış, hastalık, tahsil, geçim gibi konularda destek olduğu görülüyor.

Son olarak ise Seniha Hanım'ın, Atatürk'ün kendilerine sahip çıkması ve yaşamlarındaki büyük etkisini ifade eden şu sözleriyle yazımızı bitirelim:

*"Cemal Paşa şehit olduktan sonra biz vatanına dönünce, bütün acılarımızı ve bütün mahrumiyet ve ıstıraplarımızı unutturan büyük ve alicenap bir himaye ile karşılaştık. Evlatlarıma babasızlıklarını, yetimliğin dayanılmaz acısını unutturan ve bana yaşamak kudret ve cesaretini veren Ulu Gazimize daima son nefesimize kadar minnettar kalacağız. Onun büyük ve tarife sığmaz alicenaplığı olmasa idi..."*¹⁵

Sonuç Yerine

Cemal Paşa'nın ölümünden sonra maddi- manevi zor duruma düşen ailesine, Mustafa Kemal Paşa yardım elini uzatmıştır. Arkadaşı Cemal Paşa'nın ailesini sahipsiz bırakmamış, O'nun yaşarken söylediği " Ben ölürsem o sizi unutmaz merak etmeyin! " sözünün ne kadar yerinde olduğunu göstermiştir. Büyük bir devlet adamı ve asker olan Atatürk, aynı zamanda vefa ve kadirşinaslık(değerbilirlik) gibi yüksek erdemlere sahip bir dost olduğunu da göstermiştir.

15 Nevzat Arıuç, Cemal Paşa'nın Eşi Seniha Hanım'ın Hatıraları, s. 25.

İKİNCİ ADAM KİTABININ ÖNSÖZÜNDEN

Hülâsa İkinci Adam'ın hayatı, bir kaçışta sessiz gibi görünen bir akış içinde geçer. Kendi rengi, kendi ruh yapısı, kendi mizac özellikleri içinde gelişir. Ama bu hayat, daima dolgun, daima hareketlidir.

Daha ilk Ordu günlerinden başlayarak, askerî ve siyasî mahiyette çeşitli görevler alır. Önemli kışla vazifeleri, önemli büro vazifeleri, muharebeler, nihayet devlet kurulurken Genel Kurmay Başkanlığı ve ilk kabinede başkanlıktan başlayarak, cephe kumandanlıklarına kadar varan, çetin, mihnetli günler yaşanır. Ama, bu mihnetlerin sonu, Birinci Dünya harbinin galipleri ve dünyanın sahibi geçinen devletlerin temsilcileri karşısında, topyekûn bir hesaplaşma masasına oturmaktır. Bu masada o, yeni bir devletin doğuşunu ve hayat hakkını savunurken çektiği çilelerin hikâyesi korkunçtur. Bir taraftan dünyanın hâkimlerine, diğer taraftan Ankara'daki arkadaşlarına ve hattâ Millet Meclisine karşı direnir, durur. Öyle ânlar olur ki, her şey kopmak, kaybolmak üzeredir. Hattâ kaybolmuş bile sanılır. Ankara'da Hükümet Reisine:

"Bize karşı güvensizlik ve yetersizliğimiz hakkında, durmadan meydana vurulan kanaat devam ettikçe..." şeklinde başlayan telgrafı, Lozan çatışmalarının son günlerine rastlar. Hattâ konferanstan ve Murahhaslar Heyeti Başkanlığından çekilmek kararındadır da:

"Bu hal bizim için, gerçi dünya yüzünde görülmemiş bir ıskandal olur. Hükümetten teşekkür beklemiyoruz. İşlerimizin muhasebesi, millete ve tarihe bırakılmıştır."

Bu telgrafı da o günlere aittir. Hülâsa, düşümlerin, en çözülmez kertelere geldiği ânlar yaşar. O dakikalarda bir defa arkadaşları, Lozan'daki otelin terasına yürüyüp, aşağıdaki uçuruma kendisini atacağını bile sanarak irkilirler. İsmet Paşa şimdi o anı ve arkadaşlarının duyduğu dehşeti, tebesümle hatırlar. Ama o anda böyle bir ihtimalin düşünülebilmesi bile, an'ın ciddî ve ağır havasını canlandırır. İşte bu kerteye

varan bir ümitsizlik buhranı içindedir ki Ankara'dan, Tek Adam "Hızır gibi imdadına yetişmiş" ve Lozan Sulhu imzalanmıştır...

Lozan'dan sonraki yolu, artık başka bir yol'dur. İsmet Paşa İkinci Adam olarak yakın tarihimizde, Lozan için seçilmekle sivrilir. Ondan sonra; Vekil, Başvekil ve nihayet Cumhur reisi olarak siyaset ve icra alanında, hem kendi devrine, hem gelecek nesillere karşı ağır sorumluluklar yüklenmiştir. Bunların lehte ve aleyhteki tartışmaları bu kitapta yer alacaktır. Daha sonra muhalefet yılları başlar. Topyekûn red'de, topyekûn inkâra, vatandaşlıktan, vatan topraklarından kovulma isteklerine, sokaklarda taşlanmalara kadar varan mihnet yılları içinde biz, ufak tefek bir yaşlı insanın, Dev direnişini izleriz. Ve sonra nice olaylar...

Ama ne var ki, işte bu ufak tefek Adam, tam 45 yıldan beri, yakın tarihimizin sahnesindedir. Gerçi hiç bir zaman o, herkesin kayıtsız, şartsız kabul ettiği, dokunulmaz bir insan haline gelmedi. Çünkü, bazı insanlar vardır ki, onlara karşı tarafsız kalınamaz. Onların ya lehinde, ya aleyhindediniz. İkinci Adam, bu insanlardan biridir. Bu gün de onun etrafında esen hava budur. Ama her nedense bu hava, bu cins insanları ürkütmez. Onlar, kendi mihverleri etrafında, sanki kendi başlarına imiş gibi yaşarlar...

İkinci Adam'da böyledir. Ama 45 yıldan beri bütün olayların ortasında tutunabilen, hem takdirler, hem yıldırımlar ortasında daima sâkin kalabilen bir insandır. Son sözünü ve son düşüncesini ise, belki de söylememiştir. Yani biz İsmet Paşayı hiç bir zaman iç âleminin bütün hüviyeti ile, olduğu gibi görememiş olabiliriz. Ama bu hal onun, hem içeride 454 yıllık aktif bir şahsiyet, hem dışarıda bu gün, devrimizin en dikkate değer devlet adamlarından, belki 10 devlet adamından biri olmasına engel değildir. Hattâ bu son sözünü söylememişlik, bu tükenmemişlik, onun bu şahsiyetini teşkil eden unsurlardan belki biridir de...

Hülâsa, böyle bir insanın hayatı incelenmeye değer. Çünkü zaten o artık, istesek de istemesek de tarihimizin malıdır. Bir Tarihî Şahsiyet olarak daima hatırlanacaktır. Biz istedik ki bu incelemeyi, kendi ölçülerimizle ve mümkün olduğu kadar tarafsız ve objektif olarak, onun hayatında yapalım. İşte sunduğumuz kitap budur.

Şimdi şu soruyu koyuyorum:

- *Niçin İkinci Adam?*

Bu sorunun cevabı, sanmıyorum ki basittir:

- *Yakın tarihimizde Mustafa Kemal'den sonra, etkili adam olduğu için...*

Gerçekten de yakın tarihimizde Mustafa Kemal'den sonra en etkili insan, İsmet Paşadır. Bu etkiler, çeşitli yönlerde, çeşitli açılardan değerlendirilebilir. Herkes; kişisel görüşü, Politik ölçüleri, sosyal anlayışı, yakınlık ve uzaklık kıstasları, hattâ sadece hissi eğilimleri ile onun hakkında dilediği hükümlere varabilir. Nitekim bugün Türkiye'de, düşünme ve konuşma yaşında olan herkes, her gün ve sanıyorum ki günde birkaç defa İnönü adını anar. Ondan konuşur. Lehinde ve aleyhinde, her yerde ve açıkça tartışılır. Köy kahvelerinden üniversite der-shanelerine, konferans salonlarına, meclisler kürsülerine kadar her yerde İsmet Paşa tartışması, hattâ kavgası vardır. Hele parti mahfillerinde, siyaset alanlarında İsmet Paşa, günün tükenmez konusudur. Ona el vermemeye yemin eden ucuz demagoglardan, onu baş tacı eden havârilere kadar herkesin günlük söz malzemesi İsmet Paşadır. Onu sevenler kadar, sevmeyenler de var. Ama ona karşı tarafsız veya ilgisiz olan, galiba yok gibidir...

Çünkü bu türlü mihver insanlara karşı tarafsızlık veya ilgisizlik, ya memleket olaylarına ve gelişmelerine karşı da ilgisizlikten gelir. Yahut da tarihi Şahsiyetleri değerlendirme bahsinde, sâkin bir muhakeme gücü ile yaşatılan bir tarafsızlıktır ki, bu ancak, sağlam kriterler kullanan, düşünürlerin, aydınların işidir...

Bana gelince, şunu belirtmek ki, İkinci Adam, ne bir övgü, ne bir yergi kitabıdır. Bu kitap süjesini gerçek saydığı, açılardan bütün cepheleri ile değerlendirmek çabasında olan, hür bir yazarın eseridir. Her kitap gibi, bu kitabın da elbette ki hem başarılı, hem eksik yerleri, cepheleri, hükümleri olacaktır. Kaldı ki fikir araştırmalarında başarı ve eksiklik, aslında izâfi değer hükümleridir. Ve bu hükümler de, her görüş zaviyesine göre değişir.

İsmet Paşaya gelince, sanıyorum ki o, kendisi hakkında, ancak kendi ölçülerine göre hüküm verir ve ancak kendi ölçülerine göre pahâ biçer. Hem gene sanıyorum ki, Tek Adam'ın devri de dahil olduğu halde, olayların akışı içinde İsmet Paşa, daima kendi içinde, kendi kendine ve mümkün olduğu kadar başına buyruk kalmasını bildi. Hiçbir zaman ve kimseye, kayıtsız şartsız angaje olmadan. Hiçbir zaman bir *Klik Adamı* haline gelmeden. 45 yılın olayları incelenirken onu daima değilse bile çok defa, hep kendi başına görürüz. Zaten biraz da onun için değil midir ki, şimdi onu, 45 yıllık olayların tek sorumlusu gibi sayarlar...

Bir de şunu belirtmek isterim:

Tek Adam'ın ve İkinci Adam'ın hayat hikâyeleri, bilhassa 1920-1938 arasında, birbirlerine sıkı sıkıya bağlıdır ve bu hikâyeler birbirlerine, elbette ki karışır. Çünkü bu devrede onların ikisi de olayların içinde ve ortasındadırlar. Öyle ki, b olayların akışı, çok defa, onların müşterek hayat hikâyesi gibidir. Bu akış içinde ne onları, ne olayları birbirinden ayırmak kâbil değildir.

Galiba B. Shaw'a ait olan bir söz vardır:

- Birinci Adam güneşi, İkinci Adam gölgeyi sever!

Bu söz belki doğrudur. Ama sanırım ki, Birinci Adam'ların ardında gölge olan İkinci Adam'lar için söylenmiştir. Fakat İsmet Paşa bir İkinci Adam'dır ki, Birinci Adam'a yani Tek Adam'a pek çok şeyler borçlu olmakla beraber, bir Gölge Adam değil-

İKİNCİ ADAM KİTABININ ÖNSÖZÜNDEN

dir. Bunun en canlı belgesi, Tek Adam'ın fanî hayattan çekilişinden sonra da, İkinci Adam'ın sahneden silinmeyişi. Hem öyle bir silinmeyişi, sahnede kalış ki, passif bir gölge de değildir. Tersine olarak otoritesi, memleketin kaderine ve olayların gelişmesine bizzat müdahale ederek bu güne kadar devam edip gitmiştir.

Ama İsmet Paşa, Mustafa Kemal midir? Elbette değil! Bu iki insan, iki ayrı mizaçta, iki ayrı insandırlar. Zaten İsmet Paşa:

- Ben Atatürk değilim, Atatürk'ten beklediklerinizi benden bekleyemezsiniz,

diyebilmiştir.

Acaba İsmet İnönü, İkinci Adam sözlerini, kendisi için nasıl karşılar diye düşünebilirsiniz. Bunu ben de merak ettim. Bazı sorularım için, çok nazik kabullerinden faydalanarak ona:

- Paşam, kitabımın "İkinci Adam" ismini yadırgadınız mı?

diye sordum. Onu tanıyan herkesin, her zaman şahit oldukları o çocuksu, saf gülüşle atıldı:

- Hayır hayır, ne münasebet,

Diye, hoş, fakat kesin baş işaretleri ile bu cevabını tamamladı.

İkinci Adam'ın hikâyesi, şartların, olayların içinde, sert, çıplak bir hayat mücadelesidir. Bu mücadelede Epique (destâni) unsur azdır. Bu mücadelenin kahramanı, ufak tefek kendi içine kapalı ve hiçbir zaman, hiçbir otoriteye kayıtsız şartsız teslim olmayan; kendi soğukkanlılığına, kendi değerlerine, telaşsızlığına, hesaplılığına güvenen bir muvazene adımıdır. Ve bu adam daima, çetin ve yapmacıksız bir savaş içindedir. Başarıları kadar yenilgileri de tecrübe hanesine kaydeder. Başarılarında taşkın olmadığı kadar, yenilgilerinde de tükenmez. Hattâ ona bakarsanız, onun en büyük başarıları, en büyük yenilgileridir. Onun için İsmet Paşa sahneden hiçbir zaman çekilmez. Daima sahnededir.

Böylece de, en az 45 yıldan beri, feleğin bin bir yönden estirdiği, bin bir oyuna gebe rüzgârların içinde, çetin soğukkanlı bir hesap adamının hayat mücadelesini yaşamıştır. Bu mücadelenin bütün unsurları gerçek, elle tutulur şeylerdir. Bunlar, tıpkı bir harp sahnesinde, haritalar, pergellerle, ama daima soğukkanlılıkla değerlendirilmesi gereken lehte, aleyhte unsurlar olarak, onun kurmay hesaplarında yer almışlardır.

Ondan herkes ve daima:

- Şunu yapsaydı, bunu yapmasaydı? Şunu başardı, diye bahseder. Hatta:

- Şu neticeyi gördü, bunu görmedi. Şu noktada çekilseydi veya çekilmeseydi,

diye konuşurlar. Hem onun hakkındaki yargılar, hemen daima, açıkladığı veya açıklamadığı bilançolara, onun söylediği veya söylemediği sözlerle, verdiği hükümlere göre değil de herkesin kendi görüş veya eğilimine göre, yani çoğunlukla sübjektif hükümlere göre değerlendirirler. Halbuki İkinci Adam'ın mizacında olanlar için aslo-lan hep kendi iç muhasebeleri, kendi iç yargılarıdır ve bu cins insanlar hayatlarında, nadiren hesap verirler...

Ama İkinci Adam, insanüstü bir yaratık mıdır? Elbette ki hayır! Elbette ki o da eleştiricinin, araştırmacının, yazarın veya tarihçinin terazisinde, netice hesaplarına göre değerlendirilecektir. İsabetli veya isabetsiz sayılacak davranışları, ulaşılmış veya ulaşılmamış hedefleri, eksik veya yeterli görülen icraatı ile yer alacaktır. Ama gene unutmayacağız ki, bu terazinin göstergesi de, nihayet o teraziye elinde tutanın ölçülerine ve değer hükümlerine göre bir şeyler ifade edecektir. Tarih içinde bütün olaylar ve şahsiyetler gibi, İkinci Adam üzerindeki değerlendirmeler de, daima izâfi (bağıntılı) kalacaktır. Ama bu arada tartışma kabul etmez bir gerçek vardır ki, o da İkinci Adam'ın bizim yakın tarihimizin, bu gün de, yarın da üzerinde durulacak bir Şahsiyet olduğudur. Zaten bu kitapta da işlenen, işte bu Şahsiyetin hikâyesidir...

Cumhuriyetimizin 101. yılında Atatürk' e mektuplar

Benim düşüncelerim şu doğrultuda yoklask. 1
asir öncesinden bugün suan Cumhuriyet ilan
edilmiş olduğunu düşünürsek bu an mükemmel
bir his ile dolup taşıyor. 1 asir önce bugün
sıra sıra merdivenlerin çıkıldığı konseyde Cumhu-
riyetin ilanın karar aldığıın mutluluğunu yaşamak
ve bunu gösteren gösteriler ile süslemek bugünü
daha güzel kılıyor. İlk başta Mustafa Kemal
Atatürk olmak üzere, kanı dökülen bütün şehitlerimi-
zin hatrını bir kere daha anıyoruz. Bize su an
kullandığımız bütün haklarımız Atatürk sayesinde.
Gök teşekkürler.

TC 8 0279106002

Ad/soy 8/10/29/ Kiliq

sinif 8 7/C numara 845

25/10/2024

Mimar Sinan Ortaokulu

Cumhuriyetimizin 101. yılında
Atatürk' e mektuplar

Script Alone

14. 10. 24

[illegible][illegible]

Göz : doğrudan da annen katman kadar çok sevdim
 Rüyam boyunca size minnetler olsun. yaşadığınız
 içinde bir tür kadem olsun size minnetler olsun. deyin
 olduğunuz güzellik ve yaşadığınız olayın güncel
 olan. Ana yavaşlar her dayda sizin dışına terör oluyor
 Cevaplarınız için...

Görevlerini itibaren size devretmiş şahıslarla görüşürüm.
Görevlerime ve hizmetime size atadığı
size yasa koyan devlet eliyle, ilimin ile emel olup bir emnet
elini tapraklara sahip emreğini yemin ederim.

İsm Gökalp
Elaaziz Lisesi

Flazig from Gokalp
Lisesi

Sevaili Ataturk

Merhaba! Ben Eris Umut, 8 yaşındayım. Bugün size yazmak istiyorum çünkü siz benim için çok özelsiniz. Sizin sayenizde Türkiye'ye özgür bir ülke oldu ve bunun için çok mutluyum!

Oluşulan sizin hilçayelerinizi diadukuniz. (Cesaretiniz ve insanları Sevmeniz beni çok etkiledi). Sizinde gurur duyuyorum. Cumhuriyetimizi Sayesinde hepimiz esit ve özgürce yasayyoruz. Bir ülke oldugumuz için çok mutluyum. Ben de büyüyence sizin gibi çalışkan ve vatansever biri olmak istiyorum. İnsanlar yardım etmek ilham için fazlala işler yapmakt istiyorum.

Siz bizim kahramanımızsınız. Ve sizi çok seviyoruz. Hayatım boyunca sizin ilkelitenizi unutmayacağım. Ümmün bir gün sizi Arabistan'a göçer edebiliriz.

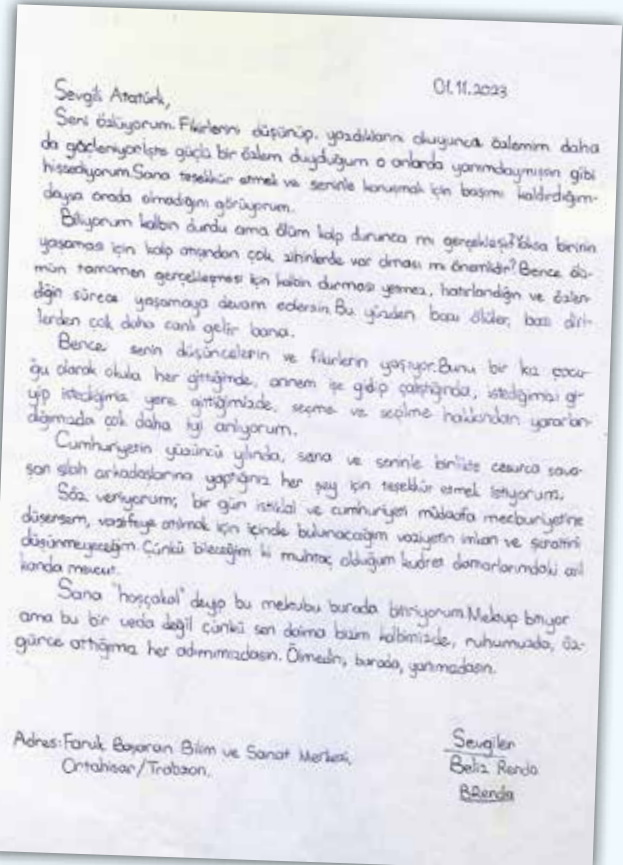
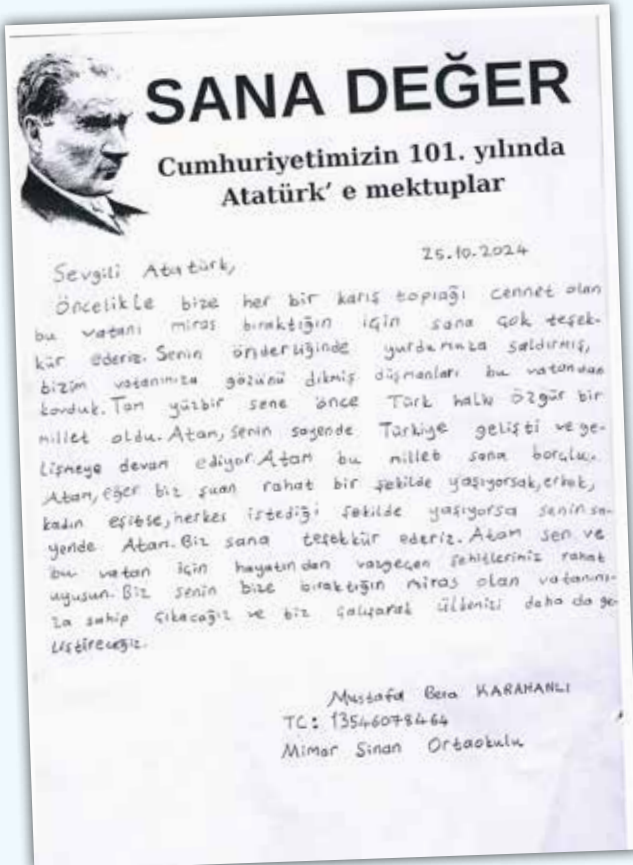
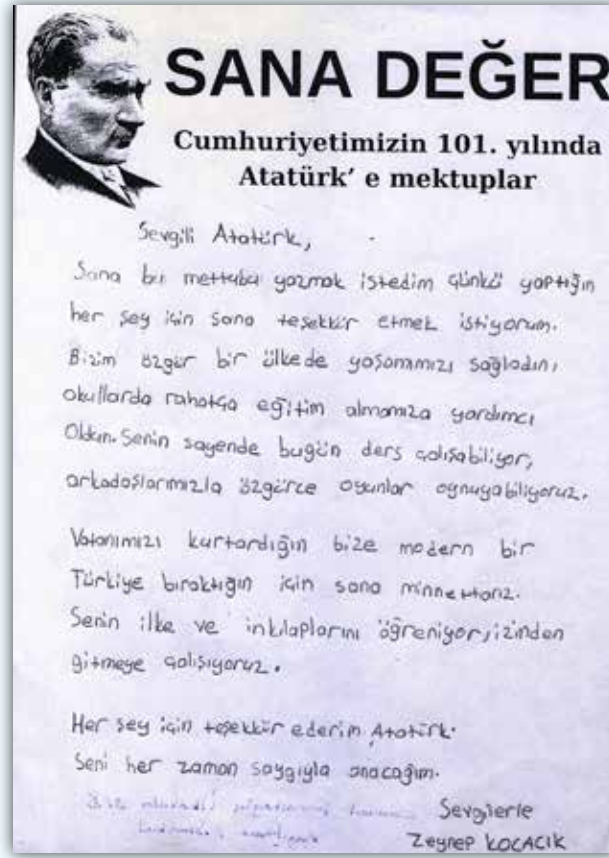
Size en özel dileklerle

Sergius

Enis Umut SELCUK

3\D'simfi

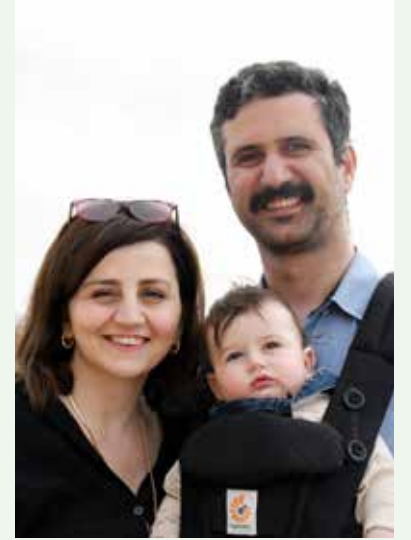
ATATÜRK VE ÇOCUK

OBJEKTİFE TAKILANLAR

MUTLULUKLARINI ATATÜRK'LE PAYLAŞANLAR

Selin Güler-Richard Phoenix

Atatürk ve Hayatına Dokunan Kadınlar

Atatürk ve Hayatına Dokunan Kadınlar

Atatürk ve Hayatına Dokunan Kadınlar

5. Afet İNAN

6. Zehra Aylin

7. Nebile İRDELP

Haydarpaşa İstasyonu - 06 Ağustos 1929
1. Reis-i Cümhur (Cumhurbaşkanı) Gazi Mustafa Kemal (ATATÜRK) Paşa, 2. TBMM Reisi Kazım Fikri (ÖZALP) Bey, 3. 3'üncü Kolordu Kumandanı Ferik (Tuğgeneral) Şükrü Naili (GÖKBERK, Korgeneral) Paşa, 4. Sinop Milletvekili Cevdet Kerim (İNCEDAYI) Bey, 5. Atatürk'ün Manevi kızı Afet (İNAN, Evlenmeden önceki soyadı: UZMAV, Prof. 1950) Hanım, 6. Atatürk'ün Manevi kızı Zehra (AYLIN, 1924'de ilk Manevi kızı), Hanım, 7. Atatürk'ün Manevi kızı Nebile (ilk evlilik soyadı: BAÇ, ikinci evlilik soyadı: İRDELP) Hanım.

Atatürk ve Hayatına Dokunan Kadınlar

Fezvi Paşa'nın küçük kızı Ayşe Muazzez (ÇAKMAK) Hanımın Nişanı - 17 Ocak 1931
1. Reis-i Cümhur (Cumhurbaşkanı) Gazi Mustafa Kemal (ATATÜRK) Paşa, 2. Nişanlı Ayşe Muazzez (TOPRAK, 1911-1939) Hanım, 3. Nişanlı Burhan (TOPRAK, Sanat Tarihi Profesörü) Bey, 4. Erkân-ı Harbiye-i Umumiye (Genelkurmay) Reisi Muşir Mustafa Fevzi (ÇAKMAK, Mareşal) Paşa, 5. TBMM Başkanı Kazım Fikri Bey'in eşi Muveddet (ÖZALP) Hanım, 6. Fezvi Paşa'nın eşi Fatma Fitnat (ÇAKMAK, Dayısının kızı) Hanım, 7. Divanı Harp Başkanı Birinci Ferik (Korgeneral) Cevat (ÇOBANLI, Orgeneral) Paşa, 8. Fezvi Paşa'nın büyük kızı Nigar (ÇAKMAK) Hanım, 9. Şakir Zümre'nin eşi Zeliha Hanım, 10. 1'inci Ordu Müfettişi (Komutan) Birinci Ferik (Korgeneral) Ali Salt (AKBAYTUGAN, Orgeneral) Paşa, 11. 3'üncü Ordu Müfettişi (Komutan) Birinci Ferik (Korgeneral) İzzettin (ÇALIŞLAR, Orgeneral) Paşa, 12. Fezvi Paşa'nın damadı Tayyare Kurmay Binbaşı Şefik (ÇAKMAK, 1892 Van-26.05.1966 İstihbar, Sicil: Hv.1327(1911)-Sv.1, Tuğgeneral) Bey.

Fezvi Paşa'nın küçük kızının Ankara Halkevi (Resim ve Heykel Müzesi)'ndeki düğünü - 14 Mayıs 1931
1. Reis-i Cümhur (Cumhurbaşkanı) Gazi Mustafa Kemal (ATATÜRK) Paşa, 2. Gelin Ayşe Muazzez (1911-1939, 28 yaşında vefat etmiştir.) Hanım, 3. Damat Burhan (TOPRAK, sanat Tarihi Profesörü) Bey, 4. Erkân-ı Harbiye-i Umumiye (Genelkurmay) Reisi Muşir Mustafa Fevzi (ÇAKMAK, Mareşal) Paşa, 5. Muveddet (ÖZALP) Hanım, 6. Fezvi Paşa'nın büyük kızı Nigar Hanım, 7. TBMM Başkanı Kazım Fikri (ÖZALP) Bey, 8. Fatma Fitnat (ÇAKMAK) Hanım, 9. Atatürk'ün manevi kızı Afet (Prof. İNAN) Hanım, 10. Himaye-i Ettal (Çocuk Esirgeme Kurumu) Müdürü Dr. Fuat (UMAY) Bey. (Fezvi Paşa çillerinden rahatsız olan kız Muazzez için, Atatürk'ün düğün hediyesi olarak on bin lira değerli ancak kızının vefatından yediden yedide sonra, hastalarında anlatılmıştır. O zamanlar bin lira altı otomobil alıyordu.)

Atatürk ve Hayatına Dokunan Kadınlar

Ankara Kavaklıdere Hariciye Konağı - 23 Mayıs 1928
1. Reis-i Cümhur (Cumhurbaşkanı) Mustafa Kemal (ATATÜRK) Paşa, 2. Afgan Kraliçesi Melike Soraya (Süriyya TARZI), 3. Amanullah Han'ın Kayın Validesi Huriye (TARZI) Hanım, 4. Afganistan Kralı Amanullah Han, 5. Amanullah Han'ın kız kardeşi Prenses Nurislerac (Nursinac), 6. İsmet Paşa'nın eşi Mevhibe (İNÖNÜ) Hanım, 7. Başvekil (Başbakan) İsmet (İNÖNÜ) Paşa, 8. Konya 2.Ordu Müfettişi (Komutan) 31.10.1924-22.11.1933 Birinci Ferik (Korgeneral, 30.08.1926) Fahrettin (ALTAY, Orgeneral) Paşa, 9. Bekir (CİNGÖZ, 1919-1938 arası Atatürk'ün hazinesinde bulunan) Çavuş, 10. Seryaver (Baygıver) Binbaşı Rusuhi (SAVAŞCI, Yarbay 30.08.1931, Atatürk'ün 1923-1932 arası Yaveri Baygıver) Bey.

6. Mevhibe (İNÖNÜ) Hanım

ANITKABİR DERGİSİ'NDE YAYIMLANACAK YAZILARLA İLGİLİ ESASLAR

1. Genel Kurallar:

A. Anıtkabir Dergisi üç ayda bir çıkarılmakta, 1000 adet basılmaktadır. Dergide Atatürk ve Anıtkabir başta olmak üzere, Türkiye Cumhuriyeti tarihi ile ilgili ya da ilişkilendirilen araştırma yazıları, makaleler ve şiirlere yer verilmektedir.

B. Yazılar, Anıtkabir Derneği Yayın Kurulu tarafından incelenip yayımlanmaya değer görülürse yine aynı kurul tarafından belirlenecek zamanda yayımlanır. Yayımlanmayan yazılar iade edilmez.

C. Yazıların içeriğinden yazarları sorumludur.

D. Yayın Kurulunca yazılarda düzeltmenin yapılması durumunda yazarın oluru alınır. Eğer yazar olur vermez ise yayımlanmaz.

E. Yazarlar kendilerini tanıtıcı bilgileri (unvan ve görev, kurum, haberleşme adresi, telefon ve belgegeçer numaraları, bir fotoğraf, e-posta adresi) yazılarıyla birlikte Anıtkabir Derneğine gönderirler.

F. Özgün olan ve Anıtkabir Derneği Yayın Kurulu tarafından yayımlanması uygun görülen yazıların sahiplerine 1.500 TL telif ücreti ödenir ve 5 adet dergi ücretsiz olarak gönderilir.

2. Dergide Yayımlanması İstenen Yazılarla İlgili Kurallar:

A. Yazılar A-4 kâğıdının bir yüzüne ve 10 (on) sayfayı geçmeyecek şekilde, bilgisayar ortamında Microsoft Word programında yazılır; posta ya da elektronik posta ile gönderilir.

B. Yazı karakteri arial, başlık 14 punto, metin 12 punto, dipnotlar 8 punto, fotoğraf ve şekiller JPEG formatında, çizelge yazıları 10 punto olarak yazılır. Makalenin konusu ile ilgili varsa belge ve fotoğrafların asılları yazara geri verilmek üzere posta ile gönderilir.

C. Metinde satır aralığı tek, paragraf başı boşlukları 0.5, dipnot başlangıçları 0.5 olarak düzenlenir.

D. Makale içindeki ana başlıklar metnin yazıldığı puntoda, boşluk bırakılmadan, koyu ve küçük harflerle yazılır.

E. Dipnotlar aynı sayfa altında verilir. Kitap ve makaleler dipnotlarda şu şekilde gösterilir;

(1) Kitap

Yazarın adı ve soyadı, kitabın adı (italik yazılmalıdır), varsa cilt numarası, varsa baskı numarası, basıldığı kent, basan kurum ya da basımevi / yayınevi, basıldığı tarih, sayfa numarası. (Ör. Falih Rıfkı Atay, *Çankaya*, İstanbul, Bateş Yayınları, 1980, s. 30.)

(2) Makale

Yazarın adı ve soyadı, tırnak işaretleri içerisinde makalenin başlığı, makalenin yayımlandığı derginin adı (italik yazılmalıdır), büyük romen rakamlarıyla cilt numarası, dergi numarası, parantez içinde derginin tarihi, sayfa numarası. (Ör. Fuat Pekin, "Atatürk ve Lyautey", *Belleten*, C. XX, No. 80 Ekim 1956, s. 634.)

F. Sayfaların altında sayfa numaraları verilir.

G. Kısaltma kullanılacaksa; metinde ilk geçtiği yerde ve bir kez olmak üzere kısaltmanın açık ve tam anlatımı yazılır ve kısaltma parantez içerisinde belirtilir. Ör. Türk Dil Kurumu (TDK).

H. Yazar adı ve soyadı yazının ilk sayfasının sağ üst köşesine italik, koyu 12 punto ile yazılır ve yanına (*) işareti konulur, unvan ve görev yeri (*) işareti ile dipnotta belirtilir.

-oOo-

ANITKABİR DERNEĞİ
RESMİ İNTERNET SİTESİ

ONLINE ALIŞVERİŞ
www.anitkabir.com.tr

ANITKABİR HATIRA EŞYA SATIŞ YERİ

**Anıtkabir ve Atatürk temalı hatıralık
ürünleri alabileceğiniz güvenilir adres**

8. kez üst üste Türkiye'nin en sevilen akaryakıt markasıyız!

Bugüne kadar araçların yerine hep insanları koyduk.
Belki de bu yüzden bir kez daha Türkiye'nin en sevilen akaryakıt markası olduk.

